KÜLTÜR BAKANLIĞI
YAYINLARI: 283
Ziya Gökalp Serisi
Seri: II, No: 13

DOĞUMUNUN 100 YILINDA
1876-1976
BÜTÜN ESERLERİ

ZİYA GÖKALP

MAKALELER III

(MİLLÎ TETEBBULAR MECMUASI'NDAKİ MAKALELER)

Hazırlayan: M. Orhan DURUSOY

KÜLTÜR BAKANLIĞI
YAYINLARI : 283
Ziya Gökalp Serisi
Seri : II, No : 13

MAKALELER III

Hazırlayan : M. ORHAN DURUSOY

Gündüz Matbaası — ANKARA - 1977

Doğumunun 100. yılında Ziya Gökalp'ın bütün eserlerini hazırlama kurulu :

Prof. Dr. Nihat Nirun (Başkan)
Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Başkanı

Prof. Dr. Hikmet Tanyu (Üye)
Ankara Üniversitesi Öğretim Üyesi

Rıza Kardaş (Üye)
Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi Başkanı

Şevket Beysanoğlu (Üye)
Avukat - Ziya Gökalp Derneği Başkanı

Şevket Kutkan (imlâ birliğini sağlamakla görevli)
Emekli Edebiyat Öğretmeni

Kültür Bakanlığının 2/3/1977 tarih ve 257 sayılı kararıyle, birinci defa olarak, 30 000 adet basılmıştır.

Millî kültür çalışmalarımızda rehber edinilen temel ilke Atatürk'ün "Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür" sözüdür.

Bir milletin hayatında o milletin, millî varlığının, özünden bir şey kaybetmeksizin korunmasında ve geliştirilmesinde, bütün unsurlarıyla kültürün, ihmale gelmez, vazgeçilmez çok önemli bir yeri ve değeri vardır.

Dilimiz, edebiyatımız, tarihimiz, dinimiz ve inançlarımız, san'atımız, folklorumuz, örf-âdet ve an'anelerimiz, Türk milletinin bütün fertlerini kaderde, kıvançda ve tasada ortak yapan duygu, düşünce ve ülkülerimiz ile bizi diğer milletlerden ayıran kültürümüz; bu öze, duyguya, ruha ve inanca bağlı ve sâdık kalmak şartıyla, başka kültürlerle ilişkiler içinde bulunmak, onlardan da bazı değerleri almak suretiyle devamlı bir gelişme ve yenilenme içindedir. Bu görüş ve anlayışla, Kültür Bakanlığı'nca, "Dünya Edebiyatından Seçmeler" dergisi ile "Tercüme Eserler" serisinin yayımına başlanmıştır.

Böylece, çağdaş, kültür, san'at ve edebiyat anlayışının, zamanında milletimize duyurulması ve aktarılmasının genel dünya kültürü içinde milletimizin düşünce ufkunun genişletilmesi, insanlığın ortak değerlerinin ve özelliklerinin milletimize tanıtılması ve bunlardan yararlanılmasının kolaylaşacağına inanılmaktadır.

"Millî kültürün her çığırda açılarak yükselmesini, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel dileği olarak temin edeceğiz.", "Millî kültürümüzü çağdaş medeniyet seviyesine çıkaracağız" diyen Atatürk'ün isteğinin ve görüşlerinin de bu gibi çalışmalarla daha hızlı bir şekilde gerçekleşeceği inancındayız.

Ayrıca tercümeler yoluyla kendi öz kültür ve san'atımızı, bizi var eden değerlerimizi diğer milletlere tanıtmayı, sevdirmeyi çok gerekli ve yararlı buluyoruz.

Dünü bugüne getiren ve bağlayan, bugünümüzün değerlendirilmesinde ve geleceğe ışık tutmasında devamlı ve kalıcı etkileri olan düşünce, kültür ve san'at eserlerinin; çocuğu, genci ve yetişkiniyle bütün Türk Milleti'nin okuma isteğini ve zevkini geliştireceğini ve artıracağını umuyoruz.

Özellikle gençliğimizin, bu gibi eserlerle; iyi-kötü, yararlı-zararlı, doğru-yanlış, haklı-haksız gibi millî ve milletlerarası değer hükümlerini daha çabuk geliştirieceklerine; bu suretle millî ve mânevî değerlerimizle bağdaşmayan yıkıcı, bölücü, bozguncu cereyanlara kapılmayacaklarına inanıyoruz.

Bu düşünce ve görüşlerimizin gerçekleşmesi ümidi ile eserlerin milletimize yararlı olmasını diliyorum.

AVNİ AKYOL
KÜLTÜR BAKANI

Ziya Gökalp

ESKİ TÜRKLERE AİT İKİ EHEMMİYETLİ MAKALE

1-Bir Kavmin Tedkikinde Takib Olunacak Usul, Millî Tetebbular Mecmuâsı, Mayıs - Haziran, 1331, sayı : 2, sahife : 193-205,

2-Eski Türkler'de İçtimaî Teşkilât İle Mantıkî Tasnifler Arasında Tenâzur, Millî Tetebbular Mecmuâsı, Temmuz - Ağustos, 1331, sayı : 3, sahife : 385-456)

İÇİNDEKİLER

I - BİR KAVMİN TEDKİKİNDE TAKİB OLUNACAK USUL 3-16

II - ESKİ TÜRKLER'DE İÇTİMAİ TEŞKİLAT İLE MANTIKİ TASNİFLER ARASINDA TENAZUR

Başlangıç 17

Birinci Fasıl :

Avustralyalılar'da ve Şimali Amerika Yerlilerinde tasnifler 18-25

İkinci Fasıl :

1 - Türkler ve Çinliler 26-47

2 - Sekiz cihet 48-58

3 - Yirmi dört cihet 59-63

4 - On iki hayvan 64-69

5 - İki cihet 70-80

6 - Müteferrik meseleler 81-90

1. Cada (Yada) Taşı (s. 81-83); 2. Merkezî Ongunlar (s. 84-85); 3. Kızıl Elma (s. 85); 4. Ağaç Eri, Karluk (s. 86); 5. Tuğrul ile Umay (s. 86); 6. Zingâv (s. 87); 7. Dört cihetin Türkçe isimleri (s. 87-89); 8. Aile Lâkabları (s. 89); 9. Rüstem Zal ve Köroğlu (s. 89-90); 10. Dört mevsimin isimleri (s. 90); 11. Türkçe'de Tabu kelimesinin mukabili (s. 90).

Netice 91-98

Sözlük 89-120

Ö N S Ö Z

Bir İmparatorluk coğrafyasının bir doğu (Diyarbakır) şehrinde (1876 yılının 23 Mart'ında) doğup, bir batı ucunda (Selânik'de) fikir dünyasına (1911'de) Gökalp adıyla katılarak, Türkiye'yi ve bütün Türkler'i «mefkûre» ateşiyle ısıtan büyük mürşidi, doğumunun 100. yılında bütün eserlerini yayımlamanın gururu ve titizliği içinde, minnet ve rahmetle anıyoruz.

Gökalp, 48 yıllık kısa süreli ömrü içinde çok renkli ve cepheli şahsiyeti ile mefkûresi bir şair olarak Türk'ü ve Türkçülüğü dile getiren, dürüst ve üst seviyede bir siyaset ve devlet adamı olarak milliyetçilik fikriyatını yapan, bir «içtimaiyat müderrisi» (sosyoloji profesörü, olarak ilgili ilk kürsüyü kurmak suretiyle metodolojisini batı ölçüleri içinde tanıtan, bir mütefekkir olarak da «Türkçülüğün Esasları»nı modern mânâsı içinde yorumlayarak geleceğe ışık tutan, bir fikir ve gönül adamımızdır.

Fazilet ve ferâgat abidesi olan hayatı ve şahsiyeti de, bizzat öğretiminde bulunduğu «mefkûre»si gibi, gelecek nesillere örnek olarak gösterilecek olan Gökalp, hazırlık ve tahlil devresini henüz bitirmiş, bir büyük terkipler devrine gelmiş bulunduğu bir çağda aramızdan ayrılmıştır. (25 Ekim, 1924).

Bununla beraber, Ziya Gökalp'ın eserleri, Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet'te de başarıyla uygulanan bir çok inkılâpları prensip, ideal ve değerleriyle doludur. O, doruklarda tutuşup ufku baştan başa aydınlatan ateşler gibi, Türklüğün bağrında mefkûre ateşini yakıp aydınlatan bir rehberdir.

Gökalp, hasta hayvanların tedavi usûllerinin öğretiminin yapıldığı yerde öğrenim görmesine rağmen, «hasta adam»ın tedavisinde faydalı olacak metod ve düşüncelerle işe koyulmuş ve eserlerinde çağdaş Türkiye'nin sosyal değişmesi ile ilgili değer ve istikametleri bakımından çok şümullü bir kültür sentezi taslağı hazırlayarak, tarihî tekâmül çizgisi içinde Türk cemiyetinin en tesirli düşünce mihraklarından biri olarak kalmayı başarmıştır.

Ziya Gökalp, gerçekten yakın tarihimizin en tesirli ve güçlü insanlarından biridir. Bu bakımdan Gökalp Modern Türkiye'nin siyasî ve fikrî gelişmeler içinde bir nirengi noktası olarak değerini korumaktadır. Ziya Gökalp'ın fikirleri ve düşüncesinin yapısı, aksettirdiği çeşitlilikler, Türkiye'nin gelişme istikametiyle ilgili hemen hemen her şeye ışık tutacak mahiyettedir. Bu bakımdan, Gökalp'ın eserlerinde ağır basan mütefekkir hüviyeti, kendi çağının fikriyatına katkısı yönünden bir ışık olmuştur. Nitekim, «Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak» sentezi Gökalp'ın eseridir.

O'nun düşünceleri, Cumhuriyet devrinin yarım yüzyılı boyunca yaşar ve nesillerden nesillere intikal ederken, fikirlerinin ve fikriyatının bazı cepheleri, belki de tarihî şartlar müsait bulunmadığı için, fazla uzun ömürlü kalamamış veya vaktini tamamlamış görünümü içinde olabilir. Bununla beraber, O'nun sosyolog hüviyetiyle koymuş olduğu prensipler ve sosyal değer hükümleri, gerçekten, bugünün anlayışı içinde de kendine has kavi mantığının tutarlı sentezi olarak dikkati çekmekte ve tarihteki yerini heybetiyle doldurmaktadır.

Gerçi Gökalp'ın, millî devletin temeli saydığı halk kültürüne giderken, ayni cemiyetin eseri bulunan, o çağın şartlarının icabı bir çeşit «tehzip» edilmiş şekli demek olan yüksek Osmanlı kültürünün reddi zımnında tavır takınması, sisteminin bütünlüğü içinde çok büyük zaaf olarak değerlendirilmemelidir.

Ana fikirleriyle reddedilmez bir mütefekkir olan Ziya Gökalp'ı aşılmağa açık bir fikir adamımız olarak, doğumunun 100. yılında bütün eserleriyle, kendi çağdaşları arasında, onda Türk atalar ruhunun hususiyetlerini ortaya koyan, kahramanca sükû-

net ve ruh kuvvetini ve Türk millî ruhunun hasletlerini görüyor ve böylece eserlerindeki terkibin sağlam ve tutarlı yapısı içinde, özlü bir muhtevanın temsilciliğini de yapmakta olan Gökalp'ı, bu büyük insanı, elli yıldan beri hâlâ sahasında neden hem «ilk», hem de «tek» olduğunu daha iyi anlamış oluyoruz.

Prof. Dr. Nihat Nirun
Doğumunun 100. yılında Ziya Gökalp'ın
Bütün Eserlerini Hazırlama Kurulu
Başkanı

Not :

Dört seri halinde tertiplenen «Ziya Gökalp Yayınları»nda, asıl metne mânâ ve ifade bakımından sadık kalınması prensip olarak benimsenmiş olup, hususiyle izafet ve sıfat terkiplerine giren kelimeler ile aruz vezniyle yazılmış şiirlerde geçen kelimelerdeki imlâ da, aslına uygun şekilde korunmuş, ancak alışılan kelimelerde buna uyulmamıştır.

«Ziya Gökalp Yayınları»nda, genellikle, her eserin sonunda yayındaki mânâya uygun bir sözcüğe yer verilmek suretiyle gerekli kavram açıklamaları yapılmıştır. Ancak belli bir sözlüğe gerek bulunmayan yayınlarda bu husus dip notlarda gösterilmiştir.

BİR KAVMİN TEDKİKİNDE TAKİB OLUNACAK USUL

Bir kavm (Le Peuple)i ilmî surette tedkik için her şeyden evvel göz önünde tutulması iktiza eden şart, o kavmin istikbalde nasıl olması lâzım geldiğini değil, mazide ve halihazırda nasıl olduğunu aramaktır. Bir kavimde, ya içtimaî hayatın uğradığı tekâmül vakfelerini izâle, yahut maksadı ile ittihaz olunacak tedbirler **"İlim"** mahiyetinde olmayıp **"San'at"** mahiyetindedir.

İlim, yaptığı tedkîkleri amelî bir netice endişesiyle icra etmez. Çünkü amelî bir gaye takib eden içtimaî bir san'at, ıslahat ihtiyaclarının müstaceliyeti dolayısıyle âlelâcale hükümler vermek mecbûriyetindedir. İlim, hakikati amelî ihtiyaçlara feda etmiyeceğinden, bu gibi isticalkâr âmillerden tevakki ederek hür ve sabur bir surette çalışmakla mükelleftir.

Vâkıâ ilmî tedkiklerden çıkacak neticelerin içtimaî san'atlar tarafından derhal amelî gayelere tatbik olunacağını, bu tedkîkleri yapanlar bilirler. Hatta bu müteharrîleri sa'ylerinde mukdim yapan manevi müşevvikde, bu gün amelî endişelerden âri olan tetkîklerinin, yarın behemahal kendi kavmi yahut insaniyet için nâfî tatbiklerle tetevvüç edeceğini bilmeleridir. Ruhunda böyle bir mefkûrevî bir duygu mevcud olmadıkça, âlim, hayatını bu kadar suubetli bir işe vakfedemez. Bununla beraber bu amelî tatbiklerin, ilmin gayesi olmayıp, zaruri bir neticesi olduğunu da hiç bir zaman nazarından dûr tutamaz.

Bedîî san'atın gayesi münhasıran san'at olduğu gibi ilmin de gayesi ancak ilimdir.

Şair yalnız **"Güzellik"**i duymaya çalıştığı gibi âlim de yalnız **"Hakikat"**i bulmağa uğraşır. Cemiyet için en faideli san'at, içtimaî faideleri düşünmeyen bedîî san'at olduğu gibi, en çok amelî neticeler doğuran bilgi de amelî endişelerden mücerred olan **"Müsbet ilim"**dir.

Mamafih bir kavmin tedkikinde tamamiyle ilmî hareket etmek için yalnız amelî endişelerden tecerrüd etmek kâfi değildir. Kavmimiz kendisine gayet şedîd duygularla merbût bulunduğumuz muazzez bir mevcudiyettir. Kendi Kavmimize, yahut dindaş, ırkdaş ve müttefik kavimlere tarafgir ve düşmanımız bulunan kavimlere karşı da aleyhtar olmamak yed-i ihtiyarımızda bulunmaz. Bilhassa kendi kavmimize karşı büsbütün bîtaraf duygulara mâlik olmamız gayet güçtür. Halbuki kavmimize karşı en büyük vazifemiz, onu olduğu gibi bilmektir. Kavmimizde bir takım hastalıklar varsa, tedavisi için, bunları teşhis etmemiz lâzımdır. Hakikî muhabbet, nakîselerî görmemek suretinde tecellî etmemelidir. O halde kavmimizi ilmî bir surette tedkik edebilmek için yalnız amelî endişelerden değil, vicdanımızdaki muazzez duygulardan da tecerrüd etmemiz iktiza eder. Fakat, şu kadar var ki tecerrüd edilecek duygular yalnız nikbinâne olanlara inhisar etmemeli, aynı surette bedbinâne duygulardan da tevakkî edilmelidir. Vâkıâ millî terbiye gören ekseriyet, kavmine karşı nikbindir; Fakat gayrî millî terbiye ile yetişmiş olan bazı kimseler de haksız, olarak, kavimlerine karşı bedbinâne duygular taşırlar.

Hisse tâbiiyet ister nikbinâne, ister bedbinne olsun, her iki surette de ilmî tedkikler için tehlikelidir. İlmî tedkikler yapmak isteyen bir müteharrî, bütün hislerden tecerrüd ederek saf bir akıl haline gelmelidir.(1)

---

(1) Milli mes'eleler umumiyetle hissî mes'eleler olduğu halde "Kavminizim tedkiki esnasında hislerden tecerrüd etmek lazımdır" *deyişimiz ilk nazarda garip görünebilir. Fakat dikkat edilince anlaşılırki, biz yalnız müteharriyi hislerden tecrid etmek istiyoruz. Yoksa tedkikin mevzuu olan Râdiselerin gayri hissî olduğunu iddi etmiyoruz. Millî hadiseler milletin heyecanlı bir suretde idrâk ettiği mefhumlar demektir. Tasvip ettiğimiz usûle göre, müteharrî, milletin ne gibi duygulara, heyecanlara, ihtisaslara malik olduğunu aramalı, fakat hiç bir vakit bu umumî hislere kendi hususî ve şahsî duygularını karıştırmamalıdır.*

Mamafih tedkiklerin ilmî olması için amelî endişelerden ve millî yahut gayri millî hislerden ârî bir surette taharri yapmak dakafi değildir.Yalnız tefekkür tarzının nazarî ve aklî olmasiyle bu maksad temin edilemez. **"Akıl"** tabirinden iki türlü mânâ anlarız: Birinci mânâya göre **"Akıl, bizden evvel meratibevî (hièrarchique) bir surette tasnif olunmuş mefhumların mecmuudur."** Bu kurulmuş mekanizmalara tâbi olarak düşünmek hiçbir zaman ilmî tedkiklere istinadgâh olamaz. Çünkü bu **"Yaratılmış akıl"** ile düşünmek haricdeki şeniyeti (réalité) evvelce zihinimizde mevcud olan mefhum çerçevelerine sıkıştırmak demektir.

Halbuki akıl'ın vazifesi, zihnimizdeki mefhumları haricdeki şe'niyete mutabık bir surette yeniden tanzim ve tasnif etmektir. Bu vazifeyi ifâ için yaratıcı bir tefekkür melekesi lâzımdır ki, işte ikinci mânâya göre **"akıl"** budur; ve ilim nokta-i nazarından ancak bu yaratıcı melekeye akıl denebilir.

Yaratılmış, mihanikî akıl ile düşünmek zihindeki mefhumlardan haricdeki şe'niyete doğru gitmektir ki buna **"İstidlâl = déduction"** denilir. Yaratıcı ve canlı akıl ile düşünmek ise hariçdeki Şe'niyeti tedkik ederek mefhumları bu tedkiklerden çıkarmaktır ki tefekkürün bu tarzına da **"istikra = İnduction"** denilir. Müteharrî, bir kavmi tedkike başlamadan evvel, eskiden beri o kavim hakkında muhtelif suretlerle edinmiş olduğu ne kadar mefhumlara mâlik ise hepsini zihninden çıkarmalıdır. **"Descartes"**ın felsefeye başlarken yaptığı gibi muvakkat ve usûli bir şüpheye tâbi olarak, gerek öteden beri halk arasında takarrür etmiş olan an'anevî bilgilerini ve gerek kendisinden evvel yapılmış olan ilmî tedkikleri meşkûk addetmelidir. Müteharrî bu gibi ilmî inşalardan uzaklaşarak doğrudan doğruya vâkıâlara inmelidir. Haricdeki şe'niyeti terkîb eden husûsî ve müşahhas vâkıâları tesbît **"Constater"** ederek istikra tarikiyle, bunlardan birinci derecedeki mefhumları çıkarmalı, ve sonra da aynı tarîk ile bu birinci derecedeki mefhumlardan mütevâliyen ikinci, üçüncü ilâahiri derecede ki umûmî ve mücerred mefhumları çıkarmağa çalışmalıdır.

Vâkıâ, bu sâylerde, netice itibariyle **"meratibevî bir surette tasnif olunmuş"** bir **"mefhumlar manzûmesi"**ne müncer olur. Fakat bu tarzdaki tedkiklerden çıkan mefhumlar tamamiyle hariçdeki şe'niyetin mücmel ifadeleri olduğu halde, şe'niyeti tedkik etmeden evvelki mefhumlarımız mâzinin muhtelif devrelerinden kalmış ve ancak hissî yahut itiyâdî bir zindegî ile mevcudiyetini muhafaza eden an'anelerden ibarettir. İlmî tedkîklerden çıkacak yeni mefhumlar, bu an'anelere hatta onların ahenginden teşekkül eden mihanikî aklımıza garib görünen bir takım **"tarîfe = paradoxe"**lar şeklini de alabilir. **"Durkheim"**e göre ilim bir takım tarîfeler bulmak için uğraşmaz; fakat tedkikleri neticesinde zarurî olarak tarifelere vâsıl olursa, bundan da kaçamaz. Çünkü ilmî hakikatler âmiyâne kanaatlere müncer olacaksa bu kadar amîk tedkiklere ne ihtiyaç kalır?

Yukarıdaki ifadelerden çıkan neticeye göre ilmî tedkikte üç şart vardır: (1) Tedkîk amelî olmamalı, sırf nazarî **"Spéculatif"** olmalı. (2) Hissi olmamalı, aklî olmalı. (3) İstidlâli olmalı, istikrarî olmalı. Bu üç şart bir cümlede icmal olunabilir. Tedkîkler nefsi (subjectif) olmamalı, şey'î (objectif) olmalı.

Filhakika bir tedkikin şey'î olması yukarıdaki üç şartı haiz bulunmasına mütevakkıfdır. Fakat bir tedkîkin ilmî olabilmesi için yalnız şey'î olması da kâfi değildir. Bunun için bir mühim şart daha vardır ki o da, tedkike mevzu olan şeyin müstakil bir şe'niyet olmasıdır. Eğer kavim müstakil bir şe'niyet değilse bunun üzerinde ilmî tedkîkler yapılamaz.

Kavmin müstakil bir şe'niyet olması evvelâ haddızatında içtimaî şe'niyetin **"Kavim"** de tecellî etmesiyle kabildir. Kavmin ferdî uzviyetlere, yahut ferdî ruhiyetlere ircaını mümkün görenler, onu müstakil bir şe'niyet olarak telâkkî etmiş olmazlar. Kavmin hususi bir varlığını kabul etmek için evvelemirde hayatî ve ruhî şe'niyetlerden başka olarak müstakil bir içtimaî şe'niyetin mevcudiyetini kabul etmek lâzımdır. Bu takdirde (Kavim, bu içtimaî şe'niyetin lisan ve âdât da müşâreket suretiyle tam bir uzviyet şeklini aldığı zamanki hâli olmuş olur.)

Bu fikri başka suretde de ifade edebiliriz: Kavimler hakkında ilmî bir tedkîk yapmak için evvelâ bu tedkîkin hangi ilmin nokta-i nazarından yapılacağını tayin etmek iktizâ eder.

Bir ilim mevcut olabilmek için onun mevzuu olarak bir şe'niyetin var olması lâzımdır. Maddî, hayatî, ruhî şe'niyetler mevcut olduğu içindir ki, maddiyat, hayatiyat, ruhiyat ilimleri teşekkül edebilmiştir. Kavim bu ilimlerden birinin mevzuu olabilirmi? Yoksa bir içtimaî şe'niyet kabul edipde "Kavm"i ancak ondan bâhis olan içtimaiyat ilmine mevzuu ittihaz etmek mi lâzım gelir? Kavim, tabiidirki maddiyat ilminin mevzuu olamaz. Hayatiyat ve ruhiyata gelince, kavim ferdlerden mürekkebdir. Ve fertlerin de birer uzviyeti ile ruhiyeti vardır. Hayatiyat bu ferdi uzviyetlerden, ruhiyat bu ferdi ruhiyetlerden bâhistir. Halbuki Kavim, bu ferdî uzviyetlerle ruhiyetlerden büsbütün başka bir şeydir. O halde Kavmi tedkîk için bunlardan ayrı bir ilmin nokta-ı nazarı lâzımdır. Kavim, cemiyetler sınıfına mensub olduğu için bu ilim ancak içtimaî şe'niyeti tedkîk eden içtimaîyet olabilir.

Kavmin müstakil mahiyeti hâiz içtimaî bir şe'niyet olduğu esas olarak kabul edildikten sonra, kavme ait bütün hâdiselerin sebeblerini içtimaî âmiller arasında aramak zarûreti meydana çıkar. Filhakika, bir ilmin mevcud olabilmesi için onun mevzuu olmak üzere müstakil bir şe'niyetin mevcud olması da kifayet etmez. Bu şe'niyetin **"muayyeniyet = dêtèrminisme"** umdesine tabiiyeti, yani **"Her hâdisenin o şe'niyet dairesinde muayyen sebeblere malikiyeti"** iktizâ eder. Eğer maddî, hayatî, ruhî şe'niyetler muayyeniyyet kanununa tabî olmasaydı, maddiyat, hayatiyat, ruhiyat ilimleri teşekkül edemezdi. Bidâyet-i emirde **"içtimaî muayyeniyet"** umdesi bir hakikat olarak kabul edilmelkçe, içtimaî şe'niyetin kanunlarını aramaya teşebbüs edilemez; ve bu yapılmadığı surette içtimaiyat ilmi Tesesüs edemez. O halde millî hâdiseleri içtimaiyat usulü ile tedkik etmek lâzım olduğu gibi bu hâdiselerin yakın sebeblerini de içtimaî hâdiseler arasında aramak muktezidir.

Bütün hayatî hâdiselerde olduğu gibi, her içtimaî

hâdise, devamlı olmak için, ait olduğu kavmin hayatına faideli bir hizmet ifâ etmek mecburiyetindedir. Vâkıa içtimaî hâdiseler esasen bu faideli hizmetler için tekevvün etmiş değildir. Bunlar mütekaddem içtimaî sebeblerin zaruri neticeleri olarak tekevvün ederler. Fakat bir kere teşekkül ettikten sonra, asırlarca devam edebilmek için, behemahal içtimaî bir hizmet ifâ etmeleri lâzım gelir. Hattâ bir içtimaî hâdise bidayette her hangi bir içtimaî hizmeti ifâ ettiği halde, uzun bir müddet sonra içtimaî şartların tebeddülleri neticesi olarak başka bir içtimaî hizmet ifâ edebilir.

O halde içtimaî hâdiselerin yalnız sabeblerini değil, muhtelif zamanlarda ifâ ettiği içtimai hizmetlerini de tayin etmek lâzımdır.

İçtimaî hâdiselerin sebeb ve hizmetlerinden başka, tayin olunacak, bir de kıymetleri vardır. İçtimaî hâdiselerin kıymetlerini mesaha için elimizde yegâne vasıta, ihsaiyattır. Bir memlekette senevî katil, sirkat, talak, vak'alarının adedini gösteren ihsaî rakkamlar, bize orada hayat ferdiyenin muhteremiyeti, mülkiyet-i ferdiyenin masuniyeti, nikâh rabıtasının kudsiyeti hakkındaki içtimaî duyguları mesaha eder. Bir yerde katil vak'aları ne kadar çok miktarda tekerrür ediyorsa orada hayat-ı ferdiyenin o kadar az bir kıymete mâlik olduğu anlaşılır; bir ülkede talak vukuatı ne kadar ziyade ise orada nikâh rabıtasının o kadar az bir kıymeti hâiz olduğu tebeyyün eder.

İçtimâî hâdiselere ait bu hususiyetler anlaşıldıktan sonra, içtimaî hâdiselerin nelerden ibâret olduğunu göstermek de lâzımdır.

İçtimaî hâdiseler şe'niyetin müstakil bir nev'i olduğuna göre maddî, hayatî, ruhî hâdiselerin haricinde aranmak iktiza eder. Bunların haricinde olmak üzere cemiyet hayatında görebileceğimiz yegâne hâdiseler **"Zümre = Groupe"**lar **"Müessese = institution"**lardır.

"Zümre" HUSUSÎ TESANÜDLE BİRBİRİNE MERBUT BULUNAN FERDLERİN BİR MECMUASIDIR: Aile, Köy

Aşiret, Sınıf, Laif caste, Hey'et Corporation, Ümmet, Devlet, Millet gibi.

"Müessese" bu zümrelerin kendi ferdlerine tav'an yahut cebren kabul ettirdiği idrâk yahut amel tarzlarıdır: Dinî itikad ve âyinler, hukuk ve ahlakî düsturlar, lisanî ve bediî kaideler, iktisadî tarzlar, fennî usuller gibi. İhtiva ettikleri zümreler ve müesseler itibariyle birbirine benzeyen kavimler, hayvan ve nebat alemlerinde olduğu gibi, cinslere ve nev'ilere irca edilebilir. Bir şe'niyete menşub ferdler cinslere ve nev'ilere yani umumî enmûzeclere irca edilmediği surette o şe'niyete müstenid olarak bir ilim teşekkül edemez. İlim ancak umumiyattan bahseder. Umumi kanunların keşfedilebilmesi için umumî enmûzeclerin bulunması lâzımdır. Kavimlerin tamamiyle ilmi bir tasnifi henüz yapılamamıştır. Mamafih intihaî bir tasnif yapılıncaya kadar, tedkiklere medar-ı tatbik olmak üzre, usulî ve muvakat bir mahiyeti hâiz iptidaî bir tasnifin lüzumu da derkârdır. Bu sebebe binaen bu yolda bir tasnif taslağını atide arz ediyoruz.

Kavimler **"İptidaî kavimler = Peuples primitifs"** ve **"Milletler = nations"** namiyle iki cinse ayrılır. İptidaî kavimler Almanlar'ın **"Naturvoelker"** namını verdikleri ilk içtimaî enmûzeclerdir. Bu enmuzeclere seciyevî (caractéristique) bir keyfiyet veren esaslı teşkilat **"Semiyye = clan"**dır. Semiyye dinî bir karabetle birbirine merbut yüzlerce hattâ binlerce ferdlerden mürekkeb ailevî bir zümredir. Semiyyeyi teşhis eden alâmet, ferdlerinin müşterek ceddi itibar olunan muhayyel yahut hakikî bir mevcudun namiyle tesmiye olunmasıdır. Müşterek ced aynı zamanda Semiyyenin **"Rabb-i has"**ı itibar olunur.

Semiyyenin ferdleri arasında **"Müşterek mes'uliyet"** ve **"Müşterek intikam"** kaideleri mevcuddur. İptidaî kavimlerde henüz ne hukuk-u âmme ne de hukuk-u ferdiye hissi uyanmamış olduğundan **"Zi hak = Sujet de droit sıfatı semiyyelere ait olmak üzere yalnız bir hukuk-u hassa duygusu mevcuddur. Bu cemiyetlerde velâyet-i âmme de mevcud olmayıp her semiyyeye mahsus bir velâyet-i hassa vardır. Vâkıa semiyyeler birleşerek "Kabile = Phatrie"**leri, kabileler birleşerek **"Aşiret = Tribu"**ları, Aşiretler birleşerek

"Müttehide = Confédération"ları teşkîl ederlerse de bu vasî zümreler de esasen semiyye gibi ailevî bir mahiyettedir. Müttehideler yahut aşiretler ilk teşekkül eden semiyyeler olub diğerleri bunların parcalanmasından husûle gelmiş müştak zümrelerdir. Buna binâen kabile, aşiret yahut mütehidelerin reisleri de semiyye reisi gibi bir aile büyüğü mâhiyetindedir. Yâni bunlar da ancak velâyet-i hassayı hâizdirler. Bu kavimlerde ceza hukuku hassa mahiyetini hâiz olub ahz-ı sâr ve kısas suretinde icra olunur ve **"Diyet"** vasıtasiyle iştirâ olunabilir. Semiyyelerdeki velâyet aynı zamanda dinî bir mahiyeti hâiz olub semiyyenin büyüğü ruhanî bir reis mesâbesindedir.

İptidaî kavimler dört nev'e ayrılır:

1.-Tehâllüf etmemiş semiyyeli kavimler (Peupeles à base de clan non defférentié).

Buna misal Avustralya kavimleridir. Bunlar birbirine müsavî aralarında silsile-i meratip olmaksızın müctemi **"totemli semiyyeler"** den terekkûb etmiştir. Semiyyeler henüz **"Tehâllüf = Differantiation"** a dûçar olmamış bulunduğu için bu kavimler iptidaî kavimlerin en basitleridir.

2.-Tehâllüf etmiş semiyyeli kavimler.(Peuples à base de clan différrentié).

Bu kavimlerde **"Totemli semiyye"** henüz mevcud olmakla beraber zevâle yüz tutmuştur. Bu ilk temel üzerinde sınıflardan, asker ocaklarından, dinî tarikatlardan, şaman zümrelerinden mürekkeb bir takım içtimaî uzuvlar da taazzuv etmeğe başlamıştır ki cümlesi semiyyenin istihale etmiş şekilleridir. şimalî Amerika Hindlileri bu nev'e misaldir.

3.-Aşirî(Tribal) kavimler.

Bu kavimlerde **"Totem"** müessesesi tamamiyle zâil olmuştur. Semiyyenin hemnâmı olan müşterek ceddi bir hayvan yahut nebat olub da bu hayvan yahut nebat nev'inin haricde ki ferdleri semiyyenin muhterem akrabaları itibar olunduğu zaman bu hayvan yahut nebata **"Totem"** nâmı verilir. Totem, müstesna olarak, hadisât-ı cevviyye ve

semaviyye arasından ve cemâdât meyanından da intihab olunabilir. Aşirî kavimlerde müşterek ced, hayvan yahut nebat mâhiyetinde olmayıp hakîki bir insandır. Binaenaleyh bu kavimlerdeki semiyyelerin -bazı peszinde izler müstesna olmak üzere- Totemle alakası kalmamıştır.

Totemli semiyyeler esasen **"Nisaviyyün-neseb"** oldukları halde Aşirî kavimlerde ki semiyyeler **"Zükûriyyün-neseb"** dirler. Bu kavimlerde semiyyenin tesanüd kuvveti azalarak mukabilinde, aşiretin tesanüd kuvveti artmış ve aşiret kendi mevcudiyet ve vahdetini iki evvelki nev'ilere nisbetle daha şedîd bir surette his ve idrâk etmeğe başlamıştır. Bu nev'e misal olarak Afrika'daki **"Dahomey"**leri gösterebiliriz.

4.-Tereddiye uğramış iptidaî kavimler (Peuples primitifs dégénérés)

Bu kavimlerde semiyye büsbütün inhilâle uğramış ve onun yerinde millî teşkilâtın temelleri kurulmağa başlamamıştır. Bazı kavmiyatçılar bu nevi cemiyetleri küçük ailelerden mürekkeb ve semiyyevî teşkilâttan mahrum gördükleri için iptidaî kavimlerin en basit enmuzeci sanmışlarsa da yanlıştır. Küçük ailelerin pederşahî ailelerden, bunların da maderî semiyyelerden iştikak ettiği artık tahakkuk etmiş gibidir. O halde bu basitliğin içtimaî bir tereddî neticesi olarak semiyyelerin inhilâle uğramasından ileri geldiğinde şüphe edilemez. **"Seylân"** adasında ki **"Vedda"**lar bu nev'e misaldir. (Buraya kadar arz ettiğimiz tasnif L'Année Sociologique'in 11 ve 12. ciltlerinden alınmıştır.)

Milletler.-Milletler de semiyye ve aşiret gibi teşkilatlar zayıflayarak yahut büsbütün zâil olarak Rabb-ı âmm, Velâyet-i âmme, Hukuk-u âmme gibi umumî vicdanın teşekkül ettiğini gösteren millî duygular uyanmağa başlamıştır. Yazı, edebiyat, tarih, müesseseleri teşekküle başlayarak Kavim kendini bir vücud-u vahid gibi hissediyor. Aynı zamanda mihanikî bir surette taksim-i âmâl ve ihtisas hareketleri doğarak muhtelif içtimaî uzuvlar tarafından ifâ ediliyor.

Milletler dört nev'e ve dört tâli nev'e ayrılırlar:

1.-İmamî Milletler (Nations Théocratiques).

Bu kavimlerde millet kendi mevcudiyet ve vahdetini bir **"Rabb-ı âmm"** ve bir **"Dinî velâyet-i âmme"** suretinde hisseder. Semiyye ve aşîretlerin Hukuk-u hassa'ları kendileriyle beraber zâil olmağa başlayarak yerine **"Hakkullah"** namıyle dinî bir Hukuk-u âmme teşekkül eder. İmamî milletlerde hukuk, ayinî rituel bir mahiyeti hâizdir. Bunun için ibadetlere müteallik ahkâmı muhtevi olan aylnnâmelerde münderic olur: Hinduların **"Manu"** kanunları gibi. Dinî velâyet-i âmme, müeyyed Min indillah bir İmam mâhiyetinde addolunan hükümdarda tecelli eder. Bu velâyet, hükümdardan derebeylerine intikal ederek, zeâmî teşkilâtı meydana getirir. Semiyyeler arazi üzerinde yerleşerek **"Köy"**e münkalib olur. Semiyye teşkilâtı mevcud oldukça kendi kendini idareye muktedir olan Köy, bu teşkilâtın zevâlinden sonra İdâre-i nefs'den âciz kalarak haricî istinatgâhlara arz-ı ihtiyaç eder. Bu suretle arazinin rakabesi Derebeyler sınıfına geçerek Köyler birer **"Mâlikane = Dirlik"** mâhiyetini almış ve Köylüler Fellah Serf hükmüne girmiş olurlar. Hukukî içtihatlar din mümessilleri tarafından icrâ olunduğu için hükümdâr teşrî haklarından mahrum olup yalnız icrâ kuvvetlerine mâliktir. Bu kavimlere **"Köy esasına müstenid milletler"** yahut **"İcraî Milletler"** namı da verilebilir. Şarkın Kurûn-u ûlâ ve Avrupa'nın Kurûn-u vustâ hükûmetleri ile Hilâfet-i Abbasîye bu nev'e misal olabilirler.

2.-Teşrîî Milletler (Nations Législatives)

Bu kavimlerde iptida şehirler derebeylerin hakimiyetinden kurtularak belediye meclisi vasıtasiyle kendi kendini idareye başlamış ve aynı zamanda derebeylerine karşı hükümdâr kuvvetiyle birleşmiştir. Şehir bu şekle girince **"Karye = Commune"** namını aldığı gibi şehir medeniyeti köylere de geçerek oralarda da ferdî mülkiyet ve ferdî hürriyet teessüs etmiş ve köyler de birer karlye haline girmiştir. Şehir, halkın efkâr-ı ammeye müsteniden kendini idare etmesi demektir. Bu hal payitaht da daha bâriz bir şekil alarak dinî efkâr-ı ammeye müstakil olarak siyasî bir efkâr-ı âmme'nin tevellüdüne meydan vermiştir. Bu suretle

hükümdâr yahut millet teşriî hukuki selâhiyetini de iktisab ederek **"Nasutî = Laique"** bir hukuk teessüs etmiştir. Hükûmet artık hukuk-u ilâhiye (droit Divin) esasına değil Hakimiyet-i Milliyet yani siyasî efkâr-ı âmme umdesine müsteniddir. Millet, sabık nev'ide, kendinin mümessili olarak dinî bir kuvve-i icrâiyeyi görürken şimdi siyasî bir kuvve-i teşriiyeyi görüyor. Bu nev'e dahil olan kavimlere **"Karye esasına müstenid milletler"** namı da verilebilir. Bu nev'e misal olarak Fransa ve İtalya milletlerini gösterebiliriz.

3.-Harsî Milletler (Nations Culturèlles).

Bir kavmin müesseseleri evvel emirde beraber yaşadığı bir çok kavimlerle müşterek bulunur. Müesseseleri arasında iştirak bulunan bu gibi kavimlerin mecmuuna **"Medeniyet Zümresi = Groupe de civilisaion"** denilir. Ve o müşterek müesseselerin hey'et-i mecmuasına da **"Medeniyet"** namı verilir. İptidaî kavimlerle emamî ve teşriî milletlerin birer millî ve müstakil medeniyeti olmayıp beynelmilel ve müşterek olan medeniyetlerin müşterek hayatı içinde yaşarlar. Her ne kadar bu kavimlerin de kendilerine mahsus müstakil bir lisanla hususî âdetleri var ise de bu millî müesseseler beynelmilel müesseselere kendi renklerini henüz vermiş değillerdir.

Bir kavim beynelmilel medeniyetin müesseselerine kendi lisan ve vicdanının rengini vererek onları kendi ruhuna uydurmağa başladığı dakikada müstakil ve millî bir medeniyete yani **"Hars"**a mâlik olmağa başlar. Bir kavmin bütün mânâsiyle tam bir millet olması ancak bu yolda müstakil bir Hars'a malik olmasiyle kaimdir. Millî hars başladığı günden itibaren muhtelifü'l-menşe olan beynelmilel müeseseseler arasında samimî bir ahenk teessüs ederek onları canlı bir uzviyetin mütesânid uzuvları haline koymağa başlar. **"Hars"** birbirine merbut **"Manzume = Systéme"** lermürekkebdir. Harsı teşkil eden manzumeler şunlardır: Manzume-i diniyye, manzume-i ahlâkıyye, manzume-i hukukiyye, manzume-i bediiyye, manzume-i lisaniyye, manzume-i iktisadiyye, manzume-i fenniye.

Hars'ı terkîb eden bu manzûmeler meyanında samimî ahenkler bulunduğu gibi her manzumeyi teşkil eden müesseseler arasında da samimî bir ahenk mevcuddur. Müesseseler arasındaki bu ahenk müesseselerin istinad ettiği dinî, ahlâkî, hukukî ilaahirî örflerden yâni **efkâr-ı âmmelerden** neş'et eder. Bir millete ait muhtelif **efkâr-ı âmmelerin** ahenkdar olması da hepsinin aynı **bünye-i** içtimaiden tevellüd etmesinin neticesidir. Kavimlerin içtimaî hayatları içtimaî bünyelerine tâbi olarak tahavvül ve tekâmül eder. Kavimlerin tasnifinde içtimaî bünyenin miyar tutulması bu esasa müsteniddir.

Teşrîî milletlerde dinî velâyetten başka siyasî bir velâyet bulunduğu gibi, harsî milletlerde dinî ve siyasî velâyetlerden müstakil olarak Harsî velâyetler de mevcuddur. Harsî velâyetler ahlâk, iktisad, bediiyyat, lisan, ilim ve fen dairelerinde muktedabih tanılan büyük şahsiyetlerdir. Harsa ait içtihadlar bu velâyetlerden sâdır olduğu zaman herkes tarafından tav'an kabul edilir. Çünkü bunlar bâriz olan mümtaziyetleriyle mutehassıs oldukları şubede umumun itimad-ı tammını kazanmışlardır.

Millet, İmamî cemiyetlerde kendini imâmda, teşriî cemiyetlerde kendini kuvve-i teşriîyede mütecelli görünüyordu. Harsî cemiyetlerde ise kendini harsının mümessilleri tarafından temsîl edilmiş görür. Çünkü hars millî vicdanın muhtelif müesseseler suretinde tezahür etmiş mütaayyin şeklinden ibarettir. Mamaafih hars maddî bir teşkilât suretinde de tecelli eder. Her hey'etin payitahtda bir ihtisas merkezi olduğu gibi bu ihtisas merkezlerinin murahhaslarından mürekkeb olmak üzere büyük bir **"Hars derneği = Ligue culturelle"** de olabilir. Bu nevii kavimlere **"Hey'et esasına müstenit milletler"** nâmı da verilebilir.

Mamafih bir kavim aşağıdaki nevi'lerden yukarıdaki nevi'lere geçerken eski müesseselerini tamamiyle kaybetmez. Her nev'in esaslı teşkilâtı hususî bir vazife deruhte ederek canlı bir surette bakî kalır. Bu suretle harsî bir millete iptidaî kavimlerin karabet teşkilâtı **"Aile"** suretinde emâmî milletin dinî teşkilâtı **"Ümmet = église"** suretinde, teşriî milletin hukuki teşkilâtı **"Devlet = état"** suretinde ilânihaye

baki kalır. Harsî milletin teşekkülü kavmin tekâmül merhaleleri olan Aile, Ümmet, Devlet teşkilâtlarına **"Hars"** teşkilâtının inzimam etmesiyle başlar.

Kuvve-i teşriiyenin teşekkülü ile Kuvve-i icraiyenin itisafatına sed çekildiği gibi, kuvve-i harsîyenin tekevvûniyle de ve matbuatın yolsuzluklarına nihayet verilmiş olur. Ve ancak bu devirdedir ki, icrâ ve teşrî kuvvetlerinin tesirinden tamamiyle âzâde müstakil bir kuvve-i adliye teessüs edebilir. En müterakki milletler bu enmuzece doğru tekâmül etmekte iseler de tekevvüniyle de Kuve-i teşriiyenini de henüz hiç biri tamamiyle bu nev'e dahil olmamıştır.

4.-İstiklâlini kaybetmiş Milletler.

Milletlerin dördüncü nev'i millet haline geldikten sona istiklâlini kaybeden kavimlerdir. Lehliler gibi.

Tâlî nev'iler.-Milletlerin tâlî enmuzecleri bir nevi'iden diğer nev'e intikal devrinde bulunan kavimlerdir di, dört en-muzace münkasemdir:

1)Aşirî-Emâmi milletler: Fas Devleti gibi.

2- İmami-Teşriî milletler: Bu günkü Rusya gibi.

3- Teşriî-Harsî milletler: Almanlar, İngilizler, Amerikalılar gibi

4- Nîm müstakil milletler: Finlandiyalılar gibi.

Kavimlerin cins ve nev'ileri taayyün ettikten sonra, kavimlerin gerek bünyelerinde ve gerek müesseselerinde hangi unsurların marazî bir mahiyeti hâiz olduğu da tayin edilebilir.

Bir kavimde kendi nev'ine ait olmayan ve daha sâfil nev'ilerden **"Pes zinde = Survivant"** olarak kalmış olan müesseselerin marazi olduğu aşikârdır. Meselâ harsî bir millette iptidaî kavimlerden yahut emamî ve teşrî milletlerden bazı pes zinde müesseseler kalmış ise bunlar marazî bir mahiyeti hâizdir. Kavimlerin hastalıkları tayin

edildikten sonra tedâvileri de taht-ı imkâna gireceğinden ilmî tedkîkler binnetice amelî san'atlara da faideli bir rehberlik ifâ etmiş olur.

O halde bizim Türkler hakkında yapacağımız tedkiklerden ilmî neticeler çıkarmak için, evvelâ Türkler'in muhtelif zamanlarda ne gibi medeniyet dâirelerinden geçtiğini, sâniyen Türk kavminin iptidaî kavimlere yahut emamî ve teşrîî milletlere ait devrelerden hangisinde bulunub tekâmülün hangi seviyelerine dahil olduğunu, sâlisen Türk kavminde mensub olduğu ictimâî nev'ile kabil-i telif olmayan ve binâenaleyh marazî bir mahiyeti hâiz olan ne gibi gayr-ı tabiilikler mevcud olduğunu, rabianı beynelmilel medeniyetlerden hangi müesseseler Türk hayatına girerek ne gibi istihâlelere dûçar olduğunu aramamız iktiza eder.

Bu taharrîleri yapmak için istinad olunacak hüccetler Tarih, Kavmiyat, İhsaiyat'a ait vesikalardır. Bu vesikaların mevsukiyet ve kıymetleri tahkik edilmekle beraber her vesikanın bize vücudunu haber verdiği müessesenin hangi zümreye, hangi içtimaî zaman ve muhite ait olduğunu meydana çıkarmak da lâzımdır. Çünkü Türk Kavmi aynı zamanda muhtelif cemiyetler halinde yaşadığı gibi muhtelif devrelerde müteaddid medeniyet dairelerine de girmiştir. Ancak mebdeinden bugüne kadar ilmî bir surette tedkik ettikten sonradır ki, Türklüğü hangi istikametlere doğru yürütmek ve ne gibi vasıtalarla yükseltmek icabettiğini anlayabiliriz. (+)

(+) Bu makalede usûle ait kaideler "Durkheim" dan mülhemdir

Not: Bu makale, "Millî Tetebbûlar Mecmuası" nın "Mayıs-Haz... 1331 "Tarihli 2. sayısında çıkmıştır. Shf.: 193-205.

ESKİ TÜRKLER'DE

İÇTİMÂÎ TEŞKİLÂT İLE MANTIKÎ TASNİFLER ARASINDA TENÂZUR

BAŞLANGIÇ

"L'Année sociologique" in altıncı cildinde **"Durkheim"** ile **"Mauss"**un **"bazı ibtidaî tasnifler"** unvanlı müşterek bir makaleleri var. Bu makaledeki tedkîkler gösteriyor ki,- medenî milletler **"ilm-i mantık"**ı binnisbe yeni zamanlarda tanımıştır.

İbtidaî kavimlerin mantığı başka mahiyette idi; onların mantıkî tasnifleri bugün bizim müfekkirimizin nâzımı olan mantıkî tasnife benzemezdi. Onlardaki **"cins"**ler ve **"nevi"**ler içtimaî teşkilâtlarla münesebetdâr olub ihtiva ettikleri ferdler arasındaki mümâselet yalnız bunların kudsiyetleri yani içtimaî kıymetleri itibariyle idi. Bu ibtidaî mantık bil'âhere tekâmül ederek ilmî mantığı doğurmuştur. Bu tedkîklerden anlaşıldı ki, ilmî mantık da diğer içtimaî vâkıalar gibi tarihî bir mahsul, içtimaî bir müessesedir. Mezkûr makaleden sonra, gerek isimlerini zikr ettiğimiz içtimaiyâtcılar, gerek **"Levy Bruhl"** **"Hubert"** gibi başka içtimaîyat âlimleri bu **mesele** hakkında müteaddid tetebbular yazarak mantığın içtimaî menşeini tenvir ve izaha çalıştılar. Benim bu makalede tedkîke çalıştığım mesele, yalnız, eski Türkler'de içtimaî tasniflerle mantıkî tasnifler arasındaki tenâzurdan ibarettir. Fakat bu tenâzurun mâhiyyeti anlaşılabilmek için, evvelemirde Avustralya kavimleri ile Şimalî Amerika yerlilerinde görülen bu yoldaki tasnifleri göstermek lâzımdır. Türk tasnifleri bir tarafdan bunlarla, diğer cihetten de Çinliler'in, İbranîler'in, Finovalar'ın esatirî an'aneleri ile mukayese edilince, bu tasniflerin menşe ve mahiyeti vâzıh bir surette meydana çıkacakdır. Buna binâendir ki, ibtida Avustralyılarla Şimalî Amerika yerlilerinin tasniflerini kısaca anlatacağım.

BİRİNCİ FASIL

AVUSTRALYALILAR'DA VE ŞİMALİAMERİKA YERLİLERİNDE TASNİFLER

Durkheim'e göre şimdiye kadar tanılan dinlerin hepsinde mevcud olan bir hususiyet vardır: her din, mutlaka, bütün eşyayı ihata eden bir fikirler manzumesi olmağa, dünya hakkında umumî bir görüş mahiyetini almağa meyyaldir. O halde dinlerin en ibtidaî şekli olan Totemizm de de **"Kâinat"** hakkında bir telakki'nin bulunması iktizâ eder. İbtidaî kavimlerin en basitleri olan ve **"Totemizm"**in en basit şekline mâlik bulunan Avustralya aşiretleri tedkîk olununca görülür ki, her **"aşiret = Tribu"** ikişer **"Kabile = Phratrie"**den ve her kabile de müteaddid **"semiyye = Clan"**lerden mürekkebdir. Bizim zihniyetimize göre, bu semiyyeler ve kabileler yalnız beşerî ferdleri muhtevi olmak lâzım gelir. Halbuki Avustralyalı'ya göre kâinatı terkib eden bütün mevcudlar, kendi aşîreti içinde dahildir. Bunlar da beşerî ferdler gibi, aşîretin azaları, maâşîrleridir. O halde bunlar da insanlar gibi aşîretin muhtelif kadrolarına tevzî olunurlar. Aşîret iki kabileye ayrıldığı gibi kâinatı terkib eden bütün mevcudlar bu iki kabilenin isimleri ile gösterilen iki büyük **"cins = Genre"**e ayrılır. Güneş, Ay, Yıldızlar... ilââhirihi Avustralyalılar gibi o yahut bu kabileye mensub olurlar. Fakat kâinattaki eşyanın tasnifi bununla kalmaz. Kabileler semiyyelere bölündüğü için her kabileye mensub mevcudlar da bu kabileyi terkib eden semiyyeler arasında inkısam eder. Misâl olarak **"Mont-Gambier"** aşiretini alalım. Bu aşiret **"Gumit"** ve **"Gerukl"** adlarını taşıyan iki kabileyi muhtevidir: Bu kabilelerden her biri de beşer semiyyeyi hâvidir. Tabiatta mevcud olan herşey bu on semiyyeden birine mensubdur.

Mezkûr aşiretin teşkilâtı şu veçhiledir: (1)

(Semiyyeler)	(Her semiyyede tasnif olunan mevcudât)
Balık avlıyan (Doğan)	Duman, hanım eli (nebat), bazı ağaçlar ilâh....
Kaşıkçı kuşu	Kara tahtalı ağaç, köpekler, ateş,, buz, ilâh....
Gumit	
Karga	Yağmur, yıldırım, şimşek, bulutlar, dolu, kış, ilâh....
Kara kakute (Sorguçlu papağan)	Yıldızlar, ay, ilâh....
Zehirsiz bir yılan	Balık, ayı balığı, yılan balığı, lifi kabuklu ağaçlar ilâh....
Çay ağacı	Ördek, istakozun küçüğü, Baykuş, ilâh....
Yenilir bir kök	Toy kuşu, bıldırcın, bir nevi kanguru, ilâh....
Geruki	
İbiksiz ak kakute (Sorguçlu papağan)	Kanguru, yaz, güneş, rüzgar, sonbahar, ilâh....

Dördüncü ve beşinci semiyyeler hakkın da tafsilat mevcud değildir.

Semiyyelerin bir hayvan yahut nebat isminden ibaret olan unvanlarına **"Totem"** denilir. Bir kabilenin semiyyelerine mahsus olan Totemler diğer kabilenin semiyyelerinde bulunamaz. Her semiyye kendi toteminin ifade ettiği hayvan yahut nebat nev'ini kendi akrabası addeder.

Binâenaleyh mezkûr hayvan yahut nebatı mübarek tanır. Öldüremez, yiyemez, yalnız senede bir defa bir çok âyinlerden sonra onun yavrusunu kurban olarak parçalarlar ve semiyyenin ferdleri onu yiyerek teberrük ederler. Yani ulûhiyeti gövdelerine nakletmek suretiyle **"Teşârük = Commuion"** yaparlar. Bir semiyyenin erkekleri o semiyyedeki kadınlarla mahrem olduklarından ancak semiyyenin haricinden evlenebilirler. Totemler semiyyenin mabûdları olduğu gibi ekseriyâ kabilelerin de Totemleri, yani bir hayvan yahut nebat nev'i suretinde mütecellî mabûdları vardır. Zaten evvelce aşîret iki semiyyeye munkasim olup sonradan bunlar yeniden semiyyelere parçalandığı için ilk semiyyeler **"kabile"** mâhiyetini almıştır.

Semiyyelerin, kabilelerin totemlerinden başka aşîretin hey'et-i umumiyesince, yahut bir sahada bulunan bütün aşîretlerce taabbüd edilen bir **"Aşîrî İlâh = Dieu tribal"** da vardır. O halde ferdler mensub oldukları semiyyeye, kabileye, aşîrete teabbüd ediyorlar; semiyyenin, kabilenin totemi ile, aşîretin ilâhı bu zümrelerin timsallerinden başka bir şey değildir. Yukarıdaki aşîret teşkilâtı tedkik olununca anlaşılıyor ki, semiyyeler mantıktaki **"Nev'iler"**e, kabileler **"Cinsler"**e, aşîret de **"Cins-ı âlî"**ye tekabül ediyor.

Eşyanın mantıkî tasnifi bunların içtimaî kadrolara idhalinden ibaret oluyor. Bu sûretle bir nev'in dahilinde yalnız bir sınıf insanlar değil, bir takım hayvanlar, nebatlar ve cemadlar da mevcuddur. Maddî tabiat nokta-ı nazarından birbirine benzemeyen bu mevcudlar kudsiyet itibariyle yekdiğerine mümasildirler. Çünkü hepsi esasen semiyyenin totteminden mütevellid addolunduğu için birbirlerinin dindaşı ve akrabasıdırlar.

Bir semiyyeye mensup insanlar o semmiyyede dâhil olan hayvan ve nebat ve cemadları âdi hususât için kullanamazlar, bunları ancak mukaddes işlerde kullanabilirler. Meselâ ölünün tabutu ancak kendi semiyyesine mensub ağaçtan yapılabilir, fakat hiç bir zaman bu ağaç odun suretiyle mahrukatta istimâl edilemez. Demek bir semiyyenin beşerî ferdleri ile kavmi ferdleri arasında müşterek bir fasl-ı mümeyyiz vardır ki, o da aynı **"Dinî karabet"**e mâlik olmaları, aynı **"Kudsiyet"** ve **"Kıymet"**i hâiz bulunmalarıdır.

Avustralya'yı bırakarak Şimalî Amerika'ya gelelim: **"Zuni"**lerde dinî görüşe göre feza yedi semte taksim olunmuştur. Şimal, Cenub, Garb, Şark, Semt-i re's, Semt-i kadem, Merkez. Kâinattaki bütün eşya (Güneş, Ay, Yıldızlar, Gök, Yer, Deniz, bütün hadiseleri ve unsurlariyle beraber, hayatsız mevcudât, nebatlar, hayvanlar, ve insanlar) bu yedi semte tevzî olunmuştur. (1) Meselâ mevsimlerle unsurlar şu suretle semtlere bölünmüştür:

---

(1) L'Annee Sociolgique, tome VI, page. XXXV 86

Şimalin unsuru Hava, mevsimi Kışdır;
Garbin unsuru Su mevsimi İlkbahardır;
Cenûbun unsuru Ateş, mevsimi Yazdır;
Şarkın unsuru Taprak, (toprağın tohumları ve tohumları yetiştiren donlar), Mevsimi Sonbahardır. Kaşıkcı kuşu, turna, İskoçya horozu, ada çayı horozu, yeşil meşe, ilâh..... Şimale mensubdur. Ayı, Coyote, ilkbahar otu, Garba mensubdur. Sığın, geyik, hindi, ilâh.... Şarka mensub olur. Bu suretle tasnif olunan yalnız eşya olmayıb içtimaî faaliyetler de bu semtlere taksim edilmiştir. Şimal kuvvetin ve tahribin semtidir. Harp ve tahrip ona aittir. Sulh ve av garbe mensubdur. Hararetin semti olan cenuba ziraat ile tababet mensubdur. Güneşin semti olan Şarka sihir ile din mensubdur. Yukarı âleme (Semt-i re's) aşağı aleme (Semt-i kadem) bu faaliyetlerin muhtelif terkibleri mensubdur.

Her semtin muavven bir rengi vardır ki, onu temyiz eder. Şimal sarı, Garb mavi, Cenub kızıl, Şark ak Semt-i re's alacabulaca, Semt-i kadem kara, Merkez her rengi câmi dir. Eşyanın bu tasnifini yalnız cihetlere nazaran addetmemeli. **"Zuni"**lerin **"Poeblo"**su, yani **"Şehir"**i de yedi kısma munkasimdir. Bu kısımlardan her biri yedi semtten birine mensubdur. Meselâ kısımlardan biri Şimale, diğeri Garbe, üçüncüsü Cenuba ilâh.... merbutdur. Yedi semtin renkleri, aynı zamanda mütenâzıran bu içtimaî kısımların da renkleridir.

Bu kısımlardan her biri üç semiyyeden mürekkebdir. Yalnız merkeze mensub olan kısım bir semiyyeyi muhtevîdir. Aynı zamanda bu semiyyelerin cümlesi Totemlidir.

Semiyyelerin totemlerini aşağıdaki levhada gösteriyorum:

	Turna-Yahut Kaşıkcı kuşu	Semiyyesi
Şimalde	İskoçya-Yahut Ada çayı horozu	"
	Sarı ağaç-Yahut Yeşil meşe	"
	Ayı	"
Garbde	Koyun (Çayır köpeği)	"
	İlkbahar otu	"

	Tütün	"
Cenubda	Mısır	"
	Porsuk	"
	Sığın	"
Şarkta	Geyik	"
	Hindi	"
	Güneş	"
Semt-i re'sde	Kartal	"
	Göl	"
	Kurbağa yahud Kara Kurbağa	"
Semt-i kademde	Çıngıraklı yılan	"
	Su	"

Merkezde Makav Papağanı Semiyyesi ki merkez-i tam'ı teşkil eder. (1)

Bu on dokuz semiyyenin yedi semte tevzî edilmesi bidâyette Zoni İlinin yedi semiyyeden mürekkeb bulunmasındandır. Elde edilen şifahî ve manzum bir vesikaya göre Zoni'lerin vaktiyle **"Bıçak"** tesmiye olunan ve altı büyük rahibden mürekkeb bulunan ehemmiyetli bir rahibler derneği vardı ki,altı semiyyeyi temsîl ederdi. Şimalin seyyidi olan rahibe **"Ayı ırkında birinci"** Garbın seyyidine **"Koyun ırkında birinci"** Cenubun seyyidine **"Porsuk ırkında birinci"** Şarkın seyyidine **"Hindi ırkında birinci"** Semt-i re's'in seyyidine **"Kartal ırkında birinci"** Semt-i kadem seyyidine **"Yılan ırkında birinci"** nâmları verilirdi. Bu isimler yukarıdaki cedvel ile karşılaştırılınca görülür ki, altı rahibe tekabül eden hayvanlar (Ayı müstesna olmak üzere) altı semiyyenin totemleridir. Bundan başka bu altı semiyye de mensub oldukları kısımlar içinde birinciliği hâizdir. O halde **"Poeblo"** nun altı kısmı bu altı ana semiyyeden tevellüd etmiştir. Yâni bu ana semiyyeler üç parçaya ayrılarak her biri üç semiyye olmuş ve bu sûretle üçer semiyyeden mürekkeb altı kısım meydana gelmiştir.

---

(1) L'Anneée Sociologique Tome; VI, page: 37.

O halde yalnız Avustralyalıların tasnifi semiyyeler esasına müstenid olmayıb Zoni'lerin tasnifi de zahiren yedi semt esasına istinad etmekle beraber hakikatte semiyyeler esasına müsteniddir.

Bunu ispat eden delillerden birisi şudur ki, Zoni'lerde yedili tasniflerden evvel altılı bir tasnif varmış ve bundan da mukaddem dörtlü bir tasnif mevcud imiş. Dörtlü tasnifi meydana getiren âmil aşiretin iki kabileye ayrılmasıdır. Bir kabile Şimalde, diğer kabile Cenubda olunca bunları ayırmak için aralarında Şarkdan Garba gitmek üzere bir hat teşekkül eder. Filhakika Zoni'lerde içtimaî teşkilâtı dört cihetin tefrîki ile alâkadar eden râbıta mevcuddur.

Zoni'lerin vaktiyle iki kabileye ayrıldığını bize bir ustûre anlatıyor: Birinci büyük rahib ve sihirbaz dünyaya yeni gelmiş olan insanlara iki çift yumurta getirdi. Birisi Gök gibi koyu mavi ve acâibnümâ idi. Diğeri Ana-yer gibi koyu kırmızı idi. Dediki **"Birisinin içinde** "Yaz", **diğerinin içinde** "Kış" **bulunuyor. İkiye ayrılarak her bölümünüz bunlardan birini kendine alsın"** İlk hareket edenler maviyi beğendiler. O kadar sevindiler ki, yavruların kanadı çıkmadı. Fakat kanatları zuhûr edince kara renkli olarak çıktı. Bunlar kargalar idi ki, nesilleri gerçekli belâlar oldular ve şimale doğru gittiler. Kızıl yumurtaları beğenenler Parlak (Makav) papağanının çıktığı gördüler. Tohumları, sıcaklığı ve sulhu aralarında taksîm ettiler. Bu sûretledir ki, Zoni'ler **"Kış eri"** ve **"Yaz eri"** nâmlariyle ikiye ayrıldılar Birinciler karga oldular. Ustûre bu kabilelerin semiyyelere ayrıldığını da muhafaza etmiştir. **"Şimal adamları tabiatlarına, zevklerine, istidatlarına göre Ayı eri, Çayır köpeği eri, Sığın eri, Turna eri, ilâh....** oldular. Cenub adamları da aynı sûrette ayrıldılar. Semiyyeler teşekkül ettikten sonra eşyanın zatlerini aralarında taksîm ettiler. Don'un, Kar'ın tohumları **"Sığın"**a, Sunun tohumları **"Kara Kurbağa"**ya ilâh.... aid oldu.

Mamafih Zoni'lerin tasnifi ile Avustralyalıların tasnifi arasında hadd-i mutavassıt olmak üzere bir tasnif daha vardır ki, bu da Omaha'ların tasnifidir. Omaha'lar Siyu kavminden bir aşirettir. Omaha'larda hem eşyanın semiyyelere göre tasnifi hem de cihetlere göre tevzii mütecellîdir.

Omaha aşîreti iki kabileye münkasimdir. Her kabîle beş semiyyeyi muhtevîdir. Karargâhın fetvası **"daima timsâlî olarak"** şarka müteveccihdir. Fakat büyük merâsimin cereyan etmediği adî zamanlarda, iki kabile, aşiretin takib ettiği yolun biri sağında diğeri solunda olmak üzere konar; Bu seretle konduğu zamanlarda da kabilenin birisi cenubda, diğeri şimalde bulunur. Sağ-sol, Cenub-şimal, Yukarı-aşağı tâbirleri arasındaki daimi tenazura bakılınca karargahın bu iki türlü teveccühü hakkındaki rivâyetler telif edilebilir. İki kabîleyi ayıran yol daima şarkdan garba giden yol olunca tabiidir ki, biri cenubda, öteki şimalde bulunur.

Mamafih Omaha'larda başka bir hususiyet de göze çarpıyor. Kabîlelerden biri cenubu, diğeri şimali, biri Gök'ü diğeri Yer'i; biri sağ'ı diğeri sol'u irâe etmekle kalmıyor, aynı zamanda biri müzekker unsuru, diğeri müennes unsuru temsîl ediyor. (Bu hâli ileride Çinliler'de de göreceğiz.) Omaha'ların bir husûsiyeti de her semiyyeye mensub eşyanın istimali o semiyyenin ferdleri için memnû olmasıdır. Diğer bir husûsiyeti de her semiyyede serpuşların husûsi şekilleri semiyyenin esrarengiz bir alâka ile merbut olduğu mevcudun timsâli olmasıdır.

Bundan başka her semiyye yahut talî semiyye dâhilinde bir takım muayyen şahıs isimleri vardır ki, dâimâ o zümre dahilinde kalır ve Ataların ruhları hangi ferdlerde tecessüd ediyorsa bu isimler onlara verilir. (Türkler'de dedenin isminin toruna verilmesi gibi).

Omaha'larda mevcud olan bir başka husûsiyet de bir kaç semiyye ve talî semiyye müstesna olmak üzere bütün semiyyelerin **"Bizon"** ismindeki hayvanın aksâm-ı bedeniyesinden müteşekkil addolunmasıdır. (Bu hâli Türkler'de de göreceğiz). Bu surette **"Bizon"** aşîrî bir totem olduğu ve aşiretin semiyyeleri arasında inkısam eden bütün mevcudat **"Bizon"** ismindeki hayvanın aksâm-ı bedeniyesinden müteşekkil addolunmasıdır. (Bu hâli Türkler'de de göreceğiz). Bu surette **"Bizon"** aşîrî bir totem olduğu ve aşîretin semiyyeleri arasında inkısam eden bütün mevcudat **"Bizon"**

un şahsında bir manzume-i tâmme mâhiyetini aldığı anlaşılıyor.(1).

Omaha aşîreti bir yerde konduğu zaman karargâh dairevî bir şekil gösterir. Bu dairenin iki nısıf dairesini bir sağda bir solda olmak üzere iki kabîle teşkil eder. Her kabîlenin işgal ettiği nısıf dairede semiyyelerin ve talî semiyyelerin birbirine yakın uzak olması semiyyelerin akrabalığı dolayısıyle değil ifâ ettikleri içtimaî vazifelerin münasebeti itibariyledir. Binâenaleyh, her kabîlede yıldırı ve muharebe ile münasebetdâr olan birer semiyye vardır. Bu iki semiyye karargâhın fethasında (yâni şark cihetinde) yekdiğerine karşı olarak konarlar. Karargâhın hakîkî olmaktan ziyade âyinî mâhiyeti hâiz olmak üzere kılavuzluğunu ifâ ederler. Diğer semiyyeler de aynı umdeye tâbî olarak içtimaî vazifelerine göre nısıf dairelerin diğer kısımlarını işgal ederler (2) Görülüyor ki, karargâhın işgal ettiği feza kevnî fezanın bir mâkesi gibi oluyor.

Bu hal Avustralyalılarîn en mütemeddinleri olan **"Vutjo Batluk"** aşîretinde daha vâzıh bir sûrette mütecellidir. Bu aşîrette de karargâh bir daire şeklini gösterir.

Her semiyye rüzgar gülünün bir cihetine müteveccihdir. Semiyyenin rüzgar cihetleriyle alâkası o kadar samimîdir ki, semiyyeye mensub ferdler ait olduğu istikamete doğru defnedilir. Meselâ bir **"Vartovet"** (yâni Sıcak rüzgar), başı şimalin biraz garbına mütemâyil olarak (yâni memlekette sıcak rüzgar estiği istikamette) defnedilir. (3)

Bu ifâdelerden anlaşıldı ki, iptidaî kavimler umumî fezayı kendi karargâhının fezasına idhal ettiği gibi kâinatta mevcud olan bütün eşyayı kendi içtimaî kadrolarına ilhak ederek bir taraftan içtimaî, diğer cihetten kevnî olmak üzere esâtirî bir manzume-i mantıkıye meydana getiriyor. Şimdi bu hâli Çinliler'le Türkler'de arayalım.

---

(1) L'Annee Sociologique, Tome XII, page: 106-109.
(2) L'Annee Sociologique, Tome VI page: 91.
(3) L'Annee Sociologique, Tome: VI, page: 99.

İKİNCİ FASIL

1. TÜRKLER VE ÇİNLİLER

Türk an'anelerinin Oğuzlar'a mahsus olanına **"Oğuz Töresi"** denilir. **Lütfi Paşa Tarihi** Osman Gâzi'nin hanlığa intihabını şu sûretle tasvir ediyor. **"Siz Kayı neslindensiniz, bu, Oğuz Han'dan sonra Oğuz beylerinin ağaları ve hanları idi. Gün Han vasiyeti, Oğuz töresi mucibince Oğuz neslinden kimse olmayınca hanlık ve padişahlık Kayı soyu var iken özge boy soyuna düşmez."** (1). Oğuz töresine dâir içtimaî teşkilât ve an'anelerden bir kısmı **Câmi üt-Tevârîh**'de, **Şecere-i Türkî**'de, **Oğuzname**'de, **Selçuknâme**'de, Câm-ı **Cem-âyin**'de zikredilmiştir. Çinliler'den de Türkler'in en eski hükümetlerinden biri olan **"Tsin"** sülâlesinin itikadlarını öğreniyoruz. Dokuz Oğuzlar'ın (Yâni Uygurların) itikadlarını da **Cihangüşâ** ile **Camiü't-Tevârih**'ten haber alıyoruz.Bu rivâyetleri Çinliler'in **"Taoizm"** dinine aid akidelerle mukayese edince aralarında büyük münâsebetler olduğu tezâhür edecektir. mamafih bunları Finovalar'ın ve İranîler'in esâtirleriyle de karşılaştıracağız.

"Tao" (2) Çince **"Tabiat"** yahut **"yol"** demektir. **"Taoizm"** bir nev'i **"Tabiatcilik = Naturisme"**dir. Bu din birbirine tedahül etmiş bir takım manzûmelerden mürekkebdir. İstinad ettiği en esaslı umdelerden birisi fezanın dört aslî cihete göre taksimidir. (3)

Bu cihetlerin her birine, onun idaresine müvekkel olan bir hayvanın ismi verilir.

Şarkda:	Gök Ejderha
Cenubda:	Kızıl Kuş
Garbda:	Ak Kaplan
Şimalde:	Kara Kaplumbağa

---

(1) Osmanlı Tarihi, Ahmed Rasim, Cilt: I, sayfa: 41

(2) L'Année Sociologique'in 6. cildinde Durkheim ile Mauss'un "Tasnifin İptidaî Şekilleri" *unvanlı makalesi sahife: 55*

(3) Mezkûr kitab, sahife, 56.

Her cihet kendi hayvanını ismini alır ve muhtelif hallere göre uğurlu yahut uğursuz sayılır. Fezayı idareye memur olan timsalî hayvanlar sema gibi yeri de idâre ederler. Bir tepe yahut cografî bir teşekkül Kaplan'a benzedi mi, Taoizm'e göre, bu, kaplandır ve binâenaleyh garbdadır. Bir ejderhaya benziyor mu, o halde ejderhadır ve şarktadır. Bir yerden göç edileceği zaman etrafdaki eşyaya bakılır. Eğer bunlar kendi cihetlerine muvafık şekillere mâlik iseler meselâ garbda bulunanlar Kaplan'a, şarkda olanlar Ejderha'ya müşabih iseler bu göç uğurlu telakkî olunur. (1).

Her cihetin bir rengi ve bir hayvanı bulunmakla kalmaz senenin dört mevsimi de bu aslî cihetlerle münasebetdârdır. (2).

Şark:	İlkbahar
Cennub:	Yaz
Garb:	Sonbahar
Şimal:	Kış

Fezanın merkezi de nazar-ı itibara alınınca dört cihetle berâber mecmuu beş olur. Bu sûretle beş unsurdan herbiri bu beş semtten biri ile irtibat peyda eder. Bunun bir misâlini Tibet an'anelerinde görüyoruz. **"Bu hususu ilâhların fevkinde, bulutların ve ihtimal ki,umumî bir sûrette müzlim semânın teşahhusundan ibret olan** "Gök ejderha" **vardır ki, fırtına koparır, hayırkâr yağmurlar yağdırır, suları tuğyan ettirir, taunlar ve salgın hastalıklar gönderir, bu tamamen Moğollar'ın ve Çinliler'in Ejderha'sıdır. Bunun yer yüzünde bir düşmanı vardır ki** "Kızıl Kaplan"**dır. Bu kaplan ekseriya beş timsalle irâe olunur. Birisi merkezdedir ki,toprağı temsil eder, diğeri dört cihette olub ağaç (Gök), maden (Kızıl), ateş (Ak), su (Kara), renklerindedir. Bunlar, Türkler, Moğollar, Anramlılar nazarında müştereken muhterem tanılan beş unsurdur.**

---

(1) Mezkûr kitab sahife, 56

(2) Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures, S.Lévy Bruhl, page 292, Paris Felix alcam, 1912

Bu beş unsur hâlâ resmî sâhirlerin, âyinlerini icrâ ederken taşıdıkları beş bayrakda, **"Sa-kia-pa"** Lamaları'nın kendi zâviyelerini telvin ettikleri beş renkde ve bilhassa Budu'nın tecellîleri olan beş uknumun müteakıb zümrelerinde izlerini muhafaza ediyor. (1)

Seyyarelerden herbiri de bu beş unsurdan birer tanesine rabt edilir: Zühre madenin, Merih ateşin, ilâh.... yıldızlarıdır. (2):
Bu beş unsur da beş semt gibi yahşi ve yaman, kuvvetli ve zayıf, vâlid yahut mevlûddur. (3).

Bu itikadların menşeini arayan Edouard Chavannes onu Türkler'de buluyor: Beş unsur nazariyesi Çin'de doğmamıştır. Kablelmilâd 370-335'de (Wei) ülkesinin hükümdarı olan Havel zamanında ve (311-279) da Yen ülkesinin hükümdarı Tcav zamanında yaşayan Tseou-yen'dir ki,Çin memleketinde ilk defa olarak bundan bahsetmiştir. Fakat bunun telkinleri de aksisedası kaldı. Çin ruhuna derin bir sûrette nüfûz edemedi.

Unsurlar akıdesi Çin tarihinde ancak Che-hovang-ti den sonra ehemmiyetli bir mevki alabildi. Filhakika bu hükümdar Sunun bereketiyle hüküm sürdüğünü ilân ve bütün ölçüleri ve kanunları bu unsurun hassalarına göre tayin ve takrir etti. Bununla berâber bu hükümdar atalarının misâlini taklıbden başka bir şey yapmadı. Çünkü unsurlar nazariyesinin esası Tsin hükümdârlarının çok eski bir zamandanberi yukarıdaki **"Dört Hakan"** a kestikleri kurbanlarda mündemicdir:

---

(1) Le Turkestan et le Tibet, F. Grenard page: 902

(2)?) L'Année Sociologique, Tome, VI page: 58

(3) Le cyele Türk douze animaux, Eduard Chavanne Leide 1906, page 18-50

Yeşil Han, Sarı Han, Kızıl Han, Ak Han, o halde unsurlar nazariyesinin pek eski bir zamandan beri Tsin memleketinde mevcud olduğu görünür gibi oluyor. Fakat, Tsin ülkesi yabancı bir devlet olduğundan Tseou-yen tarafından kendilerine öğretilinceye kadar Çinliler bunun cahili kaldılar. Ve ancak Tsin prenslerinin bütün Çin'e hâkim olmaları Tsin'lerin hariçden getirdikleri fikirleri onlara ibrâm ile arz ettikten sonradır ki, kat'i bir surette kabul ettiler. Mamafih Çinliler bunu ancak tebdil ederek kabul eylediler. Filvaki Tseou-yen daha bidayette beş unsurdan bahsetti. Ve ondan sonra, daima unsurlar beş sayıldı. Fakat, Pek eski zamanların itikadlarını değiştirmeden muhafaza eden din, Tsin ülkesinde yalnız yukardaki dört hana ibâdet edildiğini haber veriyor. O halde o zaman yalnız dört unsur bulunduğu anlaşılıyor. Vakta ki, Han Sülâlesi'nin müessisi olan Çinli Lieou-pang, Tsin ülkesini ele geçirdi, Tsin beylerinin yukarıdaki dört hana ibadet ettiklerini gördü (Kablelmilâd 205) ve taacübünü bu sûretle ifâde etti. **"Ben gökte beş sultanın olduğunu öğrenmiştim. Halbuki burada dört taneye inanılıyor. Bunun hikmeti nedir?."** Kimse bu meseleyi izah edemediği için kendisi şu yolda cevap verdi: **"Anladım bunların beşe baliğ olması için ben bekleniyordum."** Edouard Chavannes bu sözleri söyledikten sonra **"Yukardaki Hanlar"**, unsurlar manzumesinin hususî bir hâli olduğunu ve unsurlar Tsin'lerde dört iken Çinliler'in ona bir beşinci ilâve ettiklerini ve Tsin'lerin ise Türk olduklarını, Türkler dört cihete merkezi karıştırmaz iken, Çinliler'in bu an'aneyi Türkler'den alarak dört cihete merkezi de ilâve ettiklerini izah ediyor. (1)

---

(1) "Tsin" Türkçe, "Tosun" kelimesini andırıyor ki, şark Türkçesi'nde "Tizin" dir. Kültigin Kitâbesi'nde reis ünvânı olan "Tüdun" kelimesi de bu asıldan olmalıdır, (Divânu Lügâti't-Türk'ün 335'inci sahifesinde bu iki kelimeye bakınız.)

Acaba dört cihetin unsurlarla, renklerle, mevsimlerle, hayvanın ismi ile ne münasebeti vardır?

Edouard Chavannes'ın eserindeki bir kısa fıkra bize bu muammanın anahtarını veriyor: **"Liki"**nin Yue-Ling sahifesindeki aylık emirleri diyor ki: Semâ'nın oğlu ilkbaharın üç ayında **"Koyun"**, Yazın üç ayında **"Horoz"**, senenin ortasında **"Öküz"**, sonbaharın üç ayında **"İt"**, kışın üç ayında **"Domuz"** eti yer." (2)

Divânu Lügâti't-Türk'ün 291 nci sahifesinde de şöyle yazılmıştır: **"Türkler'de hafta günlerinin adları yoktur. Hafta İslâmiyet'le beraber tanıldı. Ayların isimleri de böyle. Bunlar şehirlerde arabca adlanır. Göçebeler ve henüz İslâmiyeti kabul etmemiş olan cahililer ayları dört mevsime göre tesmiye ederler. Bunlar da her üç ayın bir ismi vardır; Senenin geçişini bunlarla ifâde ederler. Meselâ Nevruzdan sonraki ilkbaharın ilk ayını** "Oğlak ay" **yâni Oğlak ayı derler. Bundan sonraki aya** "Uluğ Oğlak Ay" **yâni Büyük oğlak ayı derler. Çünkü oğlak ikinci ayında büyür. Bundan sonrakine de** "Uluğ ay" **derler ki,Büyük Ay demektir. Çünkü bu ay yazın göbeğidir. Sütü çoktur. Mevâşiye ve toprağa ait bütün nimetleri izhar eder. Diğer aylar da bu suretledir. İstimali az olduğu için zikr etmiyorum".**

Edouard Cahavannes, kitabında şöyle yazıyor: (3) (Çinliler'in Hakas dedikleri) Kırgızlar senenin başlangıcına **"Muşink ay"** diyorlar. Üç ayı bir mevsim sayıyorlar, Bu suretle sene, Yen, işaretinde olduğu zaman onu **"Kaplan"** tesmiye ediyorlar.

"Muşink Ay" daki **"Ay"** kelimesinin bu gün bildiğimiz mânâda olduğunu zikrettikten sonra **"Muş"** kelimesinin **"Klapreot"** tarafından şark türkçesindeki **"Moz = Boz"** olduğunu söylüyor, Kuşanlar'ın Acemler'le ihtilâtına mebni bu kelimenin Farisîde koyun demek olan **"Miş"** olması daha

---

(1) Zikrolunan kitap, sahife: 33.

(2) Le cycle turcü des douxes animaux, page. 20.

muhtemeldir. Bu suretle Koyun ile ağaç arasındaki münasebet **"Miş"** ile **"Beşe, Mişe"** arasındaki lafzî müşâbehetle de izâh olunabilir. Volga boyundaki **"Mişer"** Türkleri de bu suretle izâh olunur.

İleride göreceğimiz vechile Türk töresinde ve Taoizm' deki hayvanlar, arasındaki müşâbehetden dolayı bazan biribirinin yerine kaim olur:

Koyun, Kuzu, Keçi, Oğlak kelimeleri ekseriya aynı mânâyı ifâde ederler. Nasıl ki, Kuş, Tavuk, Horoz kelimeleri de böyledir.

O halde **Divânu Lügâti't-Türk'e** göre de ilkbaharın hayvanı Keçi yânî Koyun'dur. Diğer mevsimlerin de böyle birer ismi olduğu her mevsime ait üç ayın bu isimlerle mürekkeb şekilleriyle ifâde edildiği yukarıdaki ibâreden anlaşılıyor. Mevsimlere ait olan bu isimlerin bir hayvan adı olduğu da zikrettiği misalden seziliyor. Acaba diğer mevsimlerin hayvanları da Kuş, İt, ve Domuz olduğunu -Haklı olarak- farz edemez miyiz?

Bu hayvanların mâhiyetine gelince, bunu anlamak için **Câmiü't-Tevârih**den aldığımız âtideki ibâreyi tedkik edelim:

"Ve bu yirmi dört boyun (Oguz boyları) her birisi için bir hayvanı tahsis ettiler. Ta ki, bu hayvan o boyun Ongunu olsun. Bu kelimenin iştikakı Onk'dır ki, Türkçe mübârek mânâsınadır. Nasıl ki, "Mübarek olsun" mevkiinde "Onk bulsun" derler. Adet şöyledir ki, bir hayvan bir kavmın ongnu olunca, madem ki, onu tefe'ül için mübârek addetmişlerdir. (O kavmin ferdleri) ona kast edemezler ve taarruzda bulunmazlar, etini yemezler. Bu güne kadar bu âdet câridir. Ve bütün o kavimler (Oguz boyları) kendi ongunlarını tanırlar...."

Bu ifadeden anlaşıldığına göre **"Ongun = Totem"** cinsinden mukaddes bir hayvan ismidir. Fakat bir hayvan ismi **"Totem"** olabilmek için onu mukaddes tanıyan semiyyenin de bu isimle adlanması lâzımdır. İleride göstereceğimiz veçhile bunu Oğuz boylarında sarih bir

surette göremiyoruz. Halbuki tarihî tedkîkler, dört cihete tekabül eden dört ongunun yânî Koyun, Kuş, İt, Domuz isimlerinin müteahhiren bu cihetlerde sakin olan dört tarihî kavmin adları olduğunu gösteriyor.

Tarih bize Türkler'i iptida şarkta Hiung-nu'lar yahut Hun'lar, cenubda Kuşan'ların ecdadı olan Yuşi'ler yahut Yuti'ler ve daha eski bir zamanda Tsin'ler = Tosun'lar olmak üzere gösteriyor. Bunların şimalinde Tunguz'lar, garbında Saka'lar nâmı ile iki kavim sakin bulunuyor: Çinliler'in Hiung-nu, Araplar'ın Hun nâmını verdiği kavme Acem ve Arab tarihleri Kun ismini veriyor.

W. Bang ile J. Marquart'ın müşterek eseri olan 1314 tarihinde Berlin'de tabedilmiş **Ostturkische Dialekhtstudien** nâmındaki kitabın 39 uncu sahifesinde **El-Kânûnü'l-Mes'udî'** den alınan âtideki ibâre bu hakikati teyîd eder: **"Türk ülkeleri Doğu'da Kaylar'ın yurdu ile başlar. Daha sonra Kun, Kırgız, Kimek, Dokuz-Oğuzlar'ın yurdu ile Türkmen Ülkesi, Farab, Hazar memleketleri, Hazar Denizi'nin kuzeyi, Alanlar Ülkesi ile, Kara Deniz ve Hazar Denizi** arasında kalan Kafkasya **gelir." (1).**

Yine mezkûr kitabın 40 ıncı sahifesinde **Câmiü'l-Hikâyât ve Lâmiü'r-Rivâyât** nâmındaki eserden alınan âtideki ibâre bunu müeyyiddir:(x)

"Guzîler onların büyük kabilelerinden olup, 12 boydurlar. Bazısını Guz, bazısını Uygur diye adlandırırlar Bazıları bu ülkelerde İslâmiyet yayılınca Müslüman olarak, İslamiyet'e hizmet ettiler. Kâfirler üstün gelince yurtlarından ayrılarak Islâm şehirlerine geldiler. Bunları Türkmen diye adlandırdılar. Onlardan bir kısmı saadet bulup, Çağrı Tegin zamanında harekete geçerek dünyayı ele geçirdiler ve padişah oldular. Selçuklu Hânedânı uzun zamanlar hüküm

---

(1) Tırnak içindeki ibâre aslında Arapça olup, burada Türkçe'ye tercüme edilerek verilmiştir. (Haz.).

(x) Bu kısım asıl metinde Farsça olup, Dr. İsmail Aka tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

sürüp ülkeler fethettiler. Onlardan bir bölük Kun diye adlandırılır. Otlak darlığından merkezlerini bırakıp Kıta ülkesinden ayrıldılar. Ekinci Koçkar Harizmşâhîleri onlardandı. Bilâhere kendilerine Kay denen bir topluluk onlara saldırdı. Sayı ve silâh bakımından kendilerinden kalabalık olup, onları otlaklarından uzaklaştırdılar. Onlar Sarı topraklarına, Sarı halkı ise Türkmen ülkesine gittiler. Guzlar, Ermeniye Denizi yakınındaki Becenâk ülkesine gittiler. Onlardan diğer bir kabile ise Hırhız diye adlandırılır. Kalabalık bir topluluk olup ülkeleri doğudaki kendilerinden bir bölük ile Kimekler arasındadır. Kimekler'in yurdu ise onların kuzeyindedir. Yağma ve Harluhlar da onların batısındadır. Hırhızlar âdetinleri gereğince ölülerini yakarlardı..... Türkler'den bir diğer topluluk, Harluhlar olup, yurtları Yunus Dağı idi. Bu dağ Altın dağıdır. Onlar Tunguzlar'a tâbi iken isyan ederek Türkistan'a geçib, bazısı İslâm ülkelerine geldiler. Onlar dokuz taifedirler. Üçü Çigil, üçü Hesekî, biri Neda, biri Kevalin ve Biri de Tuhsin'dir."

Bu ibârelerden **"Hiung-nu"**ların Kunlar olduğu anlaşılıyor. Bu kelime **"Hiung-nu"**ların meskeni olan **"Orhun"** ülkesinin isminde ve Türkler'in ilticâgâh'ı olup **"Ergenekon"** (yâni **"Dağ Sırtı Kunları"**) nâmını alan menkıbevî ülkenin isminde zâhir olarak mündericdir. **"Kun"** kelimesi, **"İspicab"** ile **"Balasagun"** arasında oturan **"Argu"** Türklerinin lehçesinde **"Koyun"** mânâsınadır.(1)

Bu suretle Hiung-nu'lar Ak-Koyunlu ve Kara-Koyunlu aşîretlerinin ecdâdı olan Kun'lardan ibâret olduğu tezâhür ediyor. Koyun isminin burada **"Totem"** mâhiyetinde olduğu da anlaşılıyor.

Yuşi yahut Yuti'ler Kun'lar tarafından şimdiki Şensi ve Kansu vilâyetlerinden çıkarıldıktan sonra Bahter'e gidip orasını Sakalar'ın elinden alıyorlar ve orada **"Kuşan"** tesmiye olunuyorlar.

---

(1) Divânı Lügâti't-Türk, Mahmud Kaşgari, S. 32, İst. 1333.

Kuşan'ların Farslılarla hemhudud olmalarına nazaran **"Kuşan"** kelimesi **"Kuş"** kelimesinin farsi cem'i olabilir; nasıl ki, Divânû lügâti't-Türk'e göre eren **"Erler"** ve **"Ağlan"** oğullar suretinde bu nevi cemiler mevcuddur. (Sahife 70, 73). **"Kayan"** kelimesi de **"Kay"**ın cem'i olmak lâzım gelir.

Yuti yahut Yuşi kelimesi de şark Türkçesinde **"Öküz"** manasına olan **"Üd"** yahud **"Uz"** kelimesinin Çin telâfuuzuna uydurulmuş bir şekli olabilir.(1) **"Oğuz"** kelimesinin **"Ok + uz"** olduğu W.Bang ile Marquat'ın yukarıda zikr olunan müşterek eserinde de dermeyan olunmuştur. Yalnız orada **"Uz"** kelimesinin **"Öküz"** mânâsına **"Uz"** kelimesi olduğu zikredilmiyor. **"Tsin"** kelimesi Türkçe **"Tosun"** kelimesinin Çinlileşmiş bir şekli olabilir.

Divânü Lügati't-Türk'te **"Tızın"** kelimesi hem Tosun mânâsına hem de **"Arif ü'l-karye ve m ü v e z z i ü'l-miyâh il'ş-şürb"** mânâsına olarak zikredilmiştir(Sahife 335)

Kültigin Kitâbesi'nde (sahife 128) **"Tudun"** kelimesi Yamtar isminde bir reisin unvânı olarak mezkûrdur. Avar Hunları'nın son hükümdârları **"Tudun"** ile **"Kayam = Kayan"** idi.(2) O halde **"Bugu"** ve **"Şahne + şane" "Börü"**kelimeleri(3) gibi **"Tudun"** kelimesinin de iptida bir **"Ongun"** ve **"İl"** ismi iken bu ilk reislerine de unvân olarak istimâl edildiği anlaşılıyor. **"Bugu ve Yabgu"** kelimelerinin **"aşîret reisi"** mânâsına bir unvân olduğu malûmdur. Mes'ûdi'nin **"Şâne"** sûretinde(4) kullandığı kelime ki, aslı **"Kurt"** mânâsına olan **"Çine"**dir

"Şahne" sûretinde Arablaştırılmış olarak lisânımızda elyevm müstameldir. O hâlde aynı Ongunlara mâlik olduklarına nazaran Yuşi'lerle Tsin'lerin aynı kavim olduğu anlaşılıyor. Şimdi mesele tavazzuh ediyor. Yuşi'ler ki, Tsin'lerin halefleri olmak muhtemeldir. Öküz mânâsına olan Uz'lar idi. Kun'lar tarafından Bahter ülkesine sürüldükten

---

(1) Divânu Lügâti't-Türk, s. 47, 91.

(2) Büyük Ansiklopedi'nin Hun müddesine bakınız.

(3) Tukyu Hakanı'nın etrafındaki peyklere Böri denilir ki "Kurt" demektir. (Orhon Kitabeleri, sahife: 59)

(4) Le Turkestan et le tibet, page: 98.

sonra orada iptidaları beş il'e münkasim olarak yaşadılar. Kabl'el-Milâd (30) tarihinde bunlardan Kuşan ilinin reisi olan Küçlük diğer dört ili de zîr-i hâkimiyetine alarak kendisine **"Kuşan Hükümdârı"** nâmını verdi. Bundan sonra Kuşan nâmı bütün Yuşi'ler tarafından kendilerine millî bir isim olarak kabul edildi (1)

Oğuz boylarının altı ongunu **"Şahin, Kartal, Tavşancıl, Sungur, Çakır ve Üç Kuş"** nâmlarındaki avcı kuşlardan ibarettir. O halde Tsin'ler, Yuşi'ler, Kuşan'lar ve Oğuz'ların aynı kavim olduğu tezâhür eder. Bunun içindir ki, yukarıda Çİnce'den naklettiğimiz fıkrada Semâ'nın oğlu yazın üç ayında Horoz yemekle beraber senenin ortasında yâni yazının nihâyetinde Öküz yiyor.

Bu hâdise şu suretle izah edilebilir: Türkler eski zamanda dört **"ulus"**dan mürekkeb bir **"İl"** hâlinde idiler. Gerek **"İl"** ve gerek **"Ulus"**lar ongunlarının isimleri ile tesmiye olunurlardı. İlk ongunu **"Tosun = Öküz"** idi. İl, merkezî bir mâhiyeti hâiz olduğu için, öküze ait merâsimin senenin başı ile ortasında icrâ edildiğini görüyoruz. İleride senenin başında şehirden hârice topraktan yapılmış altı öküz çıkarıldığını göreceğiz. Yukarıda da senenin ortasında Sema'nın oğlu Öküz yediğini beyan ettik. O halde **"İl"**in ongunu **"Tsin"** yâni **"Tosun"** idi kı, bilahere **"yuşi = Yuti"** yâni **"Ud = Uz"** ve daha sonra da **"Oğuz"** oldu. Dört ulusun onğunları ise şarkda **"Koyun = Hiyung-nu"**, Şimalde: **"Domuz = Tunguz"**, Garbda: **"İt = Saka"**, Cenubda: **"Kuş = Kuşan"** idi. Diğer Türk ongunları yâni İl isimleri bu ilk ongunlardan inşa'ab etmiştir.

Bu meseleyi **"On iki hayvanlar"** bahsinde daha ziyâde inşa'ab edeceğiz.

"-Oğuz"un **"Ok"**, **"Uz"** kelimelerinden mürekkeb olduğunu söylemiştim. Divânü Lûgâti't-Türk'e göre **"Ök"** akıl ve fıtnât mânâsınadır. Akıllı demek olan **"Oğa"** kelimesi de

---

(1) Grande Encyclopedie, tome 26, page 952 C. Huart.

bundan müştakdır (1) bu kelimeden **"Omak"** fiili de teşekkül etmiştir ki tefettun etmek, anlamak mânâsınadır.(2) Mamafih **Divânülûgati't-Türk**'de mezkûr olmamakla berâber **"Ok kelimesi de "Ok"** kelimesinin müterâdifi olarak kullanıldığı anlaşılıyor. Çünkü bundan müştak olan **"Okuş"** kelimesi de akıl ve fetanet mânâsınadır. (3) **"Ogan"** Allah'a verilen bir sıfattır ki, **Divânü** Lügati't-Türk'ün dediği gibi **"Karîr"** mânâsına olmayıp, **"Alîm"** mânâsına olmak lâzım gelir.

Amerika'daki eski Peru Cumhuriyetinde muhabere için bir şerit üzerinde yapılan muhtelif renkli düğümler istimal edilirdi. (4) Bu hal Çinlilerde de vakiidir(5). Arabcada akıl kelimesinin ip mânâsına olan ikaldan müştak olması ihtimalki eski bir zamanda Arablarda da muhabere için (Düğümlü ip) kullanılmasından ileri gelmiştir.

Türkler'de **"Akıl"**a **"Ok"** denilmesi muhabere için çeteleli okların kullanılmasındandır.

Oğuzlar kendî dinlerine ve medeniyetlerine tâbi olmayanlara **"Tat eri"** demelerine mukabil Budist ve Sahib-i kitab olan Uygurlar da Oğuzlar'a ve bilâhere onlar gibi İslâmiyet'i kabul eden diğer Türklere bu sebebden dolayı **"Çomak eri"** derlerdi.(6)

Türk ve Tatar illerinin reisleri boylarla muhabere için khé-mou denilen bir takım küçük çomakları (Okları) kullanırlardı. Bu oklar üzerine mânâsı kendi aralarında malûm olan bir takım çizgiler çizilirdi. Her boyun sefere göndereceği atların ve insanların adedi bu çizgilerden anlaşılır(7).

---

(1) Sahife: 49
(2) Divânü Lûgâti't-Türk, Sahife, 11.
(3) Divânü Lgâti't-Türk, Sahife 319.
(4) Orpheus, page: 232.
(5) Les lois psychologixue du symbolisme, page: 23.
(6) Divânü-Lûgâti't-Türk, sahife, 319.
(7) Les lois psychologixue du symbolisme. G. Ferrero, page: 29, Paris. felix alcan, 1895.

Selçukîler henüz hükümete nâil olmamış bulundukları bir zamanda askerlik mukâvelesi yapmak üzere reisleri olan İsrail Yabgu'yu Sultan Mahmud Gaznevî'ye gönderdiler. Mahmud Gaznevî ne kadar atlı getirebileceğini kendisine sordu. Yabgu dedi ki: İşte bir ok. Bunu bize gönderdiğin gibi sana yüz bin atlı getiririz. Sultan Mahmud **"Ya bu kadar asker kifâyet etmezse?" "İşte diğer bir ok. Bize gönder. Elli bin asker getireceğiz." "Bu da kifâyet etmezse?"** -İşte benim ok'um. Bunu bize gönderdiğin halde, iki yüz bin asker gelecektir(1) diye cevap verdi.

"Okumak" masdarının **"ok"**tan müştak bulunması da bu fikri müeyyiddir(2).

Türk hanlarının boylara **"ok"** vasıtasiyle emirler tebliğ etmesi, boylara **"ok"** tesmiye edilmesini mucib olmuştur. Oğuzlar'ın **"Boz ok"**, **"Üç Ok"** diye iki kola ayrılması bundandır.

Yine **"Ok"**tan olan **"Oğuş"** kelimesi de **"aşîret"** mânâsına gelir(3).

Öksüz(4) öğrenmek, öğüt, Oğul, Oğlan kelimeleri de bu cevherden müştakdırlar. Bu ifâdelerden anlaşılıyor ki.**"Ok"** aklın timsali gibidir. Finovalar'da **"Ukko"** en büyük ilâhın ismidir.(5) Türkler'deki **"Ogan"** gibi **"Oğuz Han"**ın ne olduğunu ileride göstereceğiz. Şimdi yine Totem meselesine gelelim. Bir hayvanın Totem olması için yalnız onun ait olduğu boyun ismi olması ve o boy tarafından mukaddes tanılması kâfi değildir. Aynı Totem'e mâlik olan ferdler birbirinin mahremi olup yekdireği ile evlenemezler. Oğuz Han ihtimal ki dinî mâniâlar dolayısivledir ki, amcaları olan

---

(1) Türk Tarihi, Necip Âsım, Sahife, 246.

(2) Benim zannıma göre "Ok" kelimesi "Yak" kelimesinin Oğuzcasıdır. Bu suretle Yakut ve Oğuz kelimeleri aynı mânâyı ifâde eder.

(3) Divânû Lügâti't-Türk, sahife, 59.

(4) Divânû Lügâti't-Türk, sahife, 59.
Divânü Lügâti't-Türk, sahife, 89.

(5) L.Leouzon le duc, Kalevala, page. (5. paris, c. marpon et e. flammarion 1879.

Kür Han ve Küz Han"ın kızlarına iltifat etmiyor. Yalnız Or Han'ın kızına iltifat ederek onunla aile teşkîl ediyor.(1) Or Han'ın (Okun) ile münasebetine bakılınca bu kızın Kunlar'dan olduğu anlaşılır. Bundan sezildiğine göre bir boyun ferdleri birbiriyle evlenemediği gibi lâlettayin yalnız boylardan da kız alınamaz. Her boyun (Halil Conniblum)u olmak üzere yalnız bir boy vardır. Avustralya'da ve Şimalî Amerika Hindlîlerinde bu halin misalleri çoktur. Mamaafih bu müessesenin Türkler'de de câri olduğuna dâir yürüttüğümüz bu mütâlaalar şimdilik ihtiyatla tekakkî olunmalıdır.

Saka'lara gelince, bu kelime farîsîde **"it"** mânâsınadır. Tacik= Tazı, Cit, Yıt, it) kelimelerinde de bu mânâ zâhirdir. Oğuz Han menkabesinde Oğuzlarla harp eden **"İt Barak"** kavmi vardır ki, bunun Sakalar olması mümkündür. Çünkü Yuşi'ler onlarla harp edip memleketlerini zaptettiler. **"Barak"** Mahmud Kâşgayî'ye göre (2) **"gövdesi çok tüylü olan köpek"** mânâsınadır. Akbaba ihtiyarlayınca iki yumurta yumurtlamış, birisinden **"Barak"** çıkarmış ki, çok koşmakta ve avı iyi muhafaza etmekte emsaline falk imiş, diğerinden Akbabanın son yavrusu doğarmış.

İt'in Kuş'la olan münasebeti İran esâtirine **"Simrug"** şeklinde girmiştir. **"Sek"** köpek, **"Mürg"** kuş demektir. Saka'ların ismi Sistan (Sicistan) ülkesinin unvânında kalmıştır ki, bu memleket Rüstem'in babası Zâl'ın memleketidir. **"Simrug"**da o cihette yaşayan bir kuştur. Divânü Lügâti't-Türk'de **"Ezgüş"** aşîretinden bahsolunur ki, bu da **"İt Kuş"** muharrefi olsa gerek. Tunguzlar'a gelince: El'an eski Türk ülkesinin şimalinde bu isimde bir kavim mevcuddur. Fakat bu dört kavmin fezanın dört cihetini aralarında taksîm ettiklerine bakılır ise en eski zamanlarda bunların bir ilk dört boyu olmak suretiyle bir vahdete mâlik olmaları lâzım gelir.

---

(1) Des kudatku bilik, Radloff, tome: 1, page: XVI St. Petersbourg, 1891.

(2) Divânü Lügâti't-Türk, sahife, 315.

Bu hâle göre, Kun'lar ve Kuşan'lar gibi Tunguz'lar ve İt Barak'ların da Türk olması iktizâ eder. Bu isimler bilâhere onların tabiiyetinde bulunan diğer kavimlere de intikal edebilir.

"Tuğrul" Araplar'ın **"Anka"**sına, Acemler'in **"simrug"** una benzer hayalî bir kuştur. Divânu Lügâti't-Türk şöyle tarif ediyor: **"Yırtıcı kuşlardan biridir. Bin tane ördek öldürür, bir tanesini yer."** (Parantez içindeki cümle aslında Arapça olup, Türkçe'ye tercüme edilmiştir (1) (Haz.).

D'ohosson, Reşidüddin'den naklen şu surette tavsif ediyor: **"Tuğrul kimsenin görmediği fakat Arabda Anka ne kadar meşhur ise bu kavimler arasında (Türkler ve Mogollar) o kadar maruf bir kuşun ismidir. Diyorlar ki Akbabaya benzermiş. Pençeleri çelik kadar sert ve kesici imiş. Bir vuruşta iki üç yüz kuş öldürürmüş. Bu şeyleri nakledenler şunu da ilâve ediyorlar ki,bu kuşu her ne kadar gören yoksa da avcılar ekseriyâ havadan bir defada aynı yere muhtelif cinste iki üç yüz kuşun düştüğünü ve bunların kâffesinde başların vücuddan ayrılmış, karınları yarılmış, ayakları kırılmış olduğunu görürler imiş. Bu hâdiseden istidlâl suretiyledir ki,bu kuşlar ancak böyle hârikulade bir kuvvete mâlik avcı bir kuş tarafından öldürüldüğüne hüküm olunmuştur."** Oğuznâme'de Salur Kazan tavsif olunurken **"Tülü kuşun yavrusu"** deniliyor ki, **"Tuğrul"** yahut **"Tüylü Kuş"** demek olacaktır.

Bu dört kavmin bir **"İl"**in dört boyu olduğuna başka bir delil de gösterebiliriz; Ebûl-Gâzi'nin beyânına göre **"Türk"**ün dört oğlu oldu. Tutuk Çigil, Barsacar, Amlâk. Türk'den sonra (Tünük) padişah oldu.(2)

Tutuk kelimesi ile Tunguz kelimesinin aynı şey olduğu âşikârdır. Çin menbalarından naklen Kitâbu İlmü'n-Nâfi'nin (3) ifâdesine nazaran Türkler'den en evvel hükûmet teşkîl

---

(1) Divânü Lügâti't-Türk. sahife, 400.

(2) Evşâl-i Seçere-i Türkî, Ahmet Vefik Paşa, tercümesi, sahife, 13.

(3) Turkestan et tibet, page: 38; Kitâbu Umû'n-Nafi, Artûr Lumey, Davidis, Fransızca tercümesi sahife: 17, Londra, 1831.

eden Tunguzlar'dır. Milâddan 2432 sene evvel hükümet süren Tikû yahut Kau-Sin'in oğlu Yen-Yu Tung-Hu'ların yahut ŞarkTatarları'nınceddi sayılıyor. **"Bu surette Türk'den** sonra Tutuk'un hükümdâr olduğu anlaşıldığı gibi, asıl Tunguzlar'ın Türk olduğu da tezâhür ediyor.

Çigil kelimesinin iştikakına gelince: Eçkü dişi keçi demektir.(1) Ki Eçkü ili tâbiri bundan husûle gelmiştir. Oğlak'ı çağırırlarken **"cek, cek, cek..."** diye bağırılırmış.(2)

Bu sûretle Çigil kelimesi Kun kelimesinin ikinci bir ismi olur. (3)Çigil Türkçesi, Orhun Kitâbeleri'nde yazılan Tukyu (ki eski Kun'ların ahfadıdır Türkçesi'ninaynı olduğu bu kitabeler ile Divânü Lügâti't-Türk'de Çigil Türkçesi hakkında verilen malûmattan tamamiyle tezâhür ediyor. Bundan başka Divânu-Lügâti't-Türk'de böyle bir habere tesadüf olunuyor (4)

"Oğuz'ların memleketi bu kale (Çigil kalesi) ile mülâsık olduğu için daima Çigil'lerle muharebe ederlerdi. Hattâ bugüne kadar aralarında eski adâvetin izleri mevcuddur. Oğuzlar Çigil'lerin kıyafetini lâbis olan bütün Türkler'e Çigil nâmını verirler. Yâni Ceyhun'dan Yukarı Çin'e kadar imtidad eden Türk illerinin kâffesini Çigil addederler. Halbuki bu hatadır." Bu ifâdeden anlaşıldığına göre Garbi Türkler olan Oğuzlar bütün Şarki Türkler'e Çigil nâmını veriyormuş. Mahmud Kâşgarî Türk kelimesinin bilhassa Şarkî Türkler'e hasr ettiği ve Çigil nâmında muayyen illeri gördüğü için bu istimali doğru bulmuyor. Asıl, Türk kelimesini bir şubeye hasretmek yahut bu şubeyi husûsi isimden mahrum eylemek yanlış bir harekettir. Kültigin Kitâbesi'nde Tukyu'lar arasında İşkil nâmında bir boy zikrolunuyor ki, Çigil'den ibârettir. Zaten bir İl'in muhtelif zamanlarda muhtelif

---

(1) Divânû Lügâti't-Türk, C, I sahife, 115.
(2) Divânû Lügâti't-Türk, C,I sahife, 280
(3) Galat olarak Uygur denilen eski Orhon Türkleri'nin ilk hükümdârı akail-i akvâm sayılan İşkil (yâni Çigil) budunundan Mengübay nâmında biridir. (Radlof, sahife: XXVL)
(4) Divânu Lügâti't-Türk, Cilt I, sahife: 330.

boylarının ismiyle tesmiye edildiği Türk târihinde kesretle vâkidir. Bu sebeblere binâen Çigilleri Kun İlinin bir boyu olmakla berâber onun makamına kaim olmuş da görebiliriz. Nasıl ki Oğuzlar'da o suretle görmüş idik. Bu makalede Şark Türkçesinden bahsettikçe daima ona Çigil Türkçesi de yiyorum Çünkü Divânü Lûgâti't -Türk'den, o lisânı en doğru bir surette muhafaza edenler Çigiller olduğu anlaşılıyor.

Amlâk bugünkü Türkçe'de **"Enenmiş Horoz"** demektir. Bu kelimenin eski zamanda alelade Horoz mânâsına olması muhtemeldir.

Barsacar'a gelince, Çin an'anesine göre garbin ongunu Kaplan olduğunu görmüştük. Bars kaplan cinsinden bir hayvandır. Car ağır gövdeli mânâsına olmakla beraber(1) Çevre, sur kelimelerinde olduğu Ruh manasına da gelir.

Burada Çin an'anesi ile Türk an'anesi birbirine karışıyor. Fakat bu Çin an'anesinin de esasen Türkler'den alındığını ileride göreceğiz.

Bu ifâdelerden de anlaşılıyor ki,en eski zamanlarda Türk İli dört boyu muhtevi imiş; Bu boy'lar Kun yahut Çigil, Kuş yahut Amlâk, İt yahut Pars, Tunguz yahut Tutuk Ongunlarına nâlikdir. Totem'in bir şartı da senede bir def'a **"totem"** olan hayvanın ilk yavrusundan **"kurban"** kesmektir. Yukarıda dercolunan Çin rivayetinde Sema'nın oğlu ilkbaharda **"koyun"**, yazın **"Horoz"**, Güzün **"İt"**, Kışın **"Domuz"** yemesi hakkındaki ifâde şu suretle tashih edilebilir: Kun İli İlkbaharın iptidasında gökteki **"Yeşil Han"**a bir koyun yavrusunu kurban olarak takdim eder. Yazın iptidasında Kuş İli gökteki **"Kızıl Han"**a kurban olarak Horoz yavrusu takdim eder. Kışın bidayetinde İt İli gökteki **"Ak Han"**a bir köpek yavrusu takdim eder. Kışın bidayetinde Tunguz ili gökteki **"Kara (yahut Sarı) Han"**a bir domuz vavrusu kurban olarak takdim eder. Senenin ortasında bütün

---

(1) Divânü Lügâti't-Türk, Cilt 1. sahife: 271.

boylar bu dört hanın babası olan **"Semâ"**ya bir **"Öküz"** kurban eder. Bu evvelce ihtimalki,Tsin İli'ne ve sonra da Uz İli'ne mahsustu. Diğer dört İl bunun boyları hükmünde olduğu için hususî ongunlara ve ilâhlara mâlik olan bu İl'ler umumî ongun ve alihelere ibâdet ederdi, ve kurban keserdi. Dörtlü manzumenin aynı zamanda beşli bir manzume olabilmesi bu hâlin bir neticesidir.

Şimalin rengi evvelce Sarı iken, bilahare Kara renglni alıyor. Ve Sarı rengi merkeze veriliyor. Bu suretle Öküz Merkez'in yani Türklüğün ongunu olub kurbanı **"Sarı Han"**a yâni **"Gök Tanrı"**ya takdim eder.

Çinliler ve Türkler'ce mukaddes tanılan öküz bidayette **"Tibet küzü"** yani **"Yak"**dır ki, kuyruğu at kuyruğuna benzer. D'Ohsson şöyle diyor: **"Tu"** bir sancağın Çince ismidir ki, uzun bir mızrağın ucuna Tibet ineğinin kalın bir kuyruğunun takılmasiyle teşekkül eder. Çin İmparatorlarının hususî sancakları böyle idi; ve bu imratorlar tâbileri olan Türk yahut Tatar prenslerine hanlık rütbesi vermek istedikleri zaman, hanlık tevcihine delâlet etmek üzere, onlara davullarla beraber bu sancaklardan verirlerdi. Tabıl ve Alem: Türk ve Tatarlar tarafından kabul olunan **"tûğ"** kelimesinin menşei budur. Fakat Tibet Öküzünün kuyruğunu bulamadıkları için mızraklara ona benzeyen At kuyruğunu takmakla iktifa ettiler(1) Grenard da böyle yazıyor: Altay Türkleri'nde en muhteşem kurban At kurbanıdır. Hayvan öldürüldükten sonra derisi, başı ve ayakları ile berâber çıkarılarak bir sırık üzerine -başı gün doğrusuna müteveccih olmak üzere- takılır. Çin vak'anüvistlerine göre eski Türkler'de kesilen kurbanların başı sırıkların ucuna takılırdı. Kazaklarda, cenaze merâsimi esnasında, atı ölünün şerefine öldürecek yerde kuyruğunu kesmekle iktifa olunur, ve artık o at kullanılmaz, çünkü kurban edilmiş hükmündedir; **"İzuk"** yani **"Tabu"** olmuştur.(2) Sonra âdetin üçüncü bir merhaleyi de

(1) Histoire des Mongole s, D'Ohsson, 40.

(2) İzuk, Divânu Lügâti't-Türk, s. 63.

atlamasiyle tebcîl edilmek istenilen ölü için mezarı üzerine herhangi bir at kuyruğunun asılması kâfi görüldü. Tuğ, iptidaî bir kurban bakiyesinden başka bir şeyi değildir. Eski zamanda hakikaten kesilen kurbanın timsâlidir. O halde bir aziz türbesi, üzerine ne kadar çok tuğ'a malikse o kadar çok muhterem tanılmakta demektir.

Oğuznâme'nin 12 ci Hikâye'sinde Beyrek aldığı yaradan vefat ederken atının kuyruğunun kesilmesini tavsiye ediyor ki yukardaki ifâdeye tetabul ediyor. O halde Oğuzlar'ca mukaddes olan, **"Yak"** namında ki Tibet Öküzü iken, bu ele geçirilemediği için, ona benzeyen At, yerine kaim olmuştur. O halde At'ın mukaddes tanılması öküze izafetendir. Bunu ileride göreceğiz.

Bidâyette dörtlü manzûme mevcuddur. Beşli manzûme buna sonradan bir merkez ilâvesiyle teşekkül ediyor. Türk cemiyetinde kuvvetli bir merkeziyet teessüs etmemişken dörtlü manzûme yaşıyordu. Merkeziyet teşekkül ettikten sonra merkezî hakimiyetin mümessili olarak yeni bir Ongun teşekkül etti ki, bunun Öküz olduğunu görüyoruz. öküzün merkezî Ongun olduğuna, sene ortasında Semâ'nın oğluna gıda olmasından başka bir delil daha vardır.

Yu-ling nâmındaki Çin kitabında (1) yazıldığına göre, Kış'ın üçüncü ayında şehirden dışarı toprakdan yapılmış bir Öküzün çıkarılması âyini mevcuddur. Çift âyini olan bu ameliye çift öküzünün çift esnasında uğrayacağı fenalıkları kendisine celbeden bir timsaldir. Huhanşu'da ise başka sûretle izâh ediliyor: **"Senenin on ikinci ayında payitaht yahut kumandanlık merkezi olan her şehrin hâricinde toprakdan altı adet Öküz rekzedilir. Filhakika Öküzün alâmeti olan Tchsou büyük soğukları kovacak vasıtadır. Türkler'de her sene kurultayın içtima zamanı senenin onikinci ayı olması (2) ve Moğollarda millî ibâdetŞubatın 6 ncı gününde icrâ edilmesi de bu ifâde ile tetabuk edlyor.(3)**

---

(1) Sycle Turc, page, 39.
(2) Hoca Fatin Efendi'nin neşredeceği takvime mürâcaat.
(3) Büyük Ansiklopedi'de "Mongol" Kelimesine mürâcaat.

Bu suretle her boy'un ayrı ayrı ongunları olduğu gibi dört boy'un merkezi bir vahdet teşkil ettikleri zamanlarda bu vahdetten müteşekkil ilk ongunu olmak üzere muhtelif zamanlarda Tosun yahut öküz suretinde umumî bir ongun da vücûda geldiği anlaşılıyor.

Dört unsurda bidâyette Şark'da ağaç, Cenub'da ateş, Garb'da Yel, Şimal'de Su olduğu bilâhare Garbdaki Yel, Maden yahut Demire tahavvül ediyor. Eski şekil, Hindu'ların ve Yunanîler'in Dört unsuruna benzemekle beraber tamamiyle mümâsili değildir. Çünkü Türk unsurlarında vakıa yel var ise de Hindu'larda olduğu gibi toprak mevcud olmayıb bunun yerine Şark'taki ağaç unsuru vardır(1) Sonra da dört ciete merkez ilâve olununca merkezin mümâsili olmak üzere de toprak kabul edildi. Çinlilerde bilhassa beşli tasnifi görüyoruz.(2) Dörtlü manzûmeye tekabül eden bir tasnif de alınca Han'ın dört oğlu olan Kara Han, Kür Han, Küz Han, Or Han'dır. Kara Han'ın oğlu olan Oğuz Han bu dört hanlığı birleştiriyor.(3)

Mucizevî bir sûrette iki ağaçdan doğan Sungur Tgin, Kutur Tigin, Tükek Tigin, Or Tigin, Bögü Tigin namındaki beş şehzade de bu tasnifi gösteriyor. Bögü Tigin bu beş isimde de mâlûm olan beş ongunu tanıabiliriz. Sungur Ongunu, Kuş ongununun bir nev'idir. Kutur kelimesi, kuduz, kudurmak kelimelerinde görüldüğü veçhile **"İt"** mânâsına delâlet edebilir. Tükek bir çok nushalarda Tükak şeklinde yazılıyor. Bunda da Tünek ve Tünkez kelimesinin izini bulabiliriz. Or al ile doru arasında bir renk ifâde eder.(4) Orkun kelimesi **"Or Koyun"** demektir. O halde **"Or Tigin"** kelimesi **"Orgun Tigin"** tâbirinin muhaffefi olabilir. Nasıl ki, Oğuz'un amcası olan Or Han da Koyunlular'ın hanı olmak muhtemeldir. Bugu geyik demektir ki, Tibet Öküzü demek olan Yak makamında istimal edilebilir. Nasıl ki, Türkler öküz ve at kelimeleriyle de mukaddes olan Yak'ı murad etmişlerdir.

---

(1) Sycle turc, page 98.
(2) Sycle turc. page 98
(3) Kutadku bilik, Radloff, sahife XVI ve müteakıp sahifeler.
(4) Divânû Lûgati't-Türk: 47

Mezkûr menkıbede Bögü Tigin Han intihab olunarak bütün Türkleri birleştiriyor(1) ve bunların ahfadı uzun bir müddet sonra Turfan cihetine göç ederek orada Beş Balık'ı tesis ediyor.

Dörtlü ve beşli manzûmeleri Türkler'de ve Çinliler'in bir takım tasniflerinde de görürüz; Mehmed Sâni Kanunnâmesi' nin dört rükûn-u devleti Cengiz Han'ın dört vezirine takliddir. (2)

Yakutlar'da dört cihete tekabül eden dört ulusun müdürü olmak üzere dört büyük Şaman vardır. (3)

Kutadku Bilik dört fasla munkasimdir ki, mevzuları şunlardır. Adalet, Kudret, Akıl, İtidal. Bu dört meleke dört şahıs vasıtasile temsil edilmiştir.

(1) Adalet: Gün Doğdu, İlik Han
(2) Kudret: Ay Doldu Okturmuş, Han'ı veziri.
(3) Akıl: Öğdülmüş, Vezirin oğlu,
4) İtidal: otkurmuş, Vezirin kardeşi

Kitab bu dört şahsın mübahese ve münakaşasını muhtevîdır(4) Keza dört cihete aid renklerden Kara, Ak ve Kızıl'ı şimal ve garb ve cenubdaki üç denize verilmiş isimlerde görüyoruz: Kara Deniz, Ak Deniz, Kızıl Deniz (Bahr-i Ahmer.)

Çinliler'de beş adedi muhtelif tasniflere girer: Beş çeşit büyü, beş çeşit gam notası olduğu gibi, bunlarla Semiyye (Clan'lar)ler arasında da münasebetler varmış.(5)

Bu taksim tasavvufa da girmiştir. Dört cihette bulunan dört Kutub ile merkezdeki Gavs Türkler'in ve Çinliler'in dört

---

(1) Kutadku bilik, Radloff, sahife, XLI ve müteâkıp sahifeler.
(2) Hammer, Sahife: 302.
(3) L'Annee, sociologique, Tome, 7, Page 223.
(4) Kitâbu ilmin-Nâfi, sahife: 111. XXXIIII.
(5) L'Annee Sociologique, Tome: IX, page: 233.

cihete hükmeden Gök, Kara, Ak, Kızıl Hanlar ile merkezdeki Sarı Han'ını andırıyor.

Fezânın taksimatından çıkarılan beşli tasnif Türkler'in ordu tâbiyelerinde de görülür.

Karavul (1)

Sağ Kol (Yahut ordu Rikâb-ı Hümayûn.) Sol Kol

Çagdavul

Moğollar'da şu tâbirlerle ifade olunur:

Minglay (2)

Cagungar Baragungar

Gecike

Arablar'da ve Acemler'de mevcud olan bu tasnif şu tâbirlerle ifade olunur: Meymene (Dest-i rast), Meysere (Dest-i çeb),Mukaddime(Pişdâr), Sâkât (dümdâr), Kalb(Dil). Renklere ait isimleri tedkîk ettiğimiz zaman bunlardan en eski zamanlarda Semiyye (**"Clan"**) içinde Semiyyevî aileye ait muhtelif sınıfların hangi cihetlerde oturdukları istidlâl olunabilir.

Kızıl **"Kız il"**demektir ki,Kızıl, cebunun rengi olduğuna göre kızlara ait çadırın cenub cihetinde olduğu anlaşılıyor.

Yeşil **"Yaş il"** yâni, Delikanlılar İli demektir.Yaş şimal Türkçesi nde genç mânâsınadır. Bunların çadırı da şarkda olduğu anlaşılıyor.

Ağıl, Avul **"ak il"** demektir. Bunlar da yaşlı erkeklerin garbda olduğu anlaşılıyor. Kara Kol **"Kara kö..er"** ve Askerler demektir. Nöbetçi ve muhâfız vazifesini gören oymakların çadırı da şimalde olduğu anlaşılıyor.

Gönül kelimesi ise **"Günün İl"** şeklinde tahlil

---

(1) Çağatay Lügatı ve Selçuknâme.

(2) Câmi ü't-Tevârîh.

olunabilir. Günün Gültekin kitabesinde **"Cariye"** mânâsında müstameldir. O halde kadınlara ait çadır Obanın kalbinde olduğu anlaşılıyor. Cengiz Han'ın her haremine mahsus ayrıca bir **"Erdu"** yâni merkezî otağ bulunduğunu D'Ohsson tasrih ediyor.

"Günün İl" tâbirinin hafifleşmesile **"Gök İl"** şekli hâsıl olmakla Gök kelimesinin teşekkül ettiği ve bu suretle merkezin rengi de Mavi olduğu zannedilebilir.

Mamafih bu mülâhazalar lâfızların müşâbehetinden çıkarılmış ve ihtiyatla telâkkisi lâzım gelen faraziyelerden ibârettir.

Bu faraziyeye istinatgâh olacak bir esas da iptidâi kavimlerde kadınlar (Avrat) Tabu addolunduğu için Gençler evi, Kadınlar evi, Erkekler evi, nâmiyle ayrı ayrı daireleri bulunmasıdır. Eski Yunanlılar'dıki **"Gynécée"**, Müslümanlardaki **"Harem ve Selâmlık"** daireleri bu iptidaî ayrılığın bakıyeleridir.

2.Sekiz Cihet

Dört cihetin aralarındaki tâlî cihetler de nazara alınınca sekiz rüzgâra tekabül eden sekiz cihet husûle gelir.(1) Bu sekiz cihet sekiz kudretle münasebettardır. Bu sekiz kuvvet evvela iki münteha (I ve 8.ci) olmak üzere biri birinin zıddı olan Sema ile Yer cevherleridir.

Dörtlü ve sekizli manzûmelerin mâhiyetini daha iyi anlamak için Çinliler'in iskolastik felsefesine mürâcaat etmelidir. Bu felsefeye göre Yang nâmını alan (-) işareti erkek, ziyâ ve hayır alâmetidir. Yen nâmını alan (--) dişi, zulmet ve şer alâmetidir. Bu iki işaretin ikişer ikişer birleşmesinden dörtlü bir tasnif husûle gelir.

Bunların mânâları şöyledir:

(1) Güneş, hararet, zekâ, gözler, ilâh.....
(2) Ay, bürûdet, ihtiraslar, kulaklar ilâh.....
(3) Yıldızlar, fecir, şekil, burun ilâh.....
(4) Seyyareler, gece, insan, şekil, ağız ilâh.....

Bu işaretlerin üçer üçer birleşmesinden de sekizli tasnif husule gelir.

(1) Bu adede Merkez'in ilâve olunmasiyle dokuz aaedi çıkar. Dokuz sayısının Türkler'de mukaddes sayılması bundan mütevellid olsa

Evvelâ Kültigin Kitâbesi'nde **"Üze Gök Tanrı, aşra yağız yer"** diye iki umde görüyoruz. Bunların şimdiki Türkçe'ye göre mânâsı **"Yukarıda mavi sema,aşağıda kara yer"** olur. Bu iki umde Taoizmdeki semâvî ve hâkî iki cevhere tamamiyle tekabül ediyor.

Oğuz menkabesinde Oğuz Han'la üçüncü amcası kızı olan zevcesi bu iki umdenin insanlaştırılmış sûretleridir.(1)

Oğuz Han'ın bu zevcesinden (Gün, Ay, Yıldız, Gök, Dağ, Deniz) adlarında altı oğlu dünyaya geliyor. Bu isimler **"Naturizm"** devrindeki ilâhlarınisimlerini andırıyor. Bunların **"Antropomorfizm"** devrinde insanlaştırılmış naturist ilâhlar olduğu anlaşılıyor. Demek ki, Türkler'de **"Gök Tanrı"** ve **"Yağız Yer"**den başka altı tane naturist ilâh varimiş ki, mecmuları Çinlilerin sekiz kudretine tekabül eder. Bu altı isim ile Taoizm'deki altı kudret arasında sıkı müşâbehetler bulabiliriz.

Taoizm taksimâtının üç bölümü içinde Gün, Deniz, Dağ isimlerini sarih bir suretde görüyoruz. Gök kelimesinin **"Küre-i havaiye"** mânâsında istimali faraziyesi kabul edildiği surette bunun Rüzgâr ve Ormanlar bölümüne tekabül ettiği iddia edilebilir. Diğer iki bölümler arasında bir tenâzur görülemiyor. Fakat Taoizm taksimatı ile Oğuz menkabesini teferruatla mukayese edersek aradaki münâsebet daha vazıh bir surette tecellî eder. Oğuz menkabesinde bu altı şehzâdenin her birisinden birer **"Boy"** (2) tevellüd ediyor.

Mânâları:

(1) Gök, hâlis erkek, (2) Buğu, tesâudât, köller,(3) Ateş, hararet, ziyâ, (4) Yıldırım, (5) Rüzgâr, (6) Su, (7)

---

(1) Oğuz Han, Afrasiyâb ve Şah İsmail menkabeleri aynı menkabenin muhtelif şekilleri gibi görünüyor. Oğuz Han bir sene adsız kalıyor. Şah İsmail onbeş yaşına kadar adsız kalıyor. Oğuz Han birinci ve ikinci amcası kızlarını dinine sokamadığı için sevemiyor. Üçüncü amcası kızı dinini kabul ettiği için onu seviyor. Afrasiyâb iki defa İran'ı zaptediyorsa da üzerine "Altun Yaruk" (Gloire Vroyale) (Milli Tetebbûlar Mecmuasının birinci nüshasında 127'ci sahifeye bak.) İnmiyor. Üçüncüsünde İran'ı istilâ etmiş olan Arab Zeyingav (Zengav: Öküzün zevcesi demektir.) öldürdüğü için

Dağlar, (8) Yer, hâlis dişi. (1)

Sekizinci tasnifde (1) rakkamlı şahsın Türklerce Oğuz Han, (8) rakkamlı şahsın Oğuz Han'ın zevcesi, diğer altı şahsın da Oğuz Han'ın oğulları olduğu ileride görülecektir. Yukarıdaki işaretlerin ikililerine Bigarme üçlülerine Trigrame denilir. Semâ ile Yer'in arasında bulunan altı diğer kudretler L'Annéé Sociologique'de şu vechiledir.

(1)Buğular, bulutlar, tesâudlar. (2)Ateş, hararet, güneş, ışık, şimşek. (3) Yıldırım. (4) Rüzgâr ve Orman. (5)Su, ırmak, göl ve deniz. (6)Dağlar. (2)

Şu manzûmeye ait taksimâtı Oğuz menkabesiyle karşılaştırarak tedkîk edelim:

Her Boy'un kendine mahsus bir **"Ongun"**u (3), bir de **"Sünük = Endâm-ı Goşt"**ı vardır.

Oğuz boylarının bir nevi askerî, dinî mahiyetini hâiz **"Şölen"** adlı umumî ziyafetlerinde oturacak yerleri ve yiyecek et parçaları muayyen idi. Bu muayyen et parçalarına **"sünük"**(4) derlerdi.

Câmiü't-Tevârih buna farisi lisanı ile **"Endâm-ı Goşt"** diyor ki **"Boy sünüğü"** demektir. Boy hem aşîret hem de endâm mânâsına ise de bu mevkide aşîret mânâsına olduğunu Câmiü't-Tevârîh sahibi anlayamamış ve **"Endâm"** kelimesiyle tercüme etmiş olmalı, Bu sünüklerin aynını taoizm teşkilâtında görüyoruz. Semâ (Kien) bölümünde **"baş"**, yer (kwun) bölümünde **"karın"**, güneş bölümünde **"uyluk"** sünüklerini görüyoruz.(5) Durkheim ile Mauss tasnife misal olarak yalnız üç bölümü haşiyede gösterdiğimiz veçhile tafsîl etmişler diğerlerini irâeye lüzûm görmemişlerdir. Bunun tafsilâtı **"yi-king"** nâmındaki kitabda yazılıdır. Mezkûr kitab Legge tarafından Sacred Books of the East nâmiyle İngilizce'yetercüme olunmuştur.

---

(1) Grande Encyclopedie, page: 12, tome: 11
(2) L'Annee Sociologique, tome G.page: 56.

üzerine bu mukaddes ateş iniyor. Şah İsmail iptida Gülizârı sonra Gülperiyi görüyor. Nihayet Arap Zengî ile kavga edip mağlup ettikten sonra Arab Zengi nikabını açarak gayet güzel bir kız olduğu halde meydana çıkıyor.

Oğuz Han babasiyle uzun müddet muharebe ettikten sonra babası isabet eden bir kılıç darbesiyle ölüyor. Şah İsmail de babası düşman olarak onu öldürmeğe çalışıyor. Bir çok mücadelelerden sonra babası Arap Zengî'nin kılıcı ile vefat ediyor. Oğuz Han'ın sevdiği kız demek olan Arab Zengî ile "Kara Yer" arasındaki renk müşâbeheti de nazarı dikkate alınmalıdır. Oğuznâme'deki Boğaç ve Beyrek efsanelerinde de aynı fikraları bulabiliriz.

(2) Boy, (Bud) kelimesindeki (d) in Oğuz Türkçesi'ndeki kaide mucibince (y) e tebeddül etmesiyle husûle gelmiştir. İl bir uzviyete müşâbih olubboy'lar bunun Bud'ları (Uzuvları) hükmündedir. Hindûlar'ın esâtirine göre mâbûdlar bir Dev'i kurban etmişler bunun ayrılan uzuvlarından kâinatı terkîb eden muhtelif mevcûdât husûle gelmiştir. Aynı tasavvur İskandinavyalılarda ve İrnguvalarda mevcuddur. (Orpheus, page: 74.) Yine Hint esâtirine göre kâinat bir altın yumurtadan, Finova esâtirine göre ise, altı altın yumurtadan husûle gelmiştir. Oğuz İlinin-Sünüklerine nazaran bir hayvanın ayrılan sekiz uvzundan Han ve Hatun'la berâber altı şehzâdenin tekevvün ettiği ve aynı zamanda kâinatı teşkil eden Gün, Ay, Yıldız, Gök, Dağ, Deniz'in "Gök Tanrı ve Yağız Yer" ile berâber bundan vucûd bulduğu anlaşılıyor. Bu hayvanın kurban olarak kesilen ve buyruğu Kutas ve Tuğ olarak kullanılan Türkçe mukaddes Tibet öküzü (Yak) olması muhtemeldir. Bu hayvanın kuyruğu At kuyruğuna benzediği için bilâhere (Yak)ı elde etmek mümkün olmadığı için kurban olarak At kesilmesi âdet olmuş ve Tuğ bunun kuyruğundan yapılmıştır.

(3) Ongun Câmiü't-Tevârîh'in ve Selçuknâme'nin beyânına göre: Bir hayvandır ki, mensub olduğu boyun nazarında mukaddes addolunur. Boy'un ferdleri o hayvanın etini yiyemez, ona ok atamaz, O'nu kat'iyen incitemez. Bu sûretle Ongun "Totem"e yakın bir şeydir. Fakat tamamiyle Totem olabilmek için Boy'un bu hayvanın ismi ile adlanması, boy dâhilinde izdivacın memnu bulunması lâzımdır. Bu iki şartın mevcudiyeti sabit olmadığı için Ongun'a hakikî Totem nazariyle bakılamaz. Mamamifih bir çok karinelere bakılırsa tarihin vâsi olmadığı bir zamanda Türkler'in "Totemli Semiyye" devrini geçirmiş olduğu tebeyyün eder. Şu kadar vardır ki,Ongunlar Türkler'de askerî hâiz bir "Totemizm"in yaşadığını gösterir.

(4) Selçuknâme'ye mürâcaat. Osmanlı Türkçesi'nde "Söyüş" hâlâ müstameldir. Kazan Türkçesi'nde kemiğe "Süyek" denilir.

(5) Sekiz bölümden üçünün bazı muhteviyâtı:

Oğuz menkabesindeki sünükler ve Ongunlar şu sûretledir: Han yahut Hakan, Sünük: Baş ve Uca.

(1) Gün Han Ongun:Şahin	Sökûk:Sağ karı yağrın
(2) Ay Han Ongun:Kartal	Sökûk:Sağ, aşıklı
(3) Yıldız Han Ongun:Tavşancıl	Sökûk:Üyegü (Üyece)
(4) Gök Han Ongun:Sungur	Sökûk:Sol karı yağrın
(5) Deniz Han Ongun:Çakır	Sökûk:Sol aşıklı
(6) Dağ Han Ongun:Uc kuş	Sökûk:Ucayla

Bu sünüklere bakılınca her boyun şölendeki mevkii ve yiyeceği etin hangi parça olduğu anlaşılır: Hakan Baş ile Uca'dan yiyecektir. Uca Mahmud Kâşgarî ve Çağatay lügatlarına göre sırt demektir. O halde Ucadan maksat sırt eti yani filato'dur.

Yıldız Han boyuna ait **"Üyece"** kelimesi **"Üyegü"** kelimesinin eski şekli olmalı. Üyegü Mahmud Kâşgarî ve Çagatay Lügatleri'ne göre kaburga tarafıdır.

Aşığlı **"Aşıklı"** demek olacak, diğer sünüklerin ne olduğu iyice anlaşılmıyor. Mamafih Gün Han boyunun sünüğü uyluk yâni bud olduğu Taoizm tasnifinden anlaşılıyor.

Altı şehzâdeden üç büyükleri **"Ağalar"** sağ kolu teşkîl ederler, ve **"Boz Ok"** nâmını alırlar.

Üç küçükler **"İnilir"**de sol kolu teşkîl ederler ve **"Üç Ok"** tesmiye olunurlar.

---

[1] *"Sema= Ksien" cenubda; Ziyâ umdesi, erkek hareketsizlik, kuvvet, yaş, gök kubbesi, baba, hakan, yuvarlaklık, cada taşı, maden, ayşına, kızıl, iyi at, ihtiyar at, büyük at, bir eğri kıl ağaçların yemişi, ilâh...*

[2] *"Yer= Kwun" şimalde, zulmet umdesi, dişi, yer umdesi, itaat, mevâşi, karın, ana yer, elbise, kazan, çokluk, kara, büyük yük arabaları, ilâh...*

[3] *"Güneş= Nüfûz (Penetration), rüzgâr, orman (Ağaç) uzunluk, yükseklik, kümes hayvanları, uyluklar, büyük kız, ileri ve geri hareketleri, % üç kazanç ilâh...*

"Şölen" sofrasındaki vaziyetler âtideki sûrette olmak lâzım gelir.

Hakan

Gök Han	Gün Han
Dağ Han	Ay Han
Deniz Han	Deniz Han

Sofrada Hakanın karşısında olan mevki boş kalır. Taoizm teşkilâtında Semâ'nın mukabili olan Yer, Ana ve Dişi sıfatlarını hâiz olduğuna bakılırsa burada da Hakanın zevcesi olan **"Hatun"** oturmak lâzım gelir. Ve yine o teşkilâttan anlaşıldığına göre onun sünüğü **"Karın"**dır.

Sofranın böyle üç kısımdan mürekkeb olduğunu Selçukî ve Osmanlı Divân-ı Hümâyunlarından da anlıyoruz. İbn-i Bîbî'ye göre Selçukî Hükümdârı sabah namazını kıldıktan sonra **"selâmlık sofrasına"** çıkıp otururdu. Divân işleri bittikten sonra bir sadr hükümdâr önünde, iki tarafda iki kolda sımat ve destâr huvanlar döşenirdi. Âlim ve seyyidler ve müfti ve kadı ve Ulu şehzâdeler Hükümdârla bile yerlerdi. Kalan beyler ve ulular iki kolda mertebeli mertebesince simâta otururlar idi. Hassa söğüş ve sünük'ü bir yandan Oğuz resmince her hanın ve mâlikin önüne söğüş sünük'ü korlardı.(1)

Osmanlı Divân-ı Hümâyûnunda iptidaları hükümdâr bulunurken sonraları Sadrazam ona vekâlet ederdi. Binâenaleyh sabah erken Divân-ı Hümâyûn kurulurdu. Divân umûru bittikten sonra bir sofra sadrazam için, sağında bir sofra kubbe vezirleri için, solunda bir sofra kadıaskerler için kurulurdu. (Tevkiî Kanunnâmesi'ne bakınız)

Kültigin kitâbesinde teşkilât şu veçhiledir.
Sağda : Şadlar ve Pıd Beyleri (Boy beyleri),
Solda : Targat(Tarhanlar ve Buyruk beyleri(2)

---

(1) Türk Edebiyatı Tarihi formaları, Köprülü-zâde Mehmet Fuad Sahife: 18.
(2) Kültigin Kitâbeleri. Thomsen sahife: 115.

Ebûl-Gâzî'ye göre Oğuz Han zamanında yapılan ziyâfette müzehhep bir Oba inşa olunarak dokuz yüz at ile dokuz bin koyun boğazlandı. Meşinden yapılan dokuz havuza arak, doksan havuza kımız doldurulduğu. Gün Han zamanında yine aynı sûrette bir umûmi ziyfet yapılarak kırk gün kırk gece ayş ve işret edildi.(1)

Selçuknâme'de ise şöyle zikrolunuyor: Ol toyda **"Dokuz yüz baş kısrak ve dokuz yüz baş sığır ve doksan bin baş erkek koyun boğazlamışlardır. Ve temamet hatunlarını ve beylerini ve çeri başların ve bellü kişilerin hazır edüb türlü aşlar pişirdiler ve sücü ve kımız ve kimran-ı firâvân getirdiler. Şölen düşünüb yiyirüb içirüb cümlesin hoş görüb halkları giyürdü, bahşişler itti." (Görülüyor ki, şölende Hatunlar bulunuyor. O halde Hakanın karşısındaki mevkide Hatunun oturduğu hakkındaki faraziye doğrudur.)**

Oğuz boylarının bu şölenlerinde, başka kavimlerin kurban ziyâfetlerinde mevcud olmayan husûsî bir hal vardır. Bütün kavimlerde kurbanın esası Mâbûda da ziyâfete iştirak ettiren bir teşârük Communion'dan ibâret ise de Oğuzlar'da her boy'a kurbanın muayyen bir uzvunun verilmesi, Oğuz ilinin kendisini hakikî bir uzviyyet gibi gördüğüne delâlet eder.

Türk Panteonunu, yâni Lâhutunu, teşkîl eden sekiz İlâh da altı boyun hâmileri sıfatiyle bu ziyâfette hazır bulunuyorlar.

Oğuz boylarının Ongunları umûmiyetle Avcı kuşların isimleridir. Yalnız Dağ Han boyunun Ongunu anlaşılmıyor. Câmiü't-Tevârih bunu **"Uc"** kelimesi ile Selçuknâme **"Uc kuş"** tâbiriyle ifâde ediyor. Bu ihtimal ki, Uygur menkabesindeki Üç Karga ile münâsebettardır. Yahut Akbaba mânâsına olan **"İs"** kelimesinin muharrefidir.

Ongunların avcı kuşlar olması, teşkilâtın, Ravzatu's-safa'dı **"Çerge"** ile tavsîf ve Mahmud Kâşgarî lügatında **"Sığır"**

---

(1) Oşal, Secere-i Türkî, Ahmet Vefik Paşa tercümesi, sahife: 33-38.

maddesinde beyan olunan **"Millî av merâsimi"** ile de alâkadâr olduğuna delâlet eder. Eski Türkler'de umûmî mâhiyeti hâiz dinî âyînler görülmediği söyleniyor. Halbuki göründüğüne göre **"Şölen"** ve **"sığır"** nâmı verilen kurban ve av râsimeleri dinî âyînler mâhiyetindedir. Yüce adamların cenaze merâsimi demek olan **"Yuğ"**da bu sıraya idhal olunabilir. Bundan başka bir de her senenin son ayında icrâ olunan **"Kurultay"** vardır. Türk teşkilâtlarında **"Altı bölüğe taksim"** usûlüne birçok yerlerde tesâdüf olunur.

KültiginKitâbesi'ndeşöyle deniliyor.(1)

"Altı-yirmi yaşında içim kagan ilini törüsün ança-kazgandı. Altı-çub Suğdak tapa süledimiz, bozdumuz."

Thomsen bunu şöyle tercüme ediyor:
"İşte yirmi altı yaşında amcam Kağan'ın saltanat ve hükümetinde olan bitenler: Altı-Çub ve Suğdaklar üzerine sefer ettik ve onları bozduk." "Eski zamanda Moğollar "tümen" tesmiye olunan altı kısma münkasimdi. Bunlar da "Cagungar" (Sol kol) ve "Baragungar" (Sağ kol) nâmiyle iki kola ayrılırdı. Sağ kola Han kumanda ederdi.Sol kol Hanın birâderi yahut oğlu tarafından kumanda edilirdi. (2)

İşte Moğollar'ın bu tasnifinde Oğuzlar'ın gerek Boz-Ok ve Üç-Ok nâmlariyle sağ ve sol olmak üzere iki kola, gerek altı boya ayrılmalarının bir eşi görülüyor.

Osmanlı Devleti'nin Kapu-Kulu askeri arasında **"Altı bölük"** nâmiyle süvari ocakları vardı ki, Sipâh, Silâhdâr, Ulûfeciyân-ı yemîn ve yesâr, Gurebâ-i yemîn ve yesâr namlariyle altı bölükden mürekkebdi. Bunlardan sipâh ile Silâhdâr'a **"Baş bölükler"** Ulûfeciyân-ı yemîn ve yesâr **"Orta bölükler"**, Gurebâ-i yemîn ve yesâr'a **"Aşağı bölükler"** denilirdi.

---

(1) Inscriptions de l'Orkhon, Vilhelm Thomsen, page: 108.
(2) Grand Ansiklopedi. Cilt 24, sahife: 68. (Bloche.)

Sipâhların bayrağı **"kırmızı"**, Silâhdâr'ın **"sarı"** Orta ve aşağı bölüklerin **"Alaca"** idi. (1) Dikkat edilirse buradaki Baş,Orta, ve Aşağı tâbirleri **"Şölen"** sofrasındaki mevkileri hatırlattığı görülür.

Osmanlı Devleti'nin eski teşkilâtında Aklâm'ın şimdiki gibi nev'i ve miktarı ve müdâvimleri çok olmayıp başlıcaları Defter-i Hâkânî ve Hazine-i Âmire ve Divân-ı Hümâyun kalemleri idi. Erbâb-ı kalemden temeyyüz edenler Hacegânlık tâbir olunan kalem zabitliklerine terakkî ederler ve bunların müntehâ-i terakkîleri Nişancılık ve Defterdarlık ve Reislik ve Defter eminliği ve Şıkk-ı sâni ve sâlis defterdarlıkları idi ki manasıb-ı mezkûreye **"Manasıb-ı Sitte"** tâbir olunurdu. (2)

Oğuz menkabesine göre Oğuz ili'ne tâbi olmak üzere ayrıca altı oymak vardı. Uygur, Karluk, Ağaç eri, Kıpçak, Kalaç, Kanglı

Sancak beyinin bir tuğ'u beylerbeyinin iki tuğ'u, vezirlerinin üç tuğ'u vardı. Padişahın altı adet tuğ'u bulunurdu. Padişahın vezirleri de ekseriya altı olurdu.

Beş Balık, Bögü efsanesindeki Beş Hanla alâkadar olabildiği gibi Altı Şehir de, altı hanla yahud boyla alâkadar olabilir.

Yukarıda **"Senenin onikinci ayında payitaht yahud kumandanlık merkezi olan her şehrin haricinde toprakdan altı adet öküz rekz edilirdi...."** demiştik. Burada da altı adedini görüyoruz.

Edouard Chavannes'ın yukarda ismi zikrolunan eserinin nihayetinde bir takım ayîn, tılsım, sanem resimleri var. Bunlardan 11 ve 12.ci levhalarda yanlarında birer hayvan üzerine binmiş altı insan resmi görülüyor.

---

(1) Tarih-i Devlet-i Osmaniye, Abdurrahman Şeref C.I, sahife 319.

(2) Tarih-i Devlet-i Osmaniye, Abdurrahman Şeref C.I, sahife 306.

Sekiz adedine gelince, yine mezkûr eserin nihayetindeki 4.cü levhada sekiz deniz hayvanı, 7. ci levhada sekiz üçgül (trigame) görüldüğü gibi 67. ci sahifede sekiz üçgül ile sekiz adedBudistalihe'den de bahsolunuyor. Bu levhalarda 6 ve 8 adedlerinden başka 4, 5, 12, 24, 28 adedlerini mutazammın resimler de mevcuttur.

Sekiz cihete merkezin ilâvesiyle Türkler'ce mukaddes olan dokuz adedinin vücûda geldiğini söylemiştik. Türkistan ve Tibet'te ilmî bir seyahat icra etmiş olan Grenard (1) Tibetliler'den bahsederken diyor ki, **"....her çadırın önünde ufkî bir suretde gerilmiş bir ip görülür. Bu ipin üzerinde umûmiyetle dokuzdan ibâret olmak üzere şeritler raptedilmiştir. Bunlar, torunlarının himâyesiyle mükellef dokuz atanın ruhlarını temsîl eden Altay Türkleri'ndeki Sumuların bir taklidinden ibarettir, 6 ve 8 e merkezin ilâvesiyle teşekkül eden 7 ve 9 adedleri de mukaddestir. Arablar'da asabe beşinci Ataya kadar sayıldığı halde Türkler'de yedinci ataya kadar sayılır.(2)"** Mütedavil atalar sözlerine nazaran Türkler **"Yedi yat"**dan, (Yedi yabancı)dan kız alırlardı, Yâni yedinci atanın torunları haricinden evlenirlerdi. Türkler millete büyük hizmetler ifâ eden kimselere mükâfat olarak **"Tarhanlık"** rütbesi verirlerdi. Tarhana bir mâlikâne verildiği gibi kendisi, mâlikânesi bütün vergilerden muâf, dokuz cürme kadar cezadan muâf idi. Hakanın sarayına istizansız girib çıkabilirdi. Bu imtiyâzı dokuzuncu batın evlâdına kadar tevarüs ederdi.

"Dübbü asgar" burcuna **"Yedi Kardeş"** nâmı verilmiştir. Beş Balık Uygurları **"Dokuz Oğuz"** unvânını almışlardı.

Moğollar'da bir hükümdâra dokuz esir, dokuz fil, ilh... takdim olunurdu ve bu zümreye **"dokuz"** yahut farisî lisânı ile **"zencir"** tesmiye edilirdi. Mengü'nün cülûsunda prensler

---

(1) Le turkestan et le Tibet, page: 399.
(2) Türk Tarihi, Necip Asım, sahife: 79.

kendisine dokuz parçadan mürekkep olmak üzere dokuz hediye takdim ettiler. Câniler affolununca otağ-ı hümayun kapısında dokuz defa secde etmek, dokuz kere dokuz hediye takdim eylemek mecburiyetinde idiler(1).

(1) *Büyük Ansiklopedi, C.24, s.74.*

3. Yirmi dört cihet

Şimdi yine Çin an'aneleriyle Türk an'anelerinin mukayesesine gelelim: **"Taoizm"**de dört cihetten her biri altı kısma bölünerek 24 adedi çıkmıştır. Dört cihete dört mevsim tekabül ettiği gibi fezanın bu yirmidört bölümü de Çin senesinin yirmidört mevsimi(ni) karşılıyor. 24 cihet Sibirya'daki Şukşi ve Kuriyak kavimlerinde de mukaddes bir mâhiyeti hâizdir. Bu iki kavimde garbda bulunan iki cihet uğursuz addolunduğundan yalnız 22 cihet mukaddestir. Mahmud Kaşgarî Lügati'nde de yalnız 22 boy vardır (1).

Oğuzlar'da 24 adedi, altı boydan herbirinin dört tali boya bölünmesiyle meydana çıkar. Oğuz Menkabesi'ne göre bu tâlî boylar, Oğuz Han'ın altı şehzâdesinden dörder oğul tevellüd etmesiyle teşekkül ediyor:(2)

---

(1) L'Annee Sociolozique, tome: XI, page: 15.

(2) Buradaki liste, eserin aslından değil, Prof. Dr. Faruk Sümer'in Oğuzlar (Türkmenler), *Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları, Ankara, 1967 adlı eserinden ve Ebü'l-Gâzî Bahadır Han'ın Secere-i Türkiye'sinden alınmıştır. Dr.*Rıza Nur, Türk *Şeceresi,* Matbaa-i Amire, İst. 1925, s. 31.) *Zirâ, Z. Gökalp'in mevzubahs makâlesinde bu listede yanlışlık yapıldığından buna lüzum duyulmuştur..* (Hazırlayan.)

	Câmiü't-Tevârîh	Şecere-i Türkiyye	Selçuknâme'ye göre	Mahmud Kaşgarî'ye göre
	Kayı	Kayı	Kayı	1-Kınık
Gün Han	Bayat	Bayat	Bayat	2-Kayığ
	Alkaravlı	Alka-Evli	Alka-Evli	3-Bayundur
	Kara-İvli	Kara-Evli	Kara-Evlu	4-İwa, Yıwa
	Yazır	Yazır	Yazır	5-Salğur
Ay Han	Döğer	Yabır (Yaparlı)	Döğer	6-Afşar
	Dodurğa	Dodurga	Dodurğa	7-Beg-Tili
	Yaparlı	Döger	Yaparlı	8-Bügdüz
	Avşar	Avşar	Avşar	9-Bayat
Yıldız Han	Kızık	Kırnık(Kızık)	Kızık	10-Yazğır
	Beğdili	Bekdili	Begdili	11-Eymür
	Karkın	Karkın	Karkın	12-Kara-Bölük
	Bayındır	Bayındır	Bayındur	13-Alka-Bölük
Gök Han	Beçene	Bacana (Beçene)	Biçene	14-İgdir
	Çavuldur	Çavuldar	Çavındır	15-Üregir, Yüregir
	Çebni	Cebni	Çebni	16-Totırka
	Salur	Salur	Salur	17-Ula-Yuntluğ
Dağ Han	Eymür	Eymir	Eymür	18-Töker
	Ala-Yuntlı	Alayundlu	Alayundlu	19-Becenek
	Üregir	Üregir	Üregir	20-Çuvaldar
	Yigdir	İgdir	İğdir	21-Çepni
Deniz Han	Büğdüz	Bügdüz	Büğdüz	22-Çarukluğ
	Yıva	Ava(Yıva)	Yıva	.....
	Kınık	Kanık(Kınık)	Kınık	.....

Bu yirmidört tâli boydan herbirisinin kendine mahsus bir **"Damga"**sı vardır. Sürülerini bu damgalarla tefrik ederler. Bu damgalar eski Türk harfleri şeklinde işâretlerden

mürekkebdir. İhtimal ki ileride bu harfler okunarak neye delâlet ettikleri anlaşılacaktır.

Câmiü't-Tevârîh'de iptidâ Oğuz Han'ın veziri olan **"İğit** (Yiğit) **Irkıl"** bu teşkilâtın lüzûm-u tesisini Gün Han'a şu suretle anlatıyor:(x)

"İşin doğrusu odur ki, her birinin mansıb, usul, ad ve lâkabı mümkün mertebe belirtilip tesbit edilsin ve her birisinin fermanları, hazineleri ve sürülerini o nişan ve damga ile belirleyen bir nişan ve damgası olsun. Böylece hiçbiri bir diğeri ile kavga ve nizada bulunmasınlar. Oğul ve torunlarının her biri kendi ad, künye ve usullerini bilip, devletin ebediliğine ve iyiye çıkmış adlarının devamına sebep olsunlar.

Gün Han bu sözü beğendi ve İğit(Yiğit) Irkıl Hoca bunu hazırlamakla meşgul oldu. Altı oğlanın Boz Ok ve Üç Ok lâkabı ile belirlenmesi, ordusunun sağ ve sol kanadının buna göre tesbit edilmesinden sonra, oğlanlarından her birinin lâkab, künye, damga ve nişanı yeniden tesbit edildi. Bu boylardan her biri kendilerine ongun olmak üzere bir hayvanı seçtiler. Bu söz "Oynuk"tan türemekte olup, Türkçe "Mübârek" demektir. O, uğurlu sayıldığından ona kastedilmeyip, saldırılmayacak ve eti yenmeyecekti. Bu hususa riayet edildiği ve bu kavimlerden her biri kendi ongununu bildiği müddetçe herhangibir toy verildiğinde veya yemek taksim edildiğinde, etin hangi parçasının her bölüğün hissesine verileceği tesbit edildi. Böylelikle hangi bölge ve makamda olurlarsa olsunlar, toy sırasında her birinin hissesi belli olup, yemek hususunda birbirleriyle niza ve kırgınlığı düşmeyeceklerdi."

Bu menkabeyi Selçuknâme şu sûretle yazıyor: (1)

"Oğuz fevt olduğundan sonra ânın vasiyeti mucibince Gün Han tahta oturdu. Ve yetmiş yıl padişahlık etti, ve atasının bir nâibi vardı. Yengi (Yeni) Kentli Irkıl Hoca

---

(x) Çift tırnak içindeki metin aslında Farsça olup Türkçeye tercüme edilmiştir.

(1) Selçuknâme formaları, Bahriye Matbaası, s. 10.

derlerdi ki,Gün Han'ın müşiri ve veziri ve mühürü idi. Bir gün, Gün Han eydür: Oğuz ulu padişah idi ve yeryüzünün memleketlerin tutub çokluk emval ve hazain ve mevâşî ve tavar hâsıl edib cümlesin size kl,oğlanları kodı ve size dahi Hak Teâlâ lütfu ve tevfiki birle dörder oğullar verdi. Bundan olsun ki,bu oğlanlar mal ve mülkden ötürü birbirleri ile muhasamat ve düşmanlık ve münazaat edeler. Maslahat oldur ki,Oğuz vasiyeti mucibince her birinin mansıbı ve yolu ve töresi ve adı ve lâkabı alâhaddihî muayyen ve mukarrer ola. Ve herbirinin bir nişanı ve damgası ola ki, Yarlığ ve hazinelerini yılkı davarlarını anunla nişan ve damga edeler. Ta hiç biri ile mücadele ve inad edebilmeyeler. Ve herbirinin oğlanları ve oğul oğlanları ve boyları zaman döndükçe kendü adlu adını ve lâkabını ve yolu ve töresin bileler. Eyitdi ki, mademki yollu yolun bileler devletleri kalm olub dünyada ve ahirette iyi ad kazanalar dedi. Ve andan sonraki altı oğlanlara Boz-Ok ve Uç-Ok lâkab muayyen olmuştu. Gün Han bu sözü gayet beğendi. Yengi Kent'lû (Yeni Kent'li) Irkıl Hoca onun tertibine meşgul oldu. Ve Çertnüm sağ kolu ve sol kolu anlara mahsus olub herbirine Yengi ad ve tamga muayyen ve mukarrer etti. Ve her boy'a canavar-ı mahsus ettiler ki, anların Ongunu ola. Ve bu lâfzın İştikakı "Oynuk"dandır ki ol zamanın Türkçesince kutlulukdur. Şöyle ki,"Oynuk bulsun" derlermiş yâni "Kutlu olsun" demektir. Ve âdat ve töre oldur ki,her canavar ki,bir büyük ongunu ola çün anı tefe'ül çün mübarekliğe muân etmişlerdir. Ana kast etmiyeler ve incitmeyeler ve onun etin yemiyeler bu zamana değin ol mâna mukarrerdir. Ve ol boylardan her kavim kendu ongununun bilürler ki,Oğuz böyle eytdiki her vakitki şeylan ve huvan döşene ve toy ve düğün ve dernek ola ve aş üleşdireler. Davarın hangi endamı ve sünüğü her büyük ne ola ta her vilâyet ve her makamdaki olalar toy ve aş vaktinde her birinün hissesi malûm ola ve aşçün birbirlerile niza' ve gönül komak etmiyeler ve ol yirmi dört boyun adları ki,asılda anların adıdır. Ve her kabile ve şube o adla şöhret bulmuştur. Ve ol ad ol kavme alem olmuştur. Meşruh ve mufassal yazılub ve her birinin damga ve ongunu ve etden sünüğü herbirine mahsus olmuştur, altında sebt olunur şöyle ki idrâki fehimlere âsân ola."

Yirmi dört adedi de Türk teşkilâtlarında tesadüf edilen mukaddes bir adeddir.

Hammer'de şöyle bir haber görülüyor. **"İşbu yirmidört Türk kadim beyleri, yahud babaları zamanımıza karib Masır'da vuku' bulan inkırazlarına kadar yirmidört bahrî yahud Çerkes beylerinde yani Memlükler'de devam etmişdir. Bu tarihde şu hususiyyet hakkında bir kaç def'a söz söylemek fırsatına nail olacağız.(1) "Devletin en büyük memuriyetinde bulunan beyler yirmidört kişi idi." (2)**

Ordu muzikasından bir kısmının terennümatına mahsus birer **"Tabihane"**ye mâlik olan yirmidört beyden sonra yirmidört vâli gelir ki, Mısır ve onikisi Suriye eyâletlerini idâre ederlerdi."

Oğuzname'nin 7 nci hikâyesinde (Shf.50) şöyle yazılıdır: **"Bayındır Han buyurdu! Yirmidört sancak beyi gelsün dedi."**

Tukyu'larda büyük memurlar mütemeyyiz yirmisekiz sınıfa münkasemdi(3) Bu yirmisekiz buyrukdan yirmidördü boy beyleri, dördü de **"Kutadgu Bilik'**de gösterilen dört zat yâni **"hakan ve veziri ile sağ ve sol beylerbeyi(şad) olmak muhtemeldir."** Chavanes'ın kitabının nihâyetindeki levhalarda 24 ve 28 alâmetleri görülmektedir.

---

(1) Hammer, Devlet-i Osmaniye Tarihi, Mütercimi: Mehmed Ata, C: 1, K: 1, Shf. 55.

(2) Hammer; C: 4, Shf: 190.

(3) Inscriptions de I 'Orkhon, Thomsen, page: 59.

4.Oniki Hayvan

Yine Taoizm'e gelelim:

"Durkheim'e ile Mauss"e göre Çinliler iki **"Çağ = cycle"** tesîs etdiler. Birisi oniki taksimatlı, diğeri on taksimatlı. Bu taksimlerin herbiri bir isimle bir harfe mâlik olduğundan zamanın her anı iki muhtelif çağdan alınmış **"harfler müzdevicesi"** ile irae olunur.(1)

Bu iki çağ senelere de tatbik olunduğu gibi günlere, aylara, saatlere de tatbik olunur. Bunların mürekkebleşmesinden altmış yıllık bir çağ daha teşekkül eder. Çünkü oniki çağın beş def'a, onlu çağın altı def'a tekerrüründen sonra aynı **"harfler müzdevicesi = Binôme de caractères"** tamamiyle aynı zamanı irae etmek üzere vürûd eder.

Bu iki çağ, taksimatlariyle mevsimlere tekabül etdiği gibi rüzgâr gülüne de mütenâzır olur ve dört aslî cihet vasıtasiyle beş unsurla da münasebet eder. Çinliler bu suretledir ki, bugünkü fikirlerimize gayet garip görünen bir şekilde, gayrı mütecânis yani renkli, unsurlu, cihetli ve ongunlu bir zaman tasavvur ediyorlar; ve asırları. aslî cihetleri, renkleri ve meşmûlleri olan birçok sâir şeyleri bunların timsâlleri gibi görüyorlar.

Bunlardan başka, altmışlık çağın oniki yılları aşağıdaki tertip veçhile on iki hayvana nisbet edilmişdir:

Sıçan, inek, kaplan, tavşan, ejderha, yılan, at, keçi, maymun, tavuk, it, domuz. Bu oniki hayvan üçer üçer dört

---

(1) Grote'un kitabına bakmalı.

aslî cihetle tekabül ederler ve bu vasıta ile umumî manzumeye dahil olurlar. Milâdın iptidasında yazılmış Çin metinleri bu suretle yazıyor: **"Bir Çe = tzé senesi hayvan olarak sıçan"**a, cihet olarak **"Şimal"**e, unsur olarak **"Su"**ya aittir. Bir **"Va = va"** senesi ateş'e yâni cenub'a mensubdur, ve hayvanıt **"At"**dır. İlh.....

Türkler'in de eski takvimi bu oniki hayvan ismiyle tesmiye olunan oniki yıllık çağdan ibaretti. Hayvanların isimleri şu veçhiledir:

Kitâbül-ilm'n-Nâfi'de:	Mahmud Kâşgarî lügatinde:
Küskü **"Sıçan"**	Sıçkan
Ud **"Öküz"**	Ud
Pars **"Kaplan"**	Bars
Tavışgan **"Tavşan"**	Tavışkan
Luy **"Ejderha"**	Nek **"Timsah"**
Yılan	Yılan
Yond **"At"**	Yund
Koy **"Koyun"**	Koy
Biçin **"Maymun"**	Biçin
Takuk, Davuk **"Tavuk"**	Takagu
İt	İt
Tonguz **"Domuz"**	Tonguz

"Le cycle Turc"ün 4.ncü sahifesinden:

Al-Bîrûnî'ye göre	Uluğ Beğ'e Göre	Orhan kitabelerinde
Sıçkan	Küskü	
Ud	Ud	
Pars	Pars	
Tavışgah	Tavışkan	
Luy	Luy	Luy
Yılan	Yılan	Yılan
Yund	Yund	
Koy	Koy	Koy
Biçin	Biçin	Biçin
Taguk	Dakuk	
İt	İt	İt
Tonguz	Tonguz	Altas'ın

"Mahmud Kâşgarî, kendi lügatini Yılan Yılında yazdığını beyan ediyor." Taoizm'in cihetlerde, zamanlarda, unsurlarda, renklerde, hayvanlarda gördüğü bu tenazurlar Çinliler'in yalnız muhayyelelerini işgal etmekle kalmaz, bilakis bütün amelî hayatlarını tanzim eder. Bu tenazurlar **"Fung-Shui"** nâmı verilen meşhur akidenin umdesini teşkil eder. Şehirlerin ve ev binalarının kurulması mezarların ve makberelerin tesisi, umumiyetle bu akidenin kaidelerine göre icra olunur.

Eğer burada şöyle bir hareket, orada ise başka türlü bir hareket yapılıyorsa eğer şu devirde böyle bir iş başka zamanda başka türlü bir iş yapılıyorsa, bunlar bütün bu muntazam ananenin icâbatı olarak icrâ olunuyor. Türkler'de de eski Kamların bütün endişesi her hareketin uğurlu, yahşi, kutlu şerait dahilinde icrâ edilmesi idi. Bugün kadınlar arasında yaşayan **"Tandırname"** yahud **"Keçe Kitab"** ahkâmı ekseriyetle Türk Taoizmi demek olan eski falcılığın arta kalanları olmak muhtemeldir.

Bir Çinli'ye ne zaman doğduğunu sorsanız oniki hayvandan birinin ismini söyler. Çinlinin hangi hayvanın yılında doğduğunu bilmesi, bunun kendi talihi ve mukadderatı üzerinde müessir olduğuna inandığındandır.(1) Bu itikad Çinliler'e eski Türklerden geçmişti(2). Bundan başka eski Türkler ve Çinliler hangi unsurun çağında doğmuşlarsa onun bereketiyle hükümrân olduklarına inanırlardı. Tsin hükümdarı **"Che-Houang" "su"**yun bereketiyle hüküm sürdüğünü ilân etmişti.(3)

---

(1) Le cycle turc, Shf: 3.
(2) İyzan, Shf: 50, 74.
(3) İyzan, Shf: 49.

O halde o zamanki Türkler doğdukları yıl itibariyle (12) sınıfa (60) talî sınıfa münkasimdi. Oniki hayvan oniki sınıfın ongunlarıydı. Bir onguna mâlik olanlar da unsurlar itibariyle (5) talî sınıfa ayrılırdı. Meselâ: Demir-sıçan, od-sıçan, ağaç-sıçan, su-sıçan, toprak-sıçan,. Bu taksimler Avustralya kavimlerindeki izdivaç sınıfları taksimine benzer. Avustralya kavimlerinde her aşîret iki kabileye ayrıldığı gibi her kabile de iki **"İzdivaç sınıfı Classe matimoniale"** na ayrılırdı. Birinci kabileden baba **"a"** sınıfına mensub ise oğlu behemehal **"b"** sınıfına mensub olurdu. Bunun oğlu yâni birincinin torunu tekrar **"a"** sınıfına mensub olurdu. İkinci kabîlede de baba **"a"** sınıfına mensub ise oğlu behemahal **"b"** sınıfına mensub olurdu. Bu sınıflardan **"a"** ile **"e"** ve **"b"** ile **"b"** biri birinin **"halil = connubiume'**u idiler. Yani ancak karşılıklı olarak bu sınıflar arasında izdivaç vukua gelebilirdi. **"a"** sınıfına mensub bir ferd **"be"** sınıfından kız alamazdı. Ancak **"a"** sınıfından kız alabilirdi(1). Bu hal Çinliler'de ve eski Türkler'de bâriz bir sûretde görülmüyor. Maamafih, muasır bir müellifin, Williams'ın beyânına göre **"Siyam"**da bir senenin ve bir hayvanın insanları arasındaki-velevki bu sene muhtelif onikili çağlara mensub olsun-izdivac vücûd bulamaz. Yâni diğer bazı kavimlerin **"Totem"** birliğinde olduğu gibi ferdler arasındaki ongun vahdeti onları biribirine mahrem yaparak izdivaçlarını memnu bir hale sokar(2). Mösye **"Doolittle"**in beyânına göre bir hayvana mensub olan ferdler biribirinin tedfîn merâsiminde hazır bulunamazlar(3). Chavannes, unsurların cihetlerle ve oniki hayvanla münasebetine aid itikadların ibtida **"Tsin"**(4) sülâlesinde zuhur edib onların ibrâmiyle Çin'e girdiğini(5) izah ettikden sonra kitabının nihâyetinde nazariyesini şu sûretle icmal ediyor:

---

(1) L'Annee Sociologique, tome VI, page. 8.
(2) L'Annee Sociologique, tome VI, page. 1.
(3) L'Annee Sociologique, tome VI, page 62.
(4) Tsin sülâlesi Çin'in 4.cü sülâlesidir. Kamlelmilâd 249-202 tarihleri arasında hükûm sürmüş ve Çin'deki adem-i merkeziyeti kaldırarak kuvvetli bir siyasî merkeziyet tesis etmiştir.
(5) Türk çağı, Shf: 98.

"Bana göre, ilmin hal-i hâzırı bir faraziye kabul etmemizi icab etdirdiği için, oniki hayvan çağının hakiki mübdi'leri Türk kavimleri olduğuna inanmağa mecbur oldum. Bu çağı Milâdın başlangıcında Çinlilere öğreten, ve Orhan Kitâbelerinin şehadetiyle sabit olduğu gibi bunu ilk def'a senelerinin ta'dadında kullanan Türkler'dir. Mısır, Roma'nın bir vilâyeti olduğu zamandır ki,bu çağ Türkler'den Nil vâdisine intikal etti ve orada eskidenberi mevcud olan mukaddes hayvanlar nazariyesine uydurmak için tadilâta uğratıldı. Fakat, denilecek ki, maymun Türkler'in sakin oldukları ülkelerde bulunmayan bir hayvandır. Bunların tertib edeceği bu hayvanlar silsilesinde maymun bulunamazdı. Bu itiraza şöyle cevab veririm: Milâdın ilk asrında Türk hükümdarı olan "Kanışka" maymunların yaşadığı Kandehar ve Keşmir ülkelerine de hâkimdi. Zaten çok muhtemeldir ki, İndo-İskit nâmı verilen Perslerden mukaddem, Türklerden başka hükümdarlar da hâkimiyetlerini bu ülkelere kadar temdid etmiş olsunlar. Binaenaleyh, Türklerin oniki hayvan çağını ihtira' etmeleri fikrine münafi hiç birşey göremiyorum. Daha vasi' bir vukûfa mâlik oluncaya kadar bu ihtira'nın Türklere isnadı lâzım geldiğine kaniim. Bu nazariyeyi tevsi' ederek, Çinde "Avam taoizmi" demek olan "Taosseizm"in Türk töresinden iktibas edilmiş olduğunu farzedebiliriz. Zaten Çinde "Lauçu" ile haleflerinin tesis ettiği "taoizm" büsbütün felsefi bir mâhiyeti hâiz olub Taoseizm-yukarıda gördüğümüz vechile-avam arasında munteşir nücûm, Zeyç, İhtiyârât ve uğur anlamak usulleriyle karışık âmiyane bir dindir(1)

Yukarıda oniki hayvanın üçer üçer dört mevsime tekabül etdiğini söylemişdik. Dört cihetin Türkler'e ve Çinliler'e göre başka başka hayvanlara tekabül ettiğini görmüşdük:

	Şark	Cenub	Garb	Şimal
Türkler'e göre	Koyun	Kuş	İt	Domuz
Çinliler'e göre:	Ejderha	Kuş	Pars	Kaplumbağa

(1) Bibliographie du taoïsme, par d. Murceron, Paris, Ernes Leroux 1901. Page: VIII.

Bunlar içinde Kaplumbağa müstesna olmak üzere diğer yedi hayvanın hepsi onikili çağda mevcuddur. Çin an'anesinde ekseriyâ kaplumbağaya sarılmış bir yılan bulunuyor. O halde çağdaki yılan buradaki kaplumbağanın yerine kaim yılan oluyor. **"Sıçan"**ın şimalde, öküz ile atın cenubda olduğunu da yukarıda gördük. O halde maymunu garbde, tavşanı şarkda farzedersek mezkûr tekabül tezahür etmiş olur:

ŞARK	CENUB	GARB	ŞİMAL
Koyun	Tavuk	İt	Domuz
Ejderha	Öküz	Pars	Yılan
Tavşan	At	Maymun	Sıçan

Kara yılanın yılan gözlü Ehremen'le ve Dahhâk-i Mârî ile münâsebeti olmalıdır. **"Bozkurt"** [Divânu Lügâti't-Türk'de **"Arburî"**] suretinde, [Oğuznâme'de **"Kambure"** ile oğlu **"Beyrek"**] suretinde görülüyor. Pars **"Markopolo"**nun seyahatnâmesinde **"Arslan"**a münkalip oluyor. Oğuznâme-de'ki **"Basat"**ki Boz Oklar'dan Uruz'un oğlu ve Kıyan Selçuk'un kardeşidir, bir arslan tarafından büyütülmüşdür. O halde **"kurd, arslan, pars, it"** garbe aid ongunun muhtelif şekillerinden ibâretdir. Bozkurt'un demirci olması garbın unsuru demir olmasındandır. Nasıl ki, **"kara kış"** tâbiri şimalin rengi kara ve mevsimi kış olmasındandır.

5. İki Cihet

Çin halkının nazarında bütün mevcuat canlıdır ve ruh ve her yerde aynı mahiyetdedir. Aynı telakki, **"Tao"** mezhebini tedris eden hakimleri ibda' etdikleri tasavvurların da esasıdır. Bu nazariyeye göre, bütün eşya maddî ve ruhî olmak üzere iki kudretin, **"yang" "nur, erkek, sema"** ile, Yen **"dişi, zulmet, yer"**in mevludleridir. Bunların işaretlerini yukarıda gördük. İnsanın ruhu da bu kaideden müstesna olmayub, o da muzaafdır: Ya **"Şen = Shen"** yani ruhanîdir, yaht **"Kûvey = Kuvei"** yani cismanîdir.(1)

Bütün eşyanın canlı olduğu itikadı **"Yakut"** Türklerinde de mevcuddur. Yakutlar'a göre ruhun üç derecesi vardır: İş, sur, kut. **"İş"** bütün cemâd, hayvan ve insanlarda mevcuddur. **"Sur"** yalnız hayvanlarla insanlarda, **"Kut"** ise yalnız insanla atda mevcuddur(2)

"İş" kelimesi **"Divânu Lügâti't,Türk"**de **"İnsanın tabiası"** mânâsında muharrer(3). Eski kadınlarımız her insanın, her mevcudun bir perisi olduğuna inanırlardı. İşte bu peri kelimesinin arapcası **"Tabia"**, eski türkçedeki mukabili ise **"Eş"**dir.

---

(1) L'Annee Sociologique, tome, VI, page: 229.
(2) Les fonctions mentales, page; 80.
(3) Divânû Lügâti't-Türk, Shf: 48.

"Kut" kelimesi mezkûr kitabda saadet mânâsına olmak üzere **"devlet"** ile tefsir edilmiştir. Bence bu kelime **"Dinî ictimaiyat"**da **"Mana"** tâbiriyle ifâde edilen **"Kudsî ruh"**dur ki, hangi mevcuda teveccüh etse ona **"Kudsiyyet"** verir: Kut dağ, kut balık **"Balasagun"** Kut Kend **"Hokand"** gibi. **"Hiung-nu"** hükümdarlarının lakabı **"Tanrı kutu şen-yu"** idi, Dokuz Oğuz hakanlarına **"İdi kut"** denilirdi ki, yine aynı mânâyadır. Çünkü **"idi, izi"** kelimesi de **"tanrı"** mânâsınadır (1). Börteçine yâni **"Bozkurt"**un zevcesinin ismi **"kutmeral"** idi.(2) **"Sur"** kelimesini lugat kitablarında bulamadım. Oğuz ananesinde Tatar hanları arasında **"Aksur"**(3) namiyle bir hükümdar ismi mevcud olduğu gibi, **"çure, ve Çar, Şar, Çu"** kelimeleri de **"sur"**un muhtelif şekilleri olmak muhtemeldir.

Ak Şar **"Afşar"**; Karaçar; Akçura; Karaçura, Çorlu kelimelerinde görüldüğü gibi. Bu sûretle **"Aksur"** Çince **"Şen"** kelimesinin; **"Karasur"** ise **"Güvey"** kelimesinin müteradifi olmuş olur. Bunların Arapça mukabilleri **"Ervâh-ı tayyibe"** ve Ervâh-ı habîse'dir. Çince **"Yang"** ve **"Yen"** kelimelerine gelince bunların Türkçedeki mukabilleri, birinci için **"Uz, yahşi"** ve ikinci için **"Yavuz; yaman"** kelimeleri olabilir. Kültigin kitabesinde **"Gök Tanrı"** ve **"Yağız yer"** denildiğine göre **"Gök"** birincinin, **"Yağız = Yavuz"** ikincinin mukabilidir. İranîlerdeki **"Hürmüz, Ehrimen"**, İzd; **"Div"** namlarındaki mütezad şahsiyetler de bunları andırıyor. Görülüyor ki **"İran-Türk-Çin"** medeniyyet dâiresinde seneviyye itikadı mevcuddur. Sâmiler'de **"hayır ve şerrin hâliki"**, **"Cemal ve Celâl"** sıfatları aynı zâtde ictima etmişdir. Halbuki **"İran-Türk-Çin"** medeniyeti dâiresinde bu iki sıfat biribirinden katî bir suretde ayrılarak ayrı ayrı şahsiyetlerde tecellî etmişdir. Bunun içindür ki, Oğuz Han **"Kara Han"** ile mücâdele ederek onu itlâf ediyor. Maamafih Hürmüz **"Abu-Ab"** ile, Çinliler'in **"Sema"**sı **"yer"** ile izdivac ettiği gibi **"Efrasyab-Oğuz Han-Şah İsmail"**de **"Arab Zingâv-Arab Zengî"** ile, **"Bamsi Beyrek"**de **"Kara Çar"**ın kız kardeşi **"Bani**

---

(1) Divânû Lügâti't-Türk, Shf: 81, 82.
(2) Büyük Ansiklopedi, C: 24, Shf: 77.
(3) Türk Tarihi, Necip Âsım, Shf: 74.

Çiçek" ile evleniyor. Bu suretle **"şer"** ve **"Celâl"** sıfatları yine mevcudâtda ana cihetinden bâki kalıyor. Şu kadar ki, Hürmüz ile tanrı, Çinlilerin seması ve Hinduların, **"Vişno"**su yalnız **"Cemal-i ilâhî"** mâhiyetindedir. Bunlar tamamiyle **"mu'tezile"**nin ilâhına benzerler. Beni İsrail'in **"Yehova"**sı gibi kahir ve müntakim değildirler.

İlâhlar ve periler arasındaki bu ikilik Türklerin iki büyük şubeye ayrılmasını intac eder. **"Alınca Han"**ın iki oğlu oluyor. Birinin adı **"Moğol"**, diğerinin adı **"Tatar"**. Bu suretle Türkler **Moğollar"** ve **"Tatarlar"** diye iki muârız şu'beye ayrılıyor. Bu kelimelerin iştikaklarını ararsak kuvvetli bir ihtimal ile birincinin **"Buğu ili"**, ikincinin **"Tat Eri"** olduğunu görürüz. Oğuz menkabesinin esası Moğollar'la Tatarlar'ın gayet uzun süren efsanevî mücadeleleridir. Bu mücadeleler Türk Şehnâmesi'nin mevzuunu teşkîl eder. Gerek ilâhlarda, gerek Türk kollarında gördüğümüz bu ikilik iki ciheti vücuda getirir. Türk dâima obasının kapısını gün doğusuna çevirdiği için cenub ciheti sağında, şimal ciheti solunda kalır. Bu sûretle **"Sağ kol"** ve **"Sol kol"** mefhumları doğar. Kara Kırgızlar **"Buutlar"** **"On"** ve **"Sol"** nâmlariyle iki kola ayrılır. **"On"** Çigil türkçesinde **"Sağ"** mânâsınadır.(1)

Oğuzlar **"Boz Ok"** ve **"Üç Ok"** nâmlariyle, Moğollar **"Baragungar"** **"Sağ Kol"** ve **"Cagungar"** **"Sol Kol"** nâmlariyle iki kola ayrılırdı. Moğollar'da ev dâhilinde sağ ve sol farkları vardı. Rubruguis'e göre evin sağ tarafında ev sahibinin oturacağı yerin üzerinde keçeden yahud çuhadan yapılmış bir sanem bulunurdu. Buna **"Ev sahibinin kardeşi"** nâmı verilirdi. Solda zevcesinin oturduğu yerin üzerinde **"EV sahibesinin kardeşi"** denilen diğer bir sanem vardı. Kalbin yeri olan sol taraf Moğollar'da mukaddestir. (Sol cihetinin mukaddes olması Moğallarca kıblenin cenub olmasından da ileri gelebilir. Çünkü bu sûretde gün doğuşu ciheti sol kola tesadüf eder.) Bu iki cihetden başka, diğer sanemler de vardı, birisi inek memeli idi ki, kadınların ilâhı idi **"çünkü ineği sağanlar kadınlar idi"**, diğeri kısrak memeli idi ve

---

(1) Galat olarak Moğol tesmiye olunan Kalmuklar otaklarının kapısını cenup cihetine tevcih ederlerdi. D'ohsson, tome I, page, 12.

erkeklerin ilâhi addolunurdu **"Çünkü kısrakları sağan erkekler idi."**(1) Moğollar'da sağ kola **"Han"** kumanda ederdi, sol kol hanın biraderi yahud oğlu tarafından kumanda edilirdi.(2) Selçuknâme, Oğuzlar için şöyle yazıyor: Kayı Han olıcak Bayat sağ kol beylerbeyisi ola: ve sol kol beylerbeyisi Bayındır'dır.(3)

Oğuzname'nin 2.nci menkabesinde **"sağ kol"**a **"Boz Ok"**lardan Kıyan Selçik oğ.deli Dündar'ın **"yani Kayı boyunun"**, sol kol'a Kara Göne oğlu Kara Budak'ın kumanda ettiğini görüyoruz. Üç ok, Salur Kazan'ın **"yâni Salur boyunun"** kumandasında olarak merkezde bulunuyordu. Bu sırada hanlar hanı Bayındır boyundan olduğu da Oğuznâme'den anlaşılıyor. Kara Göne **"Oğuz Han'ın kumalarından doğan yirmidört tabi' boydan birisidir.**(4) İki kola merkezin de ilâve olunmasiyle üçlü bir tasnif husûle geliyor. Kazaklar milâdın onaltıncı asrı nihâyetinde Altay'ın şimalinde **"Ulu yüz, Orta yüz, Kiçi yüz"** şubelerine ayrıldılar.(5) Kubilay Han zamanında Moğol ordusu sol kol **"Cagungar"**, merkez **"kol"** sağkol **"Bargungar"** namlariyle üçe inkısam etmişdi. Çungarı ismi Cagungar'dan tevellüdetmişdir.(6) Karluklar üçkol'a ve her kol da üç boya ayrılmıştı: Onlar dokuz bölüktürler: Üç bölüğü Çigil, üç bölüğü Hesekî, bir bölüğü Neda, bir bölüğü Kevalin ve bir bölüğü de Tuhsin'dir

(Çâmiu'l-Hikâyât ve Lâmiu'r-Rivâyât (7).

Osmanlılar'da da padişah merkeze kumanda ederdi, muharebe Rumili'de ise sağkola Rumili beylerbeyi, sol kola Anadolu beylerbeyi; muharebe Anadolu cihetinde ise sağ kola Anadolu beylerbeyi, sol kola Rumili beylerbeyi kumanda ederdi. Ekseriyâ beylerbeyilerin başında şehzâdeler bulunurdu. Kosova muharebesinde Merkeze Sultan Murad Hüdavendigâr, sağ kola Yıldırım Bâyezid, sol kola Yakub Çelebi kumanda ediyordu. Hâlis Efendi Kütüphanesi'nde gördüğüm bir mecmuada Rumili eyâletinin de iki kola

---

(1) Grande encyclopedie, tome 21, page: 550.
(2) Grande encyclopedie, tome 24, page: 68
(3) Selçukname; Shf: 18
(4) Grande encyclopedie, tome 21, page; 549.
(5) Secerei Türkiye, Shf: 39.
(6) Ostturkische dialektstudien, page; 39.
(7) Ostturkische dialektstudien, page; 72.

münkasim olduğu yazılmıştır: Edirne sancağı sağ kola, Manastır sancağı sol kola mensubdur.

Osmanlılar'da Rumili beylerbeyi ve anadolu beylerbeyinden başka, Rumili kadı askeri, Anadolu kadıaskeri; Rumili defterdarı, Anadolu defterdarı nâmiyle sağa ve sola mensub memurlar vardı. Âdi zamanlarda Rumili beylerbeyi Anadolu beylerbeyine tekaddüm etdiği halde mevkib-i hümayun sefere çıkacağı zaman ibtida Anadolu sancağının askeri, selâm resmini ifa ederdi.(1)

Oğuznâme'de yazıldığına göre âdi zamanlarda **"Selçuk Bayındır Han"**ın solunda otururken harp zamanına âid silsile-i merâtib ile sulh zamanına aid silsile-i merâtib başka başka idi. Sibirya'nın şarkında oturan **"Şukşalar"**da, ve **"Kuriyaklar"**da kışın sol cihet uğurlu, sağ uğursuzdur; aşağı âlemde yani şimalde de sol uğurlu, sağ uğursuzdur.(2) Bunun sebebini neticede göstereceğiz. Orhun Kitâbesi'nde, Bilge Han maiyyetine hitab ederken şu sözleri de söylüyor. **"Biriye şad pid beyler, yiriye targat buyruk beyler!"** (3). Bunu şimdi ki Türkçe ile ifâde edersek - benim ictihadıma göre- **"Ey sağdaki şadlar ve boy beyleri, ey soldaki tarhanlar ve buyruk beyleri!"** şeklini alır. Şadlar bizdeki kubbe vezirleri ile beylerbeyiler mevkiindedir. Boybeyleri bizdeki sancak beylerinin muâdilidir. Tarhanlar büyük ruhâniler olup buyruk beyleri tamgacı ve bitikçi gibi büyük memurlardır.

Osmanlılar'ın divân-ı hümayununda sağda kubbe vezirleri; solda kadıaskerler, nişancı ve defterdarlar otururdu. Divân-ı hümayunda üç sofra kurulurdu. Birisi Sadrazam için, birisi kubbe vezirleri için, üçüncüsü de kadıaskerler için. Burada da merkez ile sağ ve sol kollarını görüyoruz. (mecmuânın bu nüshasında münderic Tevkîî Kanunnâmesine müracaat ediniz.)

---

(1) Inscription de l'orkhon, page: 115.
(2) L'Annee Sociologique, tome XI, page 190.
(3) Devlet-i Osmaniye Tarihi, Hammer, mütercimi Mehmed Ata, C: I, K: I, Shf: 53.

Hammer bu üçlü tasnifi Herodot'da da buluyor:

"Herodot C:4, Shf:5 (Tarjitüs'ün üç oğlu Lepoksain, Erpoksain, Kolaksain "Kolaksain"dir.) Üç isme şâmil olan "Oksain" mütemmimesi Oğuz yahud Oğuz Han'dan başka birşey olmamak lâzım gelir.(1)

Uygurlar **"Dokuz Oğuz"** nâmiyle bir hükûmet teşkîl etmişlerdi, aynı zamanda bunların an'anesinde Uygurlar **"On Uygur"** ve **"Dokuz uygur"** namiyle iki kola ayrılıyor. Bu isimlerin menşei şöyle izâh edilebilir:

Oğuz an'anesinde Ergenekon'a **"Kayan"** ve **"Nüküz"** adlı iki şehzadenin girdiği bildiriliyor. Bundan Eftalitler'in Kuşan yâni Oğuz hükûmetini ortadan kaldırdıkları zaman bunlardan hükümdar sülâlesi olan **"Kayı Boyu"** ile sağ kol Oğuzu demek olan **"On Oguz"**un **"Ergene"**nin konları **"Hiung-nu"** ları içine iltica etdiği istidlâl olunabilir. Menkabede Oğuzlar'a muharebe açan Tatarlar Hanı **"Erdü Han"** olub Oğuz Hükûmetine nihâyet veren Tatar hanının ismi de Sevinç handır.

"Eftalitler Seyhun'un ötesinden gelerek Türkistan'a Milâd'ın 425 nde" "Yetailitü"nün kumandası altında dâhil oldular.(2) Buradaki **"Yeta"** Çinlilerin Eftalitler'e verdiği ünvân olub **"İlitü"** kelimesi **"Erdü"** kelimesinin Çinlilerce tahrif edilmiş bir şekli olabilir. Eftalit Hükümdârları arasında **"İranîlerin hoşnüvaz tesmiye etdikleri"** Sevinç Han ise zaten ma'rufdur. Kayılar'la On Oğuzlar milâdın 6 ncı asrının ortasına doğru **"İli Han"** ünvanını hâiz olan -Menkabeye göre Oğuz hükûmetinin son hükümdarı İlhan adlı idi- **"Tümen Han"**ın riyâseti altında meydana çıktıkları zaman, Çinliler bunlara **"Tukyu"** nâmını verdiler. Tukyular, 600 tarihine doğru, Şark Tukyuları ve Garb Tukyuları nâmiyle iki ayrı hükûmete bölündüler.

(1) Büyük Ansiklopedi, C: 16, shf: 45 (Droin)

(2) Orhun Mahkûkâtı, Shf: 63.

630 tarihinde Çinli'ler hileler ve desiseler vasıtasiyle Şarkî Tukyu hükûmetine nihâyet vererek hanları olan **"Kie-li"**yi esir etdiler. (1) Tukyular bu suretle Çinliler'in tâbii oldu. Fakat 681 tarihinde **"Kutluk Han"** nâmında bir kahraman çıkarak **"Kültigin Âbidesini rekz eden"** Türk sülâlesini tesis ettik. Kutluk Bilge Han ile Kültigi'nin babasıdır. (2) **"Bu tahavvüller neticesi olarak hakanlığın Oğuzlar'dan Tele Türkleri'ne geçtiği anlaşılıyor:** Çünkü Bilge Han Orhun Kitâbesi'nde **"Sağda yâni cenubda Çin kavmi düşmanımız idi, solda yâni şimalde Baz Kağan ve Dokuz Oğuz budunu düşmanımız idi (3)"**diyor ki, Baz Kağan'ın Kayanlar yâni **"Kayılar"** olduğu anlaşılıyor. Malûmdur ki, Kayı boyunun ongunu **"Şahin"** idi. **"Baz"** ise Fârisi lisanında şahin demektir. Kayılar İran hududunda Kuşanlar'a hükümdarlık ettikleri için Fârisi bir kelimeyi **"Ongun"** olarak taşımalarına taaccüb edilemez. Dokuz Oğuzlar'a gelince, On Oğuz'un hakiki mânâsı **"Sağ Oğuz"** demek olan Oğuz Türkçesi'nde **"Onun, on"** kelimesi yerine **"sağ"** kelimesi kaim olduğu içün Oğuzlar bu eski kelimeyi on adedi mânâsına olarak tefsir ettiler. Ve Oğuz töresi mucibince iki kolu tesis ettikleri zaman ihtimal ki, sağ kola **"On Oğuz"**, sol kola **"Dokuz Oğuz"** dediler.

Kültiğin Kitâbesi'nde **"isyan eden Türkeşler'in te'dibinden bahsolunduğu sırada" "On Ok budunu emekin gördü"** (4) deniliyor. Boz Ok, Üç Ok tâbirleri de gösteriyordu ki, **"Oğuz"** yerinde **"Ok"** tâbiri de kullanılırdı.

Kültiğin'in yuğ'una **"matem merâsimine"** gelen millet mümessilleri arasında Türkeşler'in de iki mümessili var idi ki, bunlara **"Makarac Tamgacı"** ve **"Oguz Bilge Tamgacı"** isimleri veriliyor. (5) **"Makarac"** kelimesi Kuşanlar'ın Hindistan'dan getirmeleri muhtemel olan **"Mihrâce"** tâbirinden ibârettir. İkinci mümessilin Oğuzlar'dan olduğu ise aşikârdı.

---

(1) Orhun Mahkûkâtı, Shf: 64.
(2) Orhun Mahkûkatı, Shf: 65.
(3) Orhun Mahkûkâtı, Shf: 102.

(4) Orhun Mahkûkâtı, Shf: 104.
(5) Orhun Mahkûkâtı, Shf: 114.

O halde garbde oturan Türkeşler On Oğuzlar idi, yahud onları muhtevi idi. Dokuz Oğuzlar ise şarkda kalmış idi. Bunların her ikisi de Eftalitler'in hücumu üzerine Ergenekon'a iltica eden **"Bozoklar"** idi. Üç Oklar Maverâünnehir'de kalmışlar ve Oğuz töresi mucibince sağ kol boylarını da yeniden tesis ederek **"Altı Ok"** nâmını almışlardı. Kültigin Kitâbesi'nde bunları Suğdaklar'ın komşusu olmak üzere **"Altı Çub"** nâmiyle görüyoruz. (3). Oğuzname'de gördüğümüz veçhile bunlarda hanlık Bayındır boyuna intikal etmişti. Çünkü esasen Üç Ok'un beyler beyliği Bayındır boyunda idi. (4) Bozokların ayrılmasiyle tabiidir ki, Üç Oklar han olarak kendi beylerbeyilerini tanıdılar. **"Mamafih Oğuznâme'nin tavsif etdiği vak'alar Akkoyunluların selefi olan Bayındır boyuna da aid ad olunabilir. O Surette vak'aların Şarkî Anadolu'da geçmesi lâzım gelir. Bu faraziyeye göre Oğuznâme'nin zikrettiği vak'alar binnisbe yakın zamanlara aiddir."** Selçuknâme'ye göre bilâhere hanlık inhilâl ederek Salur boyuna intikal etti. Sonra da **"Kınık"** boyuna geçti. Selçuknâme bu intikalleri şu suretle temhid ediyor. **"Ve uzun müddetler ve çok yıllar Oğuz'dan ve anun oğlanlarından ve kavimlerinden çok kişiler padişahlık etdiler. Ve her devirde bu yirmidört boydan hanları neslinden bir ulu kutlu padişah zahir olub uzun müddetler padişahlık anun hanedanında kalmışdır. Şöyle ki, padişahlık nice müddet Salur neslindendi, ve ol boy dükeli boylardan güçlü ve üstün idi. Zira Oğuz içinde sağ kol hanlar uruğundan ki, hanlık etmiş kişi ola kimesne bulamadılar. Beyler, ve ulular ve kethudalar kurultay ve dernek edüb danışdılar ve töre söyleşüb meşveret etdiler. Çün Salur boyunun hanı bahadır ve müdebbir kopmuşdu ve hem bunların sünüğü nasib ve Muçalar Uçadır (Uça yani sırt eti hem hanlar hanının hem de Salur boyunun müşterek sünüğüdür. Sünük bahsine müracaat) hanlar hanına mensubdur. Bu sebeble ağa ini Salur hanını han etdiler. Çok zaman Türk'e ve Tacik'e hükmetdiler. Bunlardan sonra Türkistan iklimlerinde fetret oldu. Hanlık etmiş kişilerin soyundan Kınık uruğundan Lokman Han'ı buldular. Çün**

---

(3) Orhun Mahkûkâtı, Shf: 108 ve 123.
(4) Selçuknâme, Shf: 18.

bahadır ve müdebbir ve uğurluydu. Dernek ve danışık etdiler. Töre soruşdurdular eyitdiler bunların kuşu "ongunu" **Çakırdır ki, kuşlardan yüreklü ve bahadırıdır. Eğerçi sol koldandır ve dükeli boylardan sonra zikr olurlar eydüb Oğuz bunları ağırlayub bunlara Çakır'ı tayin etdi. Ve anadan dahi Efrasyab neslindendir ki, Türk ilinün kadim padişahıdır. Ve hem neteki Karavul beği ve çağdavul ve dümdâr beyi Kınık' dır karavulluk ve dümdarlık ki, ulu işdir derler. Ağa ini ittifakla Lokman mecmu' Türk illerine (Ke)han etdiler..."**

Lokman Han vefatından sonra oğlu Selçuk Han oldu. (1) Selçuk'un aşîreti arasında **"Oğuz'un her boyundan boylar sağ kolu beyleri Kayı ve Bayat ve sol kol beyleri Bayındır ve Peçene ve Çavundur filcümle her boy uymuşlardı.** (2)

Garbî Oğuzlar'ın İslâmiyeti kabul etmesi, Hammer'e göre hicretin 350 tarihinde Dağ Han sülâlesinden Salur Han zamanında vukubulmuşdur. Salur hanla bereber ikibin aile islâmiyeti kabul etmiş ve Salur Han Çanak yahud Kara Han nâmını alarak kendi kavmini henüz putperest olan Türkler'den ayırdetmek içün (Türkmen) tesmiye etmişdir. (3). Bu Salur Han'ın altı oklardan değil, On Oklar'dan yâni Türkeşler'den olması daha muhtemeldir. Çünkü Hammer'e ve Sahaifü'l-Ahbâr'a göre bu Salur Han'ın halefleri Kâşgar ve Balasagun'u fethederek Kâşgar hakanlığını tesis etmişlerdir. Kâşgar hanları **"Guzlar"**ı yâni Altı Oklar'ı kendilerinden tanımadıklarına göre, bunların Türkeş'in On Oklar'ına mensub Salur boyuna müntesib olmaları, ve Selçukîler'in de bu On Oklar'ın (Buğu)siyle (Mahmud Kâşgarî lügatinde **"Yabaku"** tesmiye edilen kavim bunlar olmak mutemeldir) imtizac edemeyerek ayrılan Kınık (?) boyu ile tâbilerinden ibâret bulunması tarihin rivâyetlerine daha muvafık geliyor. Çünkü Selçukîler de Samanîler'e yardım ederek Guzlar'la muharebe ettiler. On Oklar bilâhere Moğolistan'dan vukubulan göç üzerine Rusya'ya doğru giderek Peçenekler'le uzun muharebelere giriştiler. Moğolistan'da meranın darlığından bir göç vukubulduğunu Kaylar'ın Kunlar'ı yahut

---

(1) Selçuknâme, Shf: 22.
(2) Selçuknâme, Shf: 23.
(3) Hammer, Shf: 56, c: I.

Merka (?) (Merkit ?) leri memleketlerinden çıkardığı için Kunlar Sarî ülkesine, Sarî halkı Türkman (Türkeş) ülkesine, Türkeş Oğuzları Peçenek ülkesine muhaceret ettiklerini Câmiü'l-Hikâyât ve Lâmiü'r-Rivâyât'ta görüyoruz: **"Onlardan Merka'lar (fırkalar ?) vardır ki,onlara Kun da denilir. Bunlar Kıta ülkesinden ayrılıp, ana yurtlarını otlak darlığından dolayı terkettiler... Akıncı Koçkar Harizmşâhileri onlardandı. Bilâhere bir topluluk onlara hücum etti ki bunlar Kaylar'dı. Sayı ve silahça onlardan üstün idiler. Onları topraklarından uzaklaştırdılar. Sarı ülkesine gittiler. Sarılar ise Türkman ülkesine gittiler. Oğuzlar da Ermeniyye Denizi yakınındaki Peçenek ülkesine gittiler!**(1)(Tırnak içerisindeki bu kısım Farsça olupTürkçe'ye tercüme edilmiştir.)

"Sarî" kelimesinin mahiyetini Çinliler'den naklen Thomsen'den öğrenebiliriz: Milâdın 704 tarihinde Türkeşler' in eski sülâlesine mensub Sol Han, gayet gevşek olduğu için teb'asının bir isyaniyle hal' edildi. Yerine daha evvel Türkeşler'in reis intihab etmiş oldukları mahir ve cesur (Üçlü Han ilân olundu (2) Üçlü 714'de vefat ederek yerine oğlu Sü-Kü geçti. Sü kü hükümeti küçük kardeşi Çe-Nu ile taksim etdi. Çe-Nu şedîd bir adam olduğu için Türkeşler'den yüz görmedi. Bunun üzerine biraderini kıskanarak Bilge Han'ın amcası olan Meçu'ye müracaat etti ve biraderi üzerine yürümek üzere yardım istedi. Meçu yirmibin atlı ile Sü Kü'nün üzerine gelerek onu esir etti. Seferinden avdetinde Çe-Nu'ya **"ikiniz kardeş olduğunuz halde uyuşamadınız. Sizden sadakat nasıl bekleyeyim"** diyerek derhal ikisini de idam etdi. Sü Kü ile Çe-Nu'nun vefatından sonra Türkeşler'in kumandanı olan Sü-Lü kendini hükümdar ilân etti. Sü Lü ibtida teb'asının muhabbet ve teveccühünü kazandı. Fakat sonradan Türkeşler iki fırkaya ayrıldılar. Bir fırkaSü-Kühanın oğullarından birine tabi olarak **"Sarı Türkeş"**i teşkil etdiler. Bu karışıklıklar arasındaSü-Lüöldürüldü. (1738 M.) (3).

---

(1) Şark Lehçeleri, Shf: 40.
(2) Orhun Mahkûkâtı, Shf: 70, Haşiye: 3.
(3) Orhun Mahkûkâtı, Shf: 158.

Metbu kabilerere **"Ak"**, tabi kabilelere **"Kara"** denilerek biribirinden tefrik edildiği gibi, burada **"Ak"** yerine **"Sarı"** kaim olmuşdur. (1) Kazaklar'da **"Ak Kemik = Ak Süyek"** nâmiyle bir asîl sınıf, ve **"Kara Kemik = Kara Süyek"** namile bir ahali sınıfı vardır. (2) Hataylar, Niuçiler'in galebesiyle Çin'in şimalinden kurtuldukdan sonra **"Kara Hıtay'** nâmını aldılar (3). Akkoyunlu, Karakoyunlu, Sarıkeçili, Karakeçili aşîretlerinde **"Ak"** ve **"Sarı"** sıfatlarını hâiz olanların metbu yahud asîl, **"Kara"** sıfatını hâiz olanların ise tabî yahud asaletsiz olmaları muhtemeldir.

Oğuznâme'nin birinci hikâyesinde Bayındır Han bir büyük toy yaparak Oğuz beylerini davet ediyor. Bir ak, bir kızıl ve bir kara çadır kurduruyor. Oğlu olanları ak çadıra, kızı olanları kızıl çadıra, oğlu ve kızı olmıyanları kara çadıra oturtunuz diye emrediyor. Türkler'de âdî halk kara çadırlarda, zenginler ak çadırlarda, beyler kızıl çadırlarda otururdu. (4)

Kültigin Kitâbesi'nde âdı halka **"Kara Kemik"** ve **"Kara Budun"** namları veriliyor. (5) Çinliler'in "-" ve "--" işaretlerinden birincisi erkek, ziyâ, hayır, sağkol mânâlarını; ikincisi dişi, zulmet, şer, solkol mânâalarını ifâde eder.

---

(1) Orhun Mahkûkâtı, Shf: 159.

(2) Büyük Ansikpoledi, C: 21, Shf: 550.

(3) D'Ohsonn,

(4) Büyük Ansiklopedi.

(5) Gültegin Kitâbeleri, Shf: 100, 128.

6. Mütteferrik Mes'eleler
1. Cada Taşı

Taoizm'in sekiz taksimâtından birincisi olan **"Sema"**nın meşmulleri yukarıdaki bir haşiyede sayılırken orada **"Cada taşı"**nın mevcud olduğu görülmüştü. Cada taşı-Ya da ki Fârisisi **"Yeşim"**dir-Uygur menkabesinin esasını teşkil eder. Orhun ülkesinde Tula ve Selenga ırmaklarının birleştiği Kamlançu'da bir Fındık ağacıyla bir kayın ağacı vardı. Bunların arasından bir dağ peyda oldu. Bir gece bu dağın üzerine gökden nur iner. Bu dağ günden güne büyür. Uygurlar bu hali görünce hayrette kaldılar. Ve edeb ve tevazu ile o tarafa gitdiler. Oradan güzel mûsikî sesleri geliyordu ve her gece onun otuz adım çevresinde aydınlık vücuda geliyordu.Dokuz ay sonra dağda bir kapı açıldı ve içinde beş ev göründü. Ve her birinde bir küçük çocuk oturuyordu. Bu çocuklardan en küçüğü olan **"Buğu Tigin"** büyüdükten sonra Uygurlar tarafından han intihab olunuyor. Tanrı tarafından Buğu Han'ın hizmetine üç karga memur oluyor. Bunlar bütün evleri bildiklerinden her yerde olub biteni BuğuHan'a haber veriyorlar. Üç gece Buğu Han'ın odasına bir kız geliyor. İki evvelkisinde Buğu han korktuğu için kendini uykuda imiş gibi gösteriyor ve vezirin teşvikiyle üçüncüsünde kızla görüşüyor. Ak Dağ'a giderek orada konuşuyorlar. Bir gece ak sakallı ve ak değnekli bir ihtiyar Buğu'nun rüyasına geliyor, ona fıstık şeklinde bir taş veriyor. Ve: **"Bu taşı muhafaza etdiğiniz müddekçe dünyanın dört bucağına hâkim olacaksınız"** diyor.

Sekizli taksimde **"Sema"** bölümünde Cada taşı, baba, ziyâ umdesi, ağaç yemişi olduğu gibi beşli taksimde de cenubda **"kuş"** olduğunu görmüşdük. O halde bunların müraat-ı nazir tarikıyle birleşerek Uygur menkabesini doğurduğu meydana çıkıyor. Gökün ziyâsı iki ağaç arasında bir taş üzerine inlyor. Bu ağaçlardan birisi **"Kısuk-Fıncı"** olub taş ise yeşimdendir. Sonra aksakallı ve ak değnekli bir ihtiyar Buğu Han'a rüyâsında fıstık yemişi şeklinde bir yeşim taşı veriyor. Masalın içine üç kuş ile Türk tecessüdünden ibâret olan bir kız giriyor. **"Cüveynî"** Uygur menkabesini beyan ederken evin penceresinden kamlara şeytanın geldiğini ve onlarla konuşduğunu ve kutlu olan muayyen bir saatte onların iktidarı arttığını ve bu saatte tabiî şehvetin **"Beraz"** menfezinden itfa olunduğunu söylüyor. **"Alageyin"**in hamile kalmasını da **"Ravzatu's-Safa"** bu suretle izah ediyor. O halde gerek Alageyik ile **"Alanur"** Hanım, ve Karahatay sülâlesinin ilk Vâlidesi, gerek Kırgız menkabesindeki Kırkkız ile Kısuk ağacı ve Kanklı menkabesindeki han kızları bu suretle hâmile kaldıkları gibi **"Buğu Han"** da yine bu sûretle bir kızla muaşaka ediyor.

Uygur menkabesinin sonunda Yülun Tigin'in zamanında Çin fağfuru kızını bunun oğlu Gâli Tigin'e vermek ve bu suretle Türkler'den emin kalmak istiyor. Kızı elçi ile gönderiyor. Elçi Türkler'in satvet ve şevketi **"Kutludağ"**dan ileri geldiğini öğrenerek bu dağı Yülun Tigin'den istiyor. Yülun Tigin müsaade etmesi üzerine kutlu dağın üzerine sirke dökerek etrafındaki odunlara ateş veriyor. Yeşimden olan Kutlu dağ bu suretle parçalanarak Çinliler tarafından arabalarla Çin'e götürülüyor. Bunun üzerine Yülun Tigin ölüyor. Ve bütün hayvanlar **"göç göç göç"** diye bağırarak Uygurlar'ın Orhun ülkesinden çıkmasını ihtar ediyor. Uygurlar yola düşüyorlar. **"Beşbalık"**a vâsıl oluncaya kadar bu **"Göç göç göç"** sesi devam ediyor. Gâli Tigin'in Çin fağfurunun kızıyla olan izdivacı Aşık Kerem'le Keşiş kızı Asi Han arasındaki izdivacı andırıyor. İkisinde de kızın babası olan bir kâfir tarafından yapılmış mel'anet var. Fakat ikincide yanan Aşık Kerem olduğu halde, birincide yanan **"Kutlu Dağ"**dır. Finova esâtirinde bu menkabenin aynı görülür: **"Büyük bir meşe sihirli** bir palamut tanesinden doğarak

göğü istilâ eder, suların perisi olan bir cüce tarafından tahrip olunan bu meşe dünyayı sarsarak yıkılır. Bunun enkazını toplayanlar sihirin esrârına vâkıf olurlar.

"Kalavela" kahramanının silâhı Oğuz kahramanlarının "Kopuz"u gibi sihirli bir "Çenk = Harpe" dir. Ve bu destanın başlıca fıkrası sihirli bir maddenin iğtinamıdır (1).

Fındık ağacından mûsikî sesleri geldiği, kamların mûsikî ile sihir yaptığı, Aşık Kerem'in bir de sazı olduğu nazara alınmalıdır. yeşim Taşı Arap ve Acem tarihlerinde de Yağmur Taşı nâmiyle çok geçer. Ravzatu's-Safa yazıyor: "Nuh"un gemisi Cudî Dağı'na oturduğunda yetişkin oğlu Yâfes'i doğu ülkelerine gönderdi. Yağmur Taşı'na Türkler Cada Taş derler. (Nuh) Bu taşı Yâfes'e verdi. Üzerinde ism-i azam duası yazılı olduğu için Yâfes ne zaman yağmur istese yağardı. Bu taşın şöhreti o kadar yaygındır ki, bir kimse ondan şüphelenemez. Günümüzde bile Türkler'in elinde bu cins taş bulunup istedikleri zaman yağmur yağdırırlar." (Bu metinFarsça olup tarafımızdan Türkçe'ye çecrilmişzir Haz.).

Mucemü'l-Büldân'ın ikinci cildi de şöyle yazıyor:

"Doğu halkı arasında yaygın olduğuna göre: Türkler'in elinde bir taş olup, onunla yağmur yağdırırlar, istedikleri zaman da kar yağdırırlar." (Arapça aslı yazılmış olan bu satır da Türçeleştirilmiştir. Haz.).

Kalavela'da "meşe ağacı"ndan başka bir de "Sampo" nâmında sihirli bir tılsım vardır ki, bunun da menkabesi Kut Dağ menkabesinin aynıdır.

---

(1) Orpheus, Salamon Reinache, page: 225.

2. Merkezî Ongunlar

Yukarıda **"Tosun"**un merkezî ongun yâni Türk ilinin umûmî ongunu olduğunu gördük. Buna öküz, at, suretlerinde de tesadüf etdik. Bu üç kelimeden murad **"Tibet öküzü"** demek olan **"Yak"** olduğunu da anladık. Bununla beraber Buğu **"Koyun"** ongununun, Kurt ise **"İt"** ongununun birer fer'i oldukları halde bunlar da bazı zamanlarda merkezî ongun mâhiyetini aldığını anlıyoruz. Hiung-nuların, bütün Türkler'e hâkim olduğu zaman merkezî ongun **"Buğu"** oluyor. Tukyu'ların bütün Türkler'e hakimiyeti zamanında ise merkezî ongun **"kurt"** oluyor. Halbuki Tsinler zamanında merkezî ongun **"Öküz"** idi. O halde **"Oğuz Han"**, **"Buğu Tigin"**, Bozkurt namlarını hâiz olan esâtîrî şahsiyetler muhtelif zamanlarda Türk milletine umûmî ongun olmuş olan mukaddes hayvanların insanlaştırılmış sûretleridir.

Zaten bu mukaddes hayvanlar da Türk milletinin muhtelif zamanlardaki timsallerinden ibâret olduğu için bunlar aynı zamanda Türk milletinin teşhisleridir. Boylara aid Ongunların bunların ya oğulları **"Oğuz an'anesinde"** yahud kardeşleri **"Bugu an'anesinde"** sûretinde tecellî ediyor.

"Tutuk"un "Geyik" yemesi Tunguzların bir zaman kuvvetlere hakim olduğunu gösterir. Oğuz Han'ın Orhan'ın kızını alması, Bozkurdun **"Kuti Meral"** ile evlenmesi (1) evvelâ Tsinler'in sonra da Tukyular'ın Kunlar'a hâkim

---

(1) Büyük Ansiklopedi, C: 2z, Shf: 77.

olduğunu irâe eder. **"Buğu Tigin"** ile **"Dib Yavkuy Han"** aynı şahsiyettir. Çünkü **"Buğu"**ya aynı zamanda **"Yabaku"** da deniliyor. Oğuz Türkçesi'ndeki **"Y"**ler Çigil Türkçesi'nde **"D"**ye münkalib olur. O halde **"Yabaku"** ve **"Diba Yavkuv"** kelimeleri aynı ismin iki lehçeye göre almış olduğu şekillerdir. **"Bozkurt"** menkabesi Oğuznâme'de iki suretde tezâhür ediyor: Birincisi bir arslan tarafından beslenmiş olan **"Basat"** ın **"Tepegöz"**ü öldürerek Oğuz'u felâketden kurtarması, ikincisi **"Kambure Oğlu Bamsi Beyrek"**in **"Karaçar"**ı mağlub ederek **"Banı Çiçek"**i alması. Cam-ı Cem-âyin'de **"Çamur Han"** isminin tavsifinde de buna taalluk eden bir menkabe var. Kaplan Han ölünce Kurt ve Karaşir nâmında iki şehzâde hanlığa geçmek için niza' zuhur ediyor. Çamur Han bunlara her kim meydandan topu çevgânla urub çıkarırsa han olsun diye yol gösteriyor. Kurt Han işi başararak han oluyor. Kardeşi Karaşir at çeküb kafataşı oluyor. Karaşir ile Karaçar'ın aynı şey olduğu aşikârdır. Gerek Çamur, gerek Karaçar Ergenekon felâketini ihtar ediyor. **"Tepegöz de insanlaşdırılmış Ergenekon felâketinden ibâretdir. Kurt menkabesi Kırgızlar'ın** "Gökbörü" **tesmiye ettikleri oyunda da tecellî eder. Kâşgarlılar buna** "Oğlak" **nâmını verirler. Bu oyun bir takım atlıların kesilmiş bir oğlağı kurtlar gibi biribirinin pençesine almak üzere mücâdelelerinden ibârettir.** (Grenard'ın kitabına mürâcaat.)

Buğu ile Alanguva Kun ilinin birincisi erkek, ikincisi kadın suretinde insanlaştırılmış Ongunudur. Maral dişi geyik demekdir. Kut-i maral kutlu Maral yâni mübârek Maral mânâsınadır.

3. Kızıl elma

Sekizli manzûmenin sema bölümünde **"Ağaç yemişi"** vardır. Bu bölümün içinde **"Kızıl"** kelimesini de görüyoruz. Acaba buradaki ağaç yemişi elma mıdır? Böyle ise elma ile kızıl arasındaki münasebet meydana çıkar, ve kızıl elmanın niçin mukaddes ad olunduğu anlaşılır.

4. Ağaç Eri, Karluk

Dörtlü tasnifde şarkın unsuru ağaçdır. Sekizli tasnifte de üçüncü bölümde **"Ağaç"** mefhumunu görüyoruz. O halde Ağaç Eri şark boyundan yâni Kunlar'dan olmak lâzım gelmez mi? Su şimalin Ongunudur.Karlukların da şimal boyundan olduğu bu suretle farz edilebilir.

5. Tuğrul ile Umay

Yukarıda bir tibet an'anesi zikretmiştik. Orada semâda bir gök ejderha vardır, ve yer yüzünde onun Kızıl kaplan diye bir düşmanı mevcuddur. Türk an'anesinde Tuğrul akbaba'ya benzer mevhum bir kuştur.Akbaba ömrünün sonunda iki yumurta yumurtlar. Birincisinden **"Barak"** denilen tüylü it, ikincisinden son Akbaba çakır Sîmûr **"Sinmürg"** efsânesinin bu menkabe ile alâkası olduğunu söylemiştik. Çinliler'de ejderha imparatorun, Fenıks **"Huma kuşu"** imparatoriçenin timsalidir. İmparator ile imparatoriçenin izdivacı ejderha ile Fenıks'ın timsalî bir izdivacı hükmündedir. (1) Kültigin Kitâbesi'nde Bilge han öveyi validesine **"Umay gibi"** (2) diyor Thomsen **"Umay"** kelimesini **"İlâhe"** tâbiriyle tefsir ediyor. Umay Çinliler'in Fenıks'i gibi **"Hüma = Devlet kuşu"** mânâsına olmak muhtemeldir. bu kuş da Tuğrul gibi muhayyel bir kuşdur. Gölgesi kimin başı üzerinden geçerse devlete nail olurmuş.

Divânü Lügâti't-Türk **"Tuğrağ"** kelimesinde diyor (3). Bu kelime Osmanlılar'ın tuğrasıdır ki, avcı bir kuş şeklindedir. Ve ihtimal ki **"Tuğrul"**un yazıya uydurulmuş şeklidir. O halde Çinliler'in ejderhasının Oğuzlar'daki mukabili **"Tuğrul"**dur ve hakanın Ongunu **"Tuğrul"** hatunun Ongunu **"Umay"**dır. Nasıl ki, altı boy beylerinin ongunları da-yukarıda zikredildiği veçhile- altı aded av kuşlarıdır.

---

(1) Büyük Ansiklopedi, C: II, Shf
(2) Orhun Kitâbeleri, Shf: 108.
(3) Orhun Kitâbeleri, Shf: 385.

6. Zingâv

Yukarıda Efrasyab'ın öldürdüğü Zingâv ile Şah İsmail'in mağlub edip aldığı Arab Zengi menkabelerini anlatmıştık. **"Zingâv"** tahlil olununca Fârisîdeki **"zen"** ve **"GÂV"** kelimelerinden mürekkeb olduğu tezahür eder. O halde bu kelimenin mânâsı **"Öküzün zevcesi"** demektir. Buna, bakılınca Acemlerin gâyesi Türkler'in Oğuz Han'ından başka birşey olmasa gerek. Zaten Dahhâk-ı Marî ile Karahan arasındaki müşabehet zâhir olduğu gibi şimalin rengi kara ve ongunu yılandır. Bu suretde Efrasyab da Oğuz Han'dan ibâret olmuş olur. Efrasyab Farisi'de tahlil olununca **"efraz + ab"** yâni Müverâünnehir mânâsı çıkar. Efrasyab'ın kardeşinin ismi **"Kerşiyüz"** dür ki, bu da Türkçe **"Karşıyüz"** demektir. O halde Acemler Ceyhun'un ötesindeki halka **"Efras + ab"** diyorlardı. Türkler de karşıki sahile **"Karşıyüz"** nâmını veriyorlardı. Çin felsefesinde **"Yang"**ın hem erkek, hem de ziyâ demek olduğunu, **"Yen"** in hem dişi hem de zulmet mânâsında bulunduğunu görmüştük. O halde Bani Çiçek ile Arab Zengî'nin siyah nikablı ve **"Yer"**in yağız olmasının sebebi anlaşılıyor demektir.

7. Dört cihetin Türkçe isimleri

Kültigin Kitâbesi'nde dört cihete "dört bölün" deniliyor. Bunlardan şarka "ilgerü" "garbe" "Girü", cenuba (1) "Biriye", şimale "yiriye", (2) isimleri veriliyor. Bu günkü Türkçe ile ileri, geri, beri, öte "olmak lâzım gelir. Bu tâbirlerden Türk kıblesinin şark olduğu anlaşılıyor. Türkler'de hakanın otağı şarka doğru açılırdı; (3) halbuki Moğollar'da cenuba doğru teveccüh ederdi (4). Türkler'de

---

(1) Orhun Kitâbeleri, Shf: 97;

(2)-aynı eser, Shf: 102,

(3)-Aynı eser, shf: 60.

(4) Büyük Ansiklopedi, C: 24, Shf: 71.

sağ kol cenuba, sol kol şimale müteveccih olduğu için sağ kol mukaddesti. Halbuki Moğollar'da bazı zamanlar sol kol mukaddesti. **Büyük Ansiklopedi**'den aldığım âtîdeki ibâreden böyle anlaşılıyor:**"İtoga (Moğolların Tanrısı) dan başka, Moğollar'ın keçeden yahud çukadan sanemleri vardı. Bunları evlerinin her iki tarafına korlardı."** Rubruquis'e göre evin sağ tarafında ev sahibinin oturacağı yerin üzerinde böyle bir sanem bulunuyordu ki,**"Ev sahibinin kardeşi"** nâmını alırdı. Solda zevcesinin oturduğu yerin üzerinde bir sanem daha vardı ki,**"Ev sahibesinin kardeşi"** nâmını alırdı. Kalbin yeri olan sol taraf Moğollar'da ihtiram mevkii idi. Bu iki sanemden başka sanemler de vardı. Birisi inek memeli idi ki, kadınların ilâhı idi **"Çünki ineği sağan kadınlardı"**. Diğeri kısrak memeli idi ki, erkeklerin ilâhı idi. **"Çünkü kısrakları erkekler sağardı."** İpeklerden yapılan sanemler de vardı.(1)

[Türkçe sanem Burhan ve Ferhan kelimeleridir. Puthaneye "Ferhan evi" derlerdi. Divânû Lügâti't-Türk, s. 364.288]

Mamafih **"Hiung-nu'lar"** zamanında Türkler'in nazarında da sol cihetinin mukaddes olduğu anlaşılıyor. Hiung-nu'ların en büyük reislerini **"Tanrı Kutu şeh-Yu"** deniliyordu. Bir kelime ile **"Şen-Yu"** yahut **"Tanju"** dahi deniliyordu. İmparatoriçelere **"Yen-Şi" (zevce)** deniliyordu, Tanju daima **(hou-yen)** lerin **(siyen-pi)** ailesinden intihab olunuyordu. Bu aile en necibleri idi. Ve daima sol kolu **(garb)** tutuyordu, yâni bu sûretle diğerlerinden üstün oluyordu. Veliahdin ünvanı **"sol"**un **"akıllı prens"** i idi (2).

Tukyular'ın da elbiselerinin eteğini sol omuzlarına atdıklarını (3) ve sağı sol üzerine iliklediklerini (4) görüyoruz. Halbuki Çinliler bunun aksini yaparlardı. Sol kol'un kış mevsimiyle şimal cihetinde niçin mukaddes olduğunu neticede izah edeceğiz. Bu izahdan, Türkler'de bazan sağın

---

(1) Büyük Ansiklopedi, C: 24, Shf: 73.

(2) Büyük Ansiklopedi de "Hun" maddesine bakınız.

(3) Orhun Kitâbeleri, Shf: 58.

(4) Türk Tarihi, Shf: 55.

ve bazan da sol'un mukaddes sayılmasının hikmeti anlaşılacaktır.

8. Aile Lâkabları

Omahalar'da bir semiyye içinde babadan evlâda kalan aile lakabları vardır. Bunun gibi Türkler'de de dedenin ismini toruna korlardı. Ve **Cam-ı Cem-âyin**'in rivâyetine göre, dede berhayet iken buna **"Ulubey"** ve torununa **"Kiçibey"** derlerdi.

9. Rüstem Zal ve Köroğlu

Rüstem Zal'in Siistan'lı, binâenaleyh Sakalar'dan olduğunu izah etmiştik. **Şehnâme'de** Rüstem Zal'a aid olan fıkraların cümlesi bitamamiha Köroğlu menkabesinin fıkralarına tekabül ediyor: Rüstem **"Semenkân"**a giderek Şah Semenkân'ın kızı **"Tehmine"** ile muvakkatan evleniyor. Ve doğacak oğluna kendini arayıp bulabilmesi için bir bazubend ile bir kırbaç bırakıyor. Köroğlu da Dağıstа'n giderek böyle bir kız ile geçici bir surette evleniyor. O da bazubend ile kırbaç bırakıyor. Rüstem'in oğlu **"Söhrab"** ile Köroğlu'nun oğlu Hasan aynı suretle babalarını aramağa çıkıyorlar. Rüstem muharebede bilmeksizin oğlu ile kavga ederek onu öldürüyor. Hasan da Ayvaz'la kavgaya başlamışken Köroğlu evlâdını tanıyarak kavgaya mâni oluyor. Hasan'ın Köroğlu efsanesinde ölmemesi Rüstem Zal'in yeğeni **"Bijen"** in yerine kaim olması içindir. **"Bijen"** Efrasyab'ın kızı **"Menije"** ye âşık oluyor. Efrasyab onu kuyuya atıyor. Rüstem Bijen'i kemend ile kuyudan çekerek kurtarıyor. Hasan da kara vezirin kızına âşık olarak kaçırıyor. Kara vezir takib ederek Hasan'ı sıkıştırıyorlar. Son dakikada Köroğlu imdada yetişerek oğlunu ve gelinini kurtarıyor. Köroğlu'nun **"Ayvaz"**ı aramağa çıkması, Rüstem'in Keyhusrev'i aramağa çıkmasının aynıdır. **Şehnâme'**ye taalluku dolayısiyle Köroğlu'nu Mahmud Gaznevî'ye benzeterek Eyaz'dan **"Ayvaz"** kelimesinin çıkarılması da vârid-i hatır olabilir. Ayvaz kelimesinin de kasaba intikal etmek gayet tabiidir. Köroğlu menkıbesi avam lisanında teşekkül ettiği için âmiyâne bir şekil almıştır.

"Biçin"in oniki hayvan arasında **"Maymun"** demek olduğu şâyân-ı dikkattir. Bu da Rüstem'in Sakalar'dan olduğuna delâlet eder. Kamların **"Burak"**a ve **"Tuğrul"**a binerek göğe çıkdıkları gibi, Rüstem'in de Simurg'a binerek göğe çıkması Rüstem'le sakalar arasındaki münâsebeti gösterir. Çünkü maymun ve it ongunları aynı nevidendir. Menije ile Bani Çiçek kelimeleri telâffuz itibâriyle biri birine benziyor.

10. Dört mevsimin isimleri

Türkçede mevsimlerin isimleri şunlardır:
İlkbahar **"Yaz"**,Yaz **"Yay"**, Sonbahar **"Güz"**, Kış **"Kış"**. Selçuknâme,Oğuzlar'ınilkbaharda **"Yazlak"**a, yazın "Yaylak"a, sonbaharda **"Güzlek"**e, Kışın "Kışlağ"a gittiklerini yazıyor.

11. Türkçede **"Tabu"** kelimesinin mukabili

Türkler'de **"Mana"** kelimesinin mukabili "Kut", "Kelime" kelimesinin mukabili **"Ongun"** **"Tabu"** kelimesinin mukabili de **"İduk (izuk)** Divanı Lügati't-Türk'de izuk kelimesi şu suretle tefsir olunuyor:

Kültigin Kitâbesinde **"Shf. 100" "Üze Türk Tanrısı Türk izük yeri subi anca itmis"** ibaresi vardır ki, yukardaki Türk tanrısı yâni Gök ve Türkler'in mübârek yer ve suları böyle yaptılar demektir. Yine Kültigin Kitâbesi'nin III cü sahifesinde **"Tamağ izuk başda"** yazılmıştır ki, mübârek tamağ pınarında demektir. Yine Kültigin Kitâbesi'nin 123.cü sahifesinde **"Basmil izuk at oguşum budun** irdi" ibâresi mevcuttur ki,**"Mübârek Basmil adlı bir il vardı ki, benim soyumdandı"** demektir. Yine o sahifede **"İzok başda"**ifadesi vardır ki, **"Mübarek dağda"** demektir. Bu cümlelerden anlaşılıyor ki,Arapçadaki **"Haram"** kelimesi Türkçe **"İzuk"** kelimesi de **"Tabu"** mânâsınadır. Bu kelimenin bilâhare Oğuzlar'da **Yazuk = günah"** suretine, Moğollar'da **"Yasak = Memnu"** şekline girmiş olması mümkündür. Moğollar'da hükümdar ailesinden bir prens öldüğü zaman, isminin başka birine verilmesi-idam cezasıyle-men edilmişti, bu isim

"Koruk" oluyordu (ki "tabu" demektir). Müverrihler Tuluy ile Çağatay'ın vefâtında bu isimlerin istikbalde istimalinin men edildiğini yazıyor. Bir isimde iki Moğol prensinin mevcud olmaması bununla izah edilebilir. (1)

Netice

Yukarı ki ifadelerden şöyle bir netice çıkarılabilir: Eski Türkler'in iki dînî manzumesi ve bu dinî manzumelere merbut iki çeşit teşkilâtı var.

Birincisi **"Büyücülük"**dür ki, **"Dörtü"** teşkilâta merbutdu ikincisi **"Törecilik"** dir ki, **"İkili"** teşkilâta merbuttur. Beşli ve onikili tasnifler dörtlü teşkilâtın fertleridir. Sekizli altılı "Sekizli, **yedili"** ve yirmidörtlü tasnifler ikili teşkilâtın ferîleridir. Bu iki çeşit teşkilâtı beraber olarak bugünkü Yakutlar'da görürüz. **"Yakut"** kelimesi ve **"Yak"** ve **"Ut"** kelimelerinden mürekkebdir. **"Ut"** kelimesi **"Uz"** kelimesi gibi **"Öküz"** demektir. **"Yak"** kelimesi de **"Ok"** kelimesinin müteradifi olabilir: Çünkü bu iki kelime de **"Mukaddes" mânâsına** delâlet edilebilir. O halde **"Yakut"** kelimesi **"Oğuz"** kelimesinin herhangi bir Türk lehçesindeki müteradifi demek olur.

Yakutlar'da eski içtimai teşkilatlar bozulmuş ise de bazı izleri iktikadlarında ve ruhani teşkilâtlarında kalmıştır. Binânaleyh bunlara bakarak eski içtimai teşkilâtları canlandırabiliriz.

Yakutlar'da ruhlar iki sınıfa münkaimdir: Yukarıda dokuz aded aşâir-i ervâh aşağıda sekiz aded aşair-i ervâh. (2)

Bu tasnif aynı zamanda coğrafi bir mâhiyeti de hâizdir. Çünkü aşağı **"Şimal"**yukarı ise **"Cenup"** demektir. Bu tasnif şimdi ruhlara isnad olunuyorsa da hiç şuphesiz vaktiyle **"On oğuz"** ve **"Dokuz oğuz"** tabirleri gibi içtimai bir tasnifi ifâde ediyordu. Mutlaka Yakutlar evvelce iki kola ayrılmışlardı, cenuba mensup olan sağ kola **"Dokuz ok"** şimale mensub

---

(1) Büyük Ansiklopedi, C: 24, Shf: 74.
(2) L'Annee Sociologique, tome VII, page 226/

olan sol kola **"Sekiz ok"** gibi bir nam veriliyordu.

Aynı zamanda Yakutlar'da büyük şamanlar dörtden fazla olamaz. Bu dört büyük şaman da vaktiyle **"Budun"**un münkasim bulunduğu **"dört ulus"**un mümessilleridir.(1) Dörtlü teşkilat, Türkler'in en eski dini olan **"büyücülük"**e, yâni **"şamanizm"**e merbutdur. Eski Türkler'deki şamanizm ise bir tarafdan **"Totemizm"** ile, diğer cihetden **"Maderi Semiyye = olan maternel"** ile alâkadadır. Bu hususu da Yakutlar'da görebiliriz: Yakutlar'da şamanlar **"Nüsutî-Laique"**lerden fazla iki ruha mâlik olmakla temeyyüz ederler. Birincisi **"Eye Kila"**dır ki,**"ana-hayvan"**yani **"ana -totemi"**demektir. **"Eye"** Kültigin Kitâbesi'ndeki **"Öke"** kelimesinin bir şekli olup **"Ana"** mânâsınadır. **"Kila"** Yakutca hayvan mânâsına olup eski zamanlarda **"Totem"** mânâsında istimal olunmuştur.

Bir şamanın **"Eye-Kila"**sı **"Köpek, boğa, tay, kartal, geyik, ayı, kurt"** hayvanlarından biri olduğuna göre tabiatı değişir. Bunların sui-hareketlerinin aks-i sademesi mensupları olan şamanlara rücu eder. Rus âlimi **"Siyerozevskiy"** ye göre bu **"ana hayvanı"** mefhumu, Yakutlar'ın maderşâhî bir aile teşkilatına mâlik oldukları zamanın bir bakiyesidir. **"Houbert"** buna ilâveten şamanın bu toteme mâlik olmak suretiyle tek başına bir **"Totemli semiyye"**yi temsil etdiğini söylüyor.(2) Nasıl ki,büyük şamanların da kendi başlarına dört ulusu irâe ettiklerini yukarıda gördük. Şamanlar **"Eye Kila"**ya mâlik olmakla ancak muvakkaten ve arazî bir surette şaman olabilirler. Daimi ve esaslı bir surette şaman olabilmek için **"Amagat"** nâmı verilen ve ötekisinden daha kuvvetli olan bir hâmi ruha mâlik olmaları lâzımdır. Kültigin Kitâbesi'ndeki **"Amat"** tâbirini hatırlatan bu ruh, Nasutiler = - Laiques'in mâlik bulunduğu **"İyehsit"**mânâsındaki hâmi ruhun aynıdır. **"İyehsit"** tâbiri de **"Öke"** ile **"izi"** kelimelerinden mürekkebdir ki,ana izisi demektir. İzi **Divanu Lugati't-Türk'e** göre şark Türkçesinde **"Allh"** mânâsına olduğu gibi, **"Amagat"** olmuş bir şamanın ruhu ve tali bir derecede semavî bir ruh demektir. Amat aid **"İzi"**nin de

---

(1)-Aynı eser, Shf. 223.

(2) :-L'Annee Sociologique, tome VII, page: 233.

"Ana" muzafün ileyhini hâiz olması dikkate şayandır. Bu suretle yakutların şamanizmine merbut olmak üzere hem **"Kila"** nâmını hâiz mâderî totemler, hem de **"İzi"** nâmında mâderî hamiyelerle **"Amagat"** nâmında mâderî âliheler görüyoruz. O halde Yakutlar eski zamanda madei semiyye halinde yaşıyorlardı. Yakutlar'ın bugün semiyyeye verdikleri isim **"Sib"** (1) kelimesidir ki, **"Soy-Sop"** kelimesindeki **"Sop"**ile müteradifdir. Eski Türkçede **"Sop"** kelimesi **"Su"** mânâsına olup gerek **"Soy"** ve gerek **"Sop"** kelimeleri bu iki kelimeden müştaktır. O halde **"Olan"** kelimesinin Türkçedeki mükabilik şark Türkçe'sinde **"Sop"** ve Oğuz Türkçesinde **"Soy"**dur. "Soy-Sop" tâbiri ikisinden mürekkeptir. **"Suvar, sibir"** kelimelerinin iştikakı **"su eri"**, **"Aybir"**,aber, Avar kelimelerinin aslı da, bunun Farisîsi olmak üzere **"Ab Eri"** dir.

Hatta Diyarbekir'de kadınların ıstılahına göre **"Soy"** baba cihetinden olan akraba, **"Sop"** ise ana cihetinden olan akrabaya deniliyor. O halde Türkler'de en eski bir zamanda **"Budun" "Dört Ulus"**a ve her ulus da bir takım **"Sop"**lara münkasim imiş ve soplarda mâderî semiyye mâhiyetini hâiz olup birer **"Kila"**ya yâni **"Mâderî totem"**e mâlik bulunurmuş. Bilâhare bu teşkilât intilal ederek Yakut'larda ulusların mümessilleri olarak dört şaman, sopların mümessili olarak da küçük şamanlar zuhur etmiş. **Oğuznâme'**nin beyânına göre oğuzlar arasında dört kahraman vardı ki,nikablı gezerdi. Bunlar dört büyük şamanın muadilleri olmak mümkündür.

Eski zamanda dört ulusun ongunu olduğunu bu makalenin baş taraflarında görmüş idik. Oniki hayvanın da ilk dört hayvanın teşa'ubundan husule geldiğini anladık. Bu surette **"Uygur menkabesi"** de bize bu ilk devreyi hikâye ediyor demektir. Oğuz menkabesinin hikâye etdiği Oğuz Han teceddüdü ise Türkler arasında yeni bir dinin zuhur ettiğini haber veriyor. Bu yeni din, ikili, altılı, sekizli ve yirmidörtlü teşkilâta merbut olan **"Törecilik"**dir. Bu teşkilât ötekinin aksi olarak pederşâhî aile esâsına müsteniddir. Buradaki ongunlar pederî totemler mâhiyetindedir. Fakat

---

(1) L'Annee Sociologique, tome V , page: 365.

mâderî teşkilât da bu teşkilâtın yanına berdevam olduğu için Türkler'de pederşâhî, aile eski Romalı'larda ve bugünkü Çinliler'de olduğu gibi, tam şeklini alamadı. Eski Cermanler'de olduğu gibi soy ile sop birbiriyle imtizac etti. Çocuk hem ana tarafını, hem baba tarafını akraba tanırdı, ve her izdivacda zevc ile zevce ayrı bir eve çıkar, yâni ev bark olurdu. Türkçede izdivaca **"evlenmek"** denilmesi de buna delâlet eder. Törecilik zuhûr edince büyücülük din mâhiyeti kaybederek bir nevi **"Sihir = mâhiyetini** iktisab etti. **"Büyü"** bu mâhiyeti aldıktan sonra yalnız kadınlarla şamanların meşgalesi oldu. Esasen Türkler "Tanrı"yı ve tâli alihe|er demek olan **"İzi"**leri korkunç görmüyorlardı. Çünkü bunlardan hiç ser şâdır olmazdı; bunlar, yer yüzünde mümessilleri olan Oğuz prensleri gibi, **"Tekin"**idiler. **"Tekin değil"** diye korkulan ruhlar, şamanlara aid olan **"Yersu"** ilâheleri idi. Binânenaleyh evvelkiler yalnız sevilirler, katiyen korkulmazlardı. Korkulacak ruhlar ancak **"Sol kol"**a mensub hâki ruhlardı. Semâvî ruhlar sağ kola, hâki ruhlar sol kola mensup olduğu gibi şamanlar ve kadınlar da sol kola mensub idiler. Hattâ şamanlar hırfetlerinde muvaffak olmak için kadın elbisesi giyerler ve daha garibi kendilerini kadın zannederlerdi. Bu malûmelere, yazın **"Törecilik"** ve kışın **"Büyücülük"** dinlerinin hâkim olduğu faraziyesini de ilâve edersek **"Şukşalarla" "Kuriyaklar'da "** niçin kışın solun uğurlu ve sağın uğursuz olduğu, ve **"Hiung-nu"**lar ile **"Tukyu"**lar da ve Moğollar'da sol tarafın niçin uğurlu tanıldığı kendiliğinden tavazzuh eder. Dörtlü tasnifin buğu menkabesiyle alâkadar olması ve **"Büyü"**kelimesinin **"Buğu"** kelimesinden müştak bulunması da şâyân-ı dikkatdir.

Şimali Amerika Hindlilerinde bilhassa **"kivakivtl"'** kavminde yaz teşkilâtıyle kış teşkilâtı başka başka mahiyetdedir. Eskimolar'da ise bütün müesseseleriyle beraber yekdiğerinden ayrı bir yaz menediyetiyle bir kış medeniyeti vardır. Yine Eskimolar'da uzun bir ipin birucunu yazın doğan fertler diğer ucunu kışın doğan fertler tutarak karşılıklı bir surette kendilerine doğru çekerler. Yaz çocukları diğer tarafa kendilerine doğru çekerlerse, yazın avların çok olacağı anlaşılır; aksi suretde kı-

kışın avların çok olacağına hükmedilir. **Divanü Lügati't-Türk''** de **"Yaz"** ila "Kış"ın bir müşaaresi mevcuddur. Bu beyitler ihtimal ki, karşılıklı olarak yaz erleri ile, kış erleri tarafından okunurdu. Çünkü Türkler'de sağ kolun yaza merbut, sol kolun kışa merbut olduğunu gördük. Oğuz boyları içinde **"Yazır"** boyu vardır ki, **"Yaz Eri"** terkibinin bir memzucesi olmak ihtimali vardır.

Tukyalar'da yazın yahud ilkbaharda vefat eden bir kimsenin cenazesi yaprak dökümü mevsiminde, güzün yahud kışın vefat eden bir kimsenin cenazesi yaprak açımı mevsiminde gömülürdü. (1)

Bu hâdisede de yaz ve kış farklarını görüyoruz. Hâsılı, eski Türklerin, nüfus ve hâkimiyeti kışın artmak üzere totemli ve şamanlı mâderî mâhiyeti haiz nisâvî bir dinleri olduğu gibi, daha ziyâde yazın hükümrân olan ve **"Manizm ve Natürizm"** şekillerine müşâbih pederşâhî ve askeri bir dinleri de vardı. Kışın şamanların ve yazın Tiginlerin yâni boy beylerinin nüfuzlu olması bu sebepten nâşidir. Harb **"yaz ve sağ"** ile, sulh **"kış ve sol"** ile münâsebetdâr olduğu içindir ki, **"Oğuznâme"**nin beyân ettiği veçhile sulh zamanında sağ koldan olan **"Kayan Selçuk"** hanlar hanının solunda oturuyor, harb zamanında ise sağ kola kumanda ediyordu. Yine bundan dolayıdır ki, **Tevkii Kanunnamesi**'nin beyânı veçhile mevkib-i hümâyun sefere çıktığı zaman Anadolu askeri sağ kolda Rumili askeri sol kolda selâma duruyorlardı. Halbuki sulh zamanının divânlarında Rumili beylerbeyi sağ kolda, Anadolu kadıaskerleri solda mevki alıyordu. Çin tarihlerinin rivâyetine göre eski Türkler göçebe olmakla beraber her ferdin ayrıca bir parça arazisi de vardı. **"Yurt"**kelimesi Araplardaki "Dar" kelimesi gibi kışlada çadır kurulan muayyen mahallin ismidir. Her ailenin kışlakda hususi ve lâyetegayyer bir yurdu vardı. Türkler garba geldikten sonra da "Yurd-u asliyi" unutmamışlardır. Oğuz **"Karaçuk"** dağını

---

(1) Orhun Kitâbeleri.

"Farab" civarından **"Erbil"** civarına getirdiler. Adana Türkleri de **"Seyhun"** ve **"Ceyhun"** ırmaklarını berâber getirerek **"Seyhan"** ile **"Ceyhan"**a verdiler. Çin'deki **"Huanq-hu yeşil öküz"** de Anadolu'da **"Yeşil Irmak"** oldu. Türkler'in kış yurtları alelekser ırmak kenarlarında idi.

Oğuznâme'de Bozoklar'a "Dış Oğuz" Üç Oklar'a "İç Oğuz" nâmları da veriliyor. Bu hal ihtimal ki, Oğuzlar'ın kışın ev içine çekilerek münhasıran şamanî bir hayat yaşamalarından ileri gelmiştir.

Oğuzlar'da askerî teşkilâtın riyaseti Boz Oklar'da yâni sağ kolda idi. Oğuz Han vasiyetinden hakanlığı Boz Oklara vermişti. Üç Oklar arasında "Kam" tabirini çok miktarda görüyoruz. Oğuznâme'de Bayındır Han'ın künyesi **"Kamgan Oğlu"**dur ki, **"Kam Hanoğlu"** olmak lâzımgelir. Yine Üç Oklar içinde **"Kambüre"** vardır ki, **"Bamsı Beyrek"**in babasıdır. O halde **"Töre"** Türklerin ve siyasî mâhiyeti hâiz müahhar bir dinleri idi. **"Büyücülük"**ise eski**"Totemizm"**in bakıyyesi olmak üzere ervahperest **"animiste"** ve sihir ve efsunlara kıymet veren eski dinleridir. **"Türk"** kelimesinin nihâyetindeki "K" Soğdak = Soğudlu"**"Çitak-Çitli"** kelimelerinde olduğu gibi **"li"** mânâsınadır. O halde **"Türk"** kelimesinin mânâsı **"Töreli"**; yani Töre dînine sâlik demektir. Nasıl ki,Türk milletinin eski ismi olan **"Moğol"** kelimesi de **"Buğulu"** yani **"Buğu** = Büyü" dînine sâlik mânâsınadır. Avama **"Kamık"** denmesi münhasıran **"Kam"**ların dînine inandıkları için olmalıdır. Bu suretle töre zâdegâne mahsus siyasî bir din idi. Türkler Türkçe bilmeyenlere **"Sümlim"** dedikleri gibi töreye tâbi olmayanlara da **"tat"** derlerdi. **"Sümlim"** Arabların **"acem"** tâbirine **"tat"** ise Arabların **"câhilî"** tâbirine muadildir. **(Divânü Lügati't-Türk)**. İkili ve altılı teşkilâtta Oğuz ili ibtida "iki kol" her kol "Üç Ok"a yani mecmuu **"altı Ok"**a münkasimdi; her ok da "dört boy"a münkasim olduğu için **"Oğuz ili"**nin mecmuu yirmi dört boya bölünmüştü.

Eski Türkler'in **"Buğu Tigin"** Menkabesi'yle alâkadar olan eski ve mâderî diniyle, **"Oğuz Han"** menkabesine merbut bulunan muahhar ve pederşâhî dinini izâh ettik. Bu

iki dine merbut iki türlü mantıkî tasnif olduğunu da yukarıda göstermiştik. Bu ma'şerî mantıkların muhtelif şekillerini de diğer kavimlerde gördük.

Bu mantıkların tekâmüliyle nasıl oluyor da '"**Aristo'nun mantıkî tasnifi**" çıkıyor? Buna şafî bir cevab vermeğe makalemizin mevzuu ve hacmi müsaid olmadığı gibi ilmin hal-i hazırında kâfi bir cevab i'tası mümkün de değildir. Maamafih birkaç sözle mümkün olduğu kadar izâha çalışacağım.

İbtidaî cemiyetlerde eşyânın ilk nevileri ve cinsleri içtimaî kadrolardan ibârettir. Semiyyeler nevilerin, kabileler cinslerin, aşîret cins-i âlinin kadrosu oluyor. Bu tasniflerde bir nev'e dâhil olan fertler, maddî müşâbehet dolayısıyle biribirinin aynı bulunan fertler olmayub aynı semiyyeye mensub olmak alâkasıyle aynı kudsiyyete mâlik olan şeylerdir. Çünkü kudsiyyet duygusu esasen yalnız içtimaî zümrelerden doğar ve her içtimaî zümrenin maşerî vicdânından doğan husûsi kudsiyyet duygusu o zümreye mensub bulunan bütün eşyaya intişâr ve sirâyet eder; bu ma'nevî intişâr ve sirâyete **"Adevî"** denilir ki, ibtidaî dinlerde dinî ve sihrî kuvvetlerin en esaslı hasîsasıdır. **"La adevîg"** Hadis-i Şerifiyle vücudu inkâr olunan sirâyet tababetdeki **"Mikrobik sirâyet"** olmayıp bu mânevi sirâyetden ibârettir.

İşte ilk tasniflerde **"Cins-i âlinin, cinslerin, nevi'lerin"** mutazammın oldukları fertlerin müşâbeheti maddî bir müşâbehet olmayıp, mensub addolundukları aşîret kabile ve semiyyelerin hâiz oldukları kudsiyyetlere müştereken mâlik bulunmaktan mütehassıl bir müşâbehetdir. İbtidaî kavimler bir taraftan dinî hayatta bu içtimaî müşâbehetlere ehemmiyet verirken, diğer tarafdan iktisadî ve fennî **"technique"** hayatta maddî hasisaları ve bu hasisalardaki müşâbehetler nazar-ı dikkate almağa mecbur oluyorlardı. Bu sûretle dinî tasnifin merâtibeli manzûmesi yanında bir de intizamsız ve kaba taslak bir fennî tasnif teşekkül etmekte idi. Fakat beşerî zekâ tevhîde meyyâl olduğu için bu fennî tasnifleri, teşekkül etdikçe, dinî tasnifin manzûmesine sokmağa çalışıyordu. Bahusus birl cihette din de dâimî bir

istihâle ve tekâmül hâlinde olduğu ve içtimaî teşkilât dâima değiştiği için dinî tasnifte de gittikçe daha mütezâyid bir elâstikiyyet husûle geliyordu. Bunun neticesi olarak dinî tasnifin çerçeveleri bâkî kalmakla berâber bu çerçevelerin içindeki eşyâ maddî müşâbehet alâkasına tâbî' olarak zarflarını değişmeğe başladılar. Cemâdlar, hayvanlar, nebatlar ilaahirihi ayrı ayrı yekdiğeriyle birleşerek maddeten müteşâbih zümreler husûle getirmeğe başladılar. Bu minval üzere zarf itibâriyle dinî ve içtimaî, mazruflar itibâriyle fennî ve şe'niyete muvafık bir tasnif husûle gelmeğe başladı. İşte Aristo'nun meydana koyduğu ilmî mantık bu sûretle husûle geldi. Kurûn-u vüstâda küllî mefhumların yâni nevi'lerin ve cinslerin hâricî bir şe'niyete mâlik olduğuna inananlar, yalnız mazrufların bir araya gelmesiyle mantıkî zarfların teşekkülünü mümkün görmedikleri için, bu zihâba düşmüşlerdi. İçtimaiyyat ilmi, zarfların daha evvel teşekkül ederek kadim **"Nominalizm"** ve **"Realizm"** münazaasına nihâyet verdi.

Bu makaledeki mukâyeselerin bir neticesi de **"Şimali Amerika Hindlileri"**nden başlayarak Sibirya kavimleri, Türkler, Çinliler, Japonlar, Tibetliler, Siyamlılar, Kamboçlular Finovalar, İraniler gibi biribirine mekân ve irfân itibâriyle bu kadar uzak olan kavimlerde aynı müesseselerin ve aynı dinî tasniflerin mevcud olduğunun tezâhür etmesidir. Bu husus daha ta'mik edilirse Türkler'in **"Oğuz"**iyle Acemlerin **"Gâve"**si, Hidliler'in **"mukaddes inek"**i, Benî İsrail'in **"İcl-i Sâmirî"**si, Kur'ân-ı Kerim'deki **"Bakara-i Safra"**, Mısır ve Yunan esâtirlerindeki **"Boğa"** efsaneleri arasında bir takım râbıtalar görülebilir. İhtimal ki, Veled Çelebi Hazretlerinin beyânları veçhile **"Töre"** kelimesiyle **"Tevrat"** kelimesi arasında da bir münâsebet vardır. Bu münâsebeti yılan, domuz, kuş, altın yağmur ve altın yaruk maddelerinde de bulabiliriz. Bu irtibatlardan, gayet kadim bir zamanda hududları Şimalî Amerika, Avrupa ve Afrika'ya kadar ittisa etmiş olan bir **"Eski Asya Medeniyeti"** olduğu ve Türkler'in de bunda gayet mühim bir rol oynadığı anlaşılıyor.

Not:-Bu makale **"Millî Tetebbular Mecmuâsı'nın"** Temmuz-Ağustos 1331 tarihli üçüncü sayısında çıkmıştır. Shf.: 385-456.

SÖZLÜK

Acâibnümâ..... :Çok tuhaf görülen şey.
Âciz..... :İhtiyar; güçsüz
Âdât..... :Gelenekler, adetler; töre
Adâvet..... :Düşmanlık
Adem-i merkeziyet..... :Bir merkezden değil, her teşekkülün kendi kendini idare etmesi.
Âdet..... :Gelenek.
Ahfâd..... :Oğul-oğulları; torunlar.

Âhenk..... :Uygunluk; düzen, uyum.
Ahenkdâr..... :Uygun; uyumlu.
Ahkâm..... :Emirler; hükümler, yargılar.
Ahz-ı se'r..... :Öç almak.
Akîde..... :İmân, dinî inanış
Aklâm..... :Memurların çalıştıkları bürolar, kalemler.
A'kal-i akvâm..... :Akıllı uluslar
Aklî..... :Akıl ile bilinen veya bulunan şeyler; rational(fr.)
Akraba..... :Aralarında kan bağı olanlar.
Aksâm..... :Parçalar, bölümler.
Aksiseda..... :Yankı
Alihe..... :Tapınılan şey, mâbud, tanrı.
Alâkadâr..... :İlgili, alâkalı.
Ale-l-acele..... :Çabucak, çarçabuk.
Ale-l-ekser..... :Çok vakit; çoğunlukla.
Aleyh-dâr..... :Karşı, zıd.
Amel..... :İş; niyet.
Amîk..... :Derin.
Âmil..... :İşleyen, yapan; fâil; sebep
Âmiyâne..... :Âdice; bayağı; halkın deyişiyle.
An'ane..... :Gelenek; töre.
Anâsır..... :Elemanlar, unsurlar.
Ârî..... :Çıplak; hür.
Arzî..... :Toprağa ait, toprakla ilgili.
Âsâr..... :Eserler; tesirler.
Asabe..... :Baba tarafından akraba olanlar.

Asîl..... :Soylu.
Aşâir..... :Oymaklar; aşiretler.
Aşîrî..... :Aşirete bağlı.
Aşikâr..... :Belli; açık; meydanda.
Âtî..... :Gelecek.
Avdet..... :Geri gelme; dönme
Âyin..... :Dinî tören.
Âyîne..... :Ayna
Ayş..... :Yaşama.
Âzâde..... :Hür, serbest.

B

Bahs..... :Konuşulan şey; söz; mevzu.
Bâ-husus..... :Hele; özellikle; üstelik.
Bâkî..... :Devamlı olan, kalıcı;ölümsüz
Bakıye..... :Artan, geri kalan, artık.
Baliğ..... :Erişmiş, ergin.
Bâriz..... :Meydanda; açık.
Batın..... :Nesil, soy; göbek.
Bâzûbent..... :Kolbağı.
Bedbîn..... :Kötümser
Bedîî..... :Güzel; estetik.
Behemahal..... :Her halde, elbette, mutlaka.
Beşerî..... :İnsânî.
Beyan..... :Anlatma; açık söyleme; bildirme.
Bidâyet..... :Başlama, başlangıç.
Bidayet-i emir..... :Başlangıçta.
Bikrim..... :Bozulmamış
Binâenaleyh..... :Bundan dolayı, bunun üzerine.

Bin-nisbe..... :Bir dereceye kadar, nisbeten
Birâz..... :Karşı karşıya döğüşme.
Bîtaraf..... :Tarafsız
Bürûdet..... :Soğukluk

C

Câmi..... :Derleyen, toplıyan; içine alan; içinde bulunduran; ibadet edilen yer.
Cebr..... :Zorla.
Celb..... :Çekme, çekiş.
Cemâd..... :Taş gibi, cansız olan şey; donmuş.
Cevher..... :Öz
Cihet..... :Yön
Cülûs..... :Tahta çıkma, oturma.
Cümle..... :Bütün, hepsi.
Cürüm..... :Suç.

D

Dahhâk..... :Cemşid'in yerini almış olan zâlim ve gaddar bir hükümdâr.
Defin..... :Gömme.
Delâlet..... :Yol gösterme; iz; işaret.
Dercetmek..... :Sokma, arasına sıkıştırma.
Der-kâr..... :Mâlûm, aşikâr, bilinen.
Dermiyân..... :Ortaya konan.
Desisa..... :El altından aldatma.
Destar..... :Sarık.
Diyet..... :Kan babası.
Dûçâr..... :Tutulmuş; uğramış; yakalanmış.
Dûr..... :Uzak.
Düstûr..... :Kanun, kaide.

E

Ehrâmen..... :Zerdüştlerin inandıkları kötülük ve karanlık tanrısı, şeytan, dev.
Ekseriyya..... :Çok defa olarak; çoğu zaman, sık sık.
Elyevm..... :Bu gün, şu anda.
Emsâl..... :Benzer; misaller.
Emvâl..... :Mülkler; para ile alınan şeyler
Endişe..... :Düşünce; vesvese; merak; şüphe; korku, kaygı.
Enkâz..... :Yıkıntı; harabe.
Enmûzec:..... :Nümûnet; tip.
Ervâh-ı habîse..... :Kötü ruhlar.
Ervâh-ı tayyibe..... :İyi ruhlar.
Ervâh-perest..... :Ruhlara tapan.
Esâtir..... :Efsaneler, mitoloji.
Esrar..... :Gizlenilen, bilinmeyen şeyler
Esrarengiz..... :Sırlı; gizli.

F

Fağfur..... :Çin imparatorlarına verilen bir ünvan.
Fâik..... :Üstün.
Farzetmek..... :Bir netice elde etmek için ihtimalli veya gerçek olarak kabul edilen bir tahminde bulunmak
Faraziye..... :Bir iddiâyı aydınlatmak için söylenen ve gerçekliği tesbit edilmemiş inanışa bağlı mesele; varsayım.
Fâsıl..... :Ayıran.
Fecr..... :Sabaha karşı; güneş doğmadan önce; ufkun gün doğumu tarafından görünen aydınlığı.
Fehîm..... :Anlayışlı, akıllı.
Fer'i..... :Asılla ilgili olmayıp, şûbe ile ilgili; ikinci derecede olan.
Fetha..... :Arabca kelimelerin üstüne konulan (ـَ) işareti.
Fetret..... :İnkıta; kesinti; ara.
Fevkinde..... :Üstünde.
Fevt..... :Bir daha ele geçmemek üzere kaybetme, ölüm
Fezâ :Ucu bucağı bulunmayan boşluk.
Fıtnat..... :Zihnin herşeyi çabuk anlayışı, zihin açıklığı.
Filcümle..... :Nihayette, sonunda.
Firâvân..... :Çok, bol, fazla, aşırı.

G

Galat..... :Yanlış.
GAlebe..... :Yenme, üstünlük.
Hâiz..... :Mâlik, sâhip; taşıyan; almış olan
Halef..... :Babadan sonra kalan oğul; birinden sonra gelip onun yerine geçen kimse.

Hâl-i hâzır..... :Şimdiki zaman.
Hâmi..... :Koruyan, koruyucu.
Hârik'ul-âde..... :Olağan üstü.
Hars..... :Kültür.
Hasîsa..... :Karakter.
Hasr etme..... :Sıkıştırma, dar bir yerin içine alma.
Hâssa..... :Özellik.
Haşiye..... :Kenar; pervaz; bir kitabın sahifeleri kenarına veya altına yazılan yazı.
Hâvî..... :İçine alan, kapsayan.
Hayatiyat..... :Biyoloji.
Hayat-ı ferdiye..... :Kişilere ait hayat.

I

Islahât..... :Düzeltme veya iyileştirme işleri
Istılâh..... :Terim.

İ

İbâdet..... :Allah'ın emirlerini yerine getirme, tapınma.
İbâre..... :Söz
İbaret..... :....dan meydana gelmiş.
İbdâ..... :Yoktan ortaya koyma; buluş; icad etmek.
İbrâm..... :Üstüne düşme; zorlama, can sıkacak derecede ısrar etme.
İbdida..... :Başlangıç; ilk önce; başta; ilkin.
İcmal..... :Özetleme; hülâsa.
İcrâ etme..... :Yapma; yerine getirme.
İctihad..... :Gücü kuvveti yettiği kadar çalışma; bir kimsenin bir şeyden mânâ ve hüküm çıkararak iş hakkındaki fikri, görüşü; inan.
İçtima..... :Toplanma; bir araya gelme.
İçtimâiyyat..... :Sosyoloji.
İdhâl..... :Dâhil etme, içeri sokma.

İdrâk..... :Anlayış; akıl erdirme.
İğtinâm..... :Ganimet suretiyle alma, yağma ve talan etme.
İhata..... :Bir şeyin etrafını çevirme, kuşatma.
İhsaî..... :Sayım ile ilgili; istatistikî.
İhsaiyyat..... :İstatistik ilmi.
İhtar..... :Hatırlatma; dikkatini çekme.
İhtilat..... :Karışma.
İhtirâ..... :Benzeri görülmemiş birşey vücûda getirme.
İhtirâs..... :Şiddetli arzu ve istek.
İhtisas..... :Uzmanlık
İhtiva etmek..... :İçine almak, kapsamak.
İhtiyarat..... :Yapılması veya yapılmaması, takvimlerde gösterilen günlere göre verilen hükümler, yıldızlar ilminin bir bölümü
İhtiyat..... :İlerisini düşünerek, görerek davranma.
İktibas..... :Aktarma; olduğu gibi bir yerden alma.
İktifâ etme..... :Yeter bulma, yetinme.
İktisab..... :Kazanma.
İktisadî..... :Ekonomik.
İktizâ etmek..... :Lâzım gelmek, gerekmek.
İlâ-âhirihi..... :Sonuna kadar, diğerleride böyledir.
İlhak..... :Katma.
İlânihaye..... :Sonsuza kadar.
İltica..... :Sığınma, barınma.
İlticağâh..... :Sığınacak yer; barınak.
İltifat..... :Hatır sorma, gönül alma.
İltihak..... :Katılma, karışma.
İmâm..... :Önde bulunan; kendisine uyulan kimse; önayak olan kimse
İmtidâd..... :Uzama, uzanma.
İmtiyaz..... :Başkalarından ayrılma; farklı olma; ayrıcalık.
İmtizac..... :Karışabilme; uygunluk, uyuşma; kaynaşma.
İnhilâl..... :Dağılma; çözülme.

İnhisar..... :Bir tek şeye ait olma; tek elden idare etme; tekel.
İnkâr..... :Reddetme; tanımama.
İnkıraz..... :Bir kalabalıktan, bir bütünden tek kişi kalmıyacak şekilde tükenme bitme.
İnkısâm..... :Taksim olma; parçalanma, bölünme; ayrılma.
İnşiab etmek..... :Dal budak salmak; çoğalmak, bölük bölük olmak; şubelere ayrılmak.
İntac etmek..... :Sonuç vermek, sonuçlandırmak.
İntihab..... :Seçim; seçme.
İntîhaî..... :Nihayete erme, bitme ile ilgili.
İntikal..... :Geçme; bir yerden başka bir yere geçme; göçme.
İntişar..... :Yayılma.
İntizamsız..... :Tertipsiz, düzensiz.
İnziman..... :Katılma; üst üste binme.
İstimal..... :Kullanma.
İstinâd..... :Dayanak;dayanma, güvenme
İstinâdgâh..... :Dayanacak, güvenecek, sığınacak yer.
İstizân..... :İzin isteme, danışma.
İşret..... :İçki, eğlence.
İştikak..... :Bir kökten gelen kelimelerin birbiriyle olan ilgileri.
İştirâ..... :Satın alma.
İştirak..... :Ortak olma, ortaklık.
İ'tâ..... :Verme.
İtfa..... :Söndürme.
İtikad..... :İnanma, inanç.
İ'tisaf..... :Doğru yoldan sapma, yolsuzluk etme.
İ'tisafat..... :Yolsuzluklar.
İtiyat..... :Alışkanlık.
İtlâf..... :Öldürme, yok etme.
İttihâz..... :Edinme,edinilme,kabul etme
İttisâ..... :Bollaşma, genişleme.
İzafet..... :İki şey arasındaki bağ, ilgi.

İzah..... :Açıklama.
İzahat..... :Açıklamalar.
İzâle..... :Giderme, yoketme, kaldırma.
İzdivaç..... :Evlenme.
İzhar..... :Gösterme,meydana çıkarma.

K

Kablel Milâd..... :İsa'nın doğumundan önce.
Kadem..... :Ayak; uğur.
Kadim..... :Eski.
Kâffesi.....Hepsi, bütünü

Kâfi..... :Yeterli
Kâfir..... :Hakkı (Allah'ı) tanımayan; Allah'ın varlığına ve birliğine inanmayan.
Kâhir..... :Kahreden, zorlayan; ezen, ezici; ortadan kaldıran.
Kaide..... :Esas, temel; usul; nizam.
Kaim..... :Ayakta duran; birinin yerini tutan.
Kâinat..... Evren
Karabet..... :Yakınlık, akrabalık.
Karîb..... :Yakın.
Karine..... :Karışık bir iş veya meselenin anlaşılmasına, çözülmesine yarayan hal, ip ucu.

Kasd..... :Birşeyi bile bile yapma; öldürme.
Katil..... :Öldürme.
Kavim..... :İnsan topluluğu; millet
Kavmiyyatçı..... :Etnograf
Kement..... :Uzakta bulunan her hangi birşeyi tutup çekmek için kullanılan ucu ilmikli ip.
Kesret..... :Çokluk, bolluk.
Kevnî..... :Yaratılışla ilgili; varlık.
Kıble..... :Namaza başlanırken yönelinen taraf "Mekke Tarafı".

Kısas..... :Hikâyeler, rivayetler.
Kıymet..... :Değer.
Kifâyet..... :Yeterlik.
Kudret..... :Güç; varlık; takat; kuvvet.
Kudsiyyet..... :Kutsallık.
Kurûn-u vusta..... :Ortaçağlar.
Kurûn-u ûla..... :İlkçağlar; Eskiçağlar.
Küllî.....:Umumî; bütün

L

Lâbis..... :Giyen, giymiş olan.
Lafz..... :Söz.
Lafzî..... :Bir sözün dış mânâsı.
Lâhût..... :Ulûhiyyet, Rabbaniyet, ruhaniyet.
Lalettayin(Lâ ale-t-tayin)..... :Ayırdetmeksizin, gelişi güzel, rastgele.
Layetegayyer..... :Değişmez, bozulmaz.
Lîf..... :Tel (bitkilerin telleri)
Lütuf..... :Hoşluk, güzellik.

M

Maamafih..... :Bununla beraber.
Maddiyât..... :Gözle görülen, elle tutulan şey, madde kısmı.
Mağlub..... :Yenilmiş, yenilen.
Mahal..... :Yer.
Mâhir..... :Hünerli; bir işte usta olan.
Mâhiyyet..... :Birşeyin aslı, esâsı, iç yüzü.
Mahkûkât..... :Kazılmış resimler, yazılar.
Mahrem..... :Şeriatın yasak ettiği şey, nikâh düşmeyen.
Mahrûkat..... :Odun, kömür gibi yakılacak şeyler.
Mahrum..... :İstediğini, dilediğini elde edemeyen; haram edilmiş.

Makbere..... :Mezarlık.
Makam..... :Durulan, durulacak yer.
Ma'kes..... :Akseden yer, akis yeri.
Mâlik..... :Sahip, bir şeyi alan.
Mâlikâne..... :Kanunda gösterilen şartlara göre birine verilen büyük arazi, büyük ve zengin köşk.
Mâlikiyyet..... :Malik olma, sahip olma.
Mânia..... :Engel, set.
Manzûme..... :Sıra, dizi. takım, sistem (vezinli, kafiyeli söz.)
Marazî..... :Hastalıklı; arızi, her zaman olmayan.
Maslahat..... :İş, emir.
Masdar..... :Birşeyin çıktığı yer, kaynak; temel.
Masuniyet..... :Emînlik; sağlamlık; dokunulmazlık.
Mazi..... :Geçmiş zaman.
Mazruf..... :Zarflanmış, kalıplı, kılıflı, iç.
Mebde..... :Başlangıç, evvel; ilk unsur.
Mecmuu..... :Hepsi, bütünü.
Medâr-ı tatbîk..... :Uygulama yeri.
Mefhum..... :Kavram.
Mefkûre..... :Ülkü.
Mekân..... :Oturulan yer.
Mel'anet..... :Lânet edilmeye değer iş, hareket ve davranış.
Meleke..... :Tekrarlaya tekrarlaya meydana gelen alışıklık, yatkınlık.
Memnu..... :Yasık edilmiş.
Memzûc..... :Karıştırılmış,karışmış,karışık
Menafi..... :Menfaatler, yararlar, çıkarlar; faydalar.
Manâsib..... :Rütbeler, dereceler, makamlar.
Menfez..... :Delik, yarık, ağız.
Menkabevî..... :Çoğu tanınmış ve tarihe geçmiş kimselerin durumuna ait hikâyeler.
Mensup..... :Birşeyle ilgisi bulunan.
Menşe..... :Birşeyin çıktığı yer, esas, kök.

Meratib..... :Rütbeler, dereceler; silsile.
Merbut..... :Bağlanmış, bağlı, bitişik.
Merhale..... :Menzil, konak; b günlük yol.
Mertebe..... :Derece, basamak, rütbe.
Mesâbe..... :Derece, rütbe, kader.
Mesaha..... :Ölçme, alan.
Meşagir..... :Duyulan.
Meşkûk..... :Şüpheli.
Meşmûl..... :Kaplanmış, etrafı çevrilmiş, bir şeyin içinde bulunan.
Meşrûh..... :Açıklanmış, şerhedilmiş.
Meşveret..... :Danışma; müşavere.
Metbu..... :Kendisine tâbi olunan, uyulan.
Mevaşi..... :Koyun, keçi, öküz, inek gibi hayvanlar.
Mevcûdât..... :Var olan şeyler.
Mevcudiyet..... :Varlık.
Mevhum..... :Aslı, esası, yokken zihinde kurulmuş olan kuruntuya dayanan; vehim.
Mevkib-i Hümâyûn..... :Padişahın atlı veya yaya olarak mahiyetinde yürüyen alay.
Mevlûd..... :Doğmuş olan.
Mevsukiyet..... :İnanırlık; güvenirlik.
Meyyâl..... :Eğilen, çok istekli, düşkün; meyli olan.
Mezheb..... :Gidilen, tutulan yol, bir dinin şubelerinden herbiri
Mezkûr..... :Adı geçen, zikredilen.
Mihanikî..... :Düşünülüp ölçülerek değil de sırf alışkanlığın verdiği kolaylıkla ya da kafa ile değil kendiliğinden yapılan iş.
Min indillah..... :Allah tarafından.
Minval..... :Tarz, şekil.
Misâl..... :Örnek
Miyar..... :Ölçü, ayıraç.
Muadil..... :Müsavi, denk, eş değerde.
Muaf..... :Bağışlanmış, af olunmuş.
Muahhar..... :Daha geç, geride arkada.

Muârız..... :Karşı gelen.
Muaşaka..... :Sevişme.
Muâşır..... :Birlikte yaşayan.
Muayyeniyyet..... :Belirlilik.
Muazzez:..... Aziz olan, saygı ve kabul olunan, kıymetli, değerli.
Mubarek..... :Kutlu.
Mucib..... :İcabettiren, gerektiren.
Mu'cize..... :Olağa üstü.
Mufassal..... :Uzun uzadıya anlatılan.
Muhabbet..... :Sevgi, dostluk.
Muhaceret..... :Göç.
Muhaffef..... :Hafifletilmiş.
Muharebe..... :Savaş.
Muharrer..... :Yazılmış, yazılı.
Muharref..... :Değiştirilmiş, bozulmuş.
Muharrif..... :Bozan, silen.
Muhâsamet..... :Düşmanlık; hasım olmak.
Muhayyel..... :Hayalî, gerçek olmayan.
Muhteremmiyet..... :Saygı değerlik.
Muhteşem..... :Tantanalı, görkemli.
Muhtevî..... :İçine alan, kavrayan,
Mukabbil..... :Takbîl eden, öpen.
Mukabil..... :Karşıt, karşı karşıya gelen.
Mukaddem..... :Önce gelen, önde olan, evvel; eski; kumandan
Mukaddes..... :Kutlu.
Mukarrer..... :Kararlaştırılmış.
Mukavele..... :Sözleşme.
Mukayese..... :Karşılaştırma; kıyaslama; ölçme.
Muktedabih..... :Kendisine uyulan.
Muktedir..... :Gücü yeten.
Muktezî..... :Gerektiren.
Munkalib..... :Dönen; değişen.
Munsab..... :Dökülen, karışan, kavuşan.
Murahhas..... :Delege.
Murakabe..... :Bakma; gözetme; göz altında bulundurma, denetleme.
Murad..... :Arzu, istek, dilek.
Mutabık..... :Uyan, uygun.

Mutavassıt..... :Aracılık eden, aracı.
Mutazammın..... :İçine alan.
Mutekaddem..... :Öne geçen, ileri geçen.
Mu'tezile..... :Kaderi inkâr edip "kul" ettiklerinin yaratıcısıdır diyen ve Allah sıfatlarını "Kadîm" saymakta ehl-i sünnetten ayrılan ve Vâsıl bin Atâ yolunda olan kimseler.
Mutlaka..... :Her halde, ne olursa olsun, muhakkak.
Muvâfık..... :Uygun, yerinde.
Muvakkat..... :Geçici bir zaman için.
Muvakkaten..... :Geçici olarak.
Muzâaf..... :İki kat, kat kat, katmerli.
Mûzdevice..... :İkişer ikişer, çift çit.
Muzlim..... :Karanlık.
Muzâf..... :Katılmış; bağlanmış; bağlı.
Mübahase..... :Bir iş hakkında iki veya daha çok kimse arasında edilen söz, konuşma,iddiâlı, karşılıklı konuşma
Mübârek..... :Bereketli, uğurlu, mutlu.
Mücerred..... :Yalın, soyut, arınmış.
Mücmel..... :Kısa ve öz sözle anlatılmış.
Müctemi..... :Toplanmış; birleşmiş.
Müdavim..... :Devam eden; bir yere sürekli olarak gidip gelen (kimse)
Müdebbir..... :düşünce ile hareket eden, tedbir alan; tedbirli insan.
Müellif..... :yazar.
Müennes..... :Dişi
Müessis..... :Kurucu, kuran.
Müeyyed..... :Kuvvetlendirilmiş, doğrulanmış.
Müfekkire..... :Düşünme gücü.
Mükâfat..... :Ödül.
Mükellef..... :Birşeyi yapmağa, birşeyi ödemeye mecbur olan.
Mülâhaza..... :Dikkatle bakma, iyice düşünme.
Mülâsık..... :Bitişik, yapışık, yan yana bulunan.

Mülhem..... :İlhâm alınmış olan.
Mülk..... :Ev, dükkân, arazi gibi taşın-

Mülkiyet..... :Sahiplik.
Mülkiyet-i ferdiye..... :Kişinin mülk sahipliği.
Mümaselet..... :Benzerlik.
Mümasil..... :Benzeyen.
Mümessil..... :Temsil eden, temsilci.
Mümeyyiz..... :Seçilmiş, ayrılmış.
Mümtâziyyet..... :Üstün tutulmuş, seçkinlik.
Münasebet..... :Alâka, ilgi; uygunluk.
Münâzaa..... :Çekişme, ağız kavgası.
Müncer..... :Varıp sona eren, neticelenen.
Münderic..... :İçine sokulmuş.
Mündemic..... :İçine yerleşen.
Münhasıran..... :Özellikle.
Münkalib..... :Dönen, önmüş, değişen, başka bir şekle, kılığa girmiş, giren.
Münkasim..... :Bölünmüş, kısım kısım bölünen.
Müntakim..... :İntikam alan, öç alan.
Münteha..... :Birşeyin varabildiği en uzak uzak yer, son.
Müntesib..... :Bir yere bağlı olan, yaygın
Münteşir..... :Yaygın.
Mürekkeb..... :İki veya daha çok şeylerin karışmasından meydana gelen.
Müsaid..... :Elverişli, uygun.
Müsavi..... :Eşit.
Müsbet..... :Olumlu.
Müsta'celiyet..... :Acelelik gösteren, tez olması istenilen şey.
Müstakil..... :Bağımsız.
Müstamel..... :Kullanılmış.
Müstenid..... :Dayanan, yaslanan, güvenen
Müstesna..... :Kaide dışı bırakılmış.
Müşabîh..... :Benzeyen, benzer.
Müşabehet..... :Benzeyiş, benzeme, benzerlik.
Müşâreket..... :Ortaklık

Müşevvik..... :Şevk ve gayrete getiren, arzusunu, isteğini artıran, ön-ayak olan.
Müşir..... :İşaret eden.
Müştak..... :Başka bir kelimeden türemiş.
Müşterek..... :Ortaklaşa.
Mütâlaa..... :Okuma, tedkik.
Müteahhiren..... :Sonraya kalan, geciken.
Müteallik..... Birbiri ardından gelen, Asılı, bağlı, ilişiği olan.
Müteayyin..... :Belli, meydanda olan, mey-dana çıkan.
Mütecânis..... :Bir cinsten olan;homojen(fr.)
Mütecellî..... :Görünen, meydana çıkan.

Mütedâvil..... :Elden ele geçen, gezen, kullanılan, dönen
Müteferrik..... :Ayrı ayrı, çeşitli
Müteharri..... :Araştıran, araştırıcı.
Mütehassıl..... :Meydana gelen.
Mütehassıs..... :Uzman.
Mütemâyil..... :Yönelen, eğimli.
Mütemeddin..... :Medenî, uygar, şehirli.
Mütemeyyiz..... :Seçilen, seçkin.
Mütemmime..... :Tamamlayan.
Mütenâzır..... :Her birinin karşısında bulu-nan, simetrik, paralel.
Müteradif..... :Eş anlamlı, anlamdaş.
Müterakki..... :Gelişmiş, ileri.
Mütesanid..... :Dayanışmak.
Müteşabih..... :Bir birine benzeyen.
Müteşekkil..... :Şekillenmiş,meydana gelmiş
Mütevakkıf..... :Ancak onunla olabilen.
Mütevaliyen..... :Ard arda, aralık vermeden.
Müteveccih..... :Yönelen, bir yöne dönen.
Mütevellid..... :Doğan, dünyaya gelen.
Mütezadd..... :Bir birine zıd olan; bir birinin zıddı olan.
Mütezayid..... :Ziyâdeleşen, çoğalan, artan.
Müttefik..... :Birleşmiş.

Müvekkil..... :Kendi yerine bakmak için bir diğer kişiye yetki veren kimse.
Müzehheb..... :Süslenmiş; altın suyuna batırılmış; yaldızlanmış.
Müzekker..... :Erkek.

N

Nâfi..... :Faydalı.
Naib..... :Vekil; birinin yerine geçen.
Nâil..... :Muradına eren; ermiş; ele geçiren.
Nakîse..... :Eksiklik; kusur, kabahat.
Nasutî..... :Dünyaya, insanlığa mensub, insanlıkla ilgili
Nâşi..... :Ötürü; dolayı; sebebiyle.
Nazarî..... :Tatbik edilmemiş; teorik.
Nâzım..... :Düzenleyen.
Nazîr..... :Benzeş, eş.
Necîb..... :Soyu sopu temiz, nesli pak olan kimse.
Nefsî..... :Ruh'tan doğan şeyle ilgili kişiye, kendine ait.
Neş'et..... :Meydana gelme, yetişme, çıkma.
Nev'..... :Çeşit, tür, cins, sınıf.
Nev'î..... :Çeşitli; cinsle, sınıfla ilgili.
Nikab..... :Peçe; yüz örtüsü
Nısıf..... :Yarım, yarı.
Nikbin..... :İyimser.
Nimet..... :Yiyeceğe, içeceğe dair şeyler, mutluluk.
Nisâ..... :Kadın.
Nisâvî (Nesevî)..... :Kadınla ilgili.
Nisaviyyün-neseb..... Kadın neslinden gelen.
Nizâ'..... :Çekişme, kavga.
Nücûm..... :Yıldızlar.
Nüfuz..... :Teslr.

P

Payitaht..... :Başkent.
Peszinde..... :Arta kalma.
Peydâ olmak..... :Meydana gelmek, ortaya çıkmak.

R

Rabb-ı âmm..... :Genel tanrı.
Rabb-ı has..... :Özel tanrı.
Râbıta..... :bağ, ilgi; bağlılık.
Râbian..... :Dördüncü olarak.
Rabt..... :Bağlıyan, bitiştiren.
Rehber..... :Kılavuz, yol gösterici.
Rekabet..... :Gözleme, gözetleme.

Rekz etmek..... :Yere saplamak, dikmek, kurmak.
Rikâb-ı humayun..... :Üzengi, büyük bir kimsenin katı, önü.
Rivâyet..... :Söylenti.
Riyâset..... :Başkanlık.
Rûhiyyat..... :Ruh bilim, psikoloji.
Rücû'..... :Dönme, geri dönme.
Rükûn..... :Can ve gönülden meyil.
Rütbe..... :Sıra, derece, basamak.
Rüyâ..... :Düş

S

Sadâkat..... :Dostluk, doğruluk, bağlılık.
Sâdır olmak..... :Çıkmak.
Sadme..... :Çarpma
Sadr..... :Herşeyön önü, başı, en yukarı. Göğüs.
Sâfil..... :Aşağı; alçakta olan.
Sahib-i kitab..... :Dört kutsal kitabdan birine imân eden.
Sahir..... :Büyücü.

Sakin..... :Hareketsiz olan, oynamıyan, oturan; yerleşik.
Sâlik..... :Bir yolda giden.
Sâlisen..... :Üçüncü olarak.
sanem..... :Put.
Silsile-i merâtib..... :Büyükten küçüğe veya küçükten büyüğe doğru(rütbe sırasına göre) sıra; hiyerarşi.
Sirayet..... :Geçme, bulaşma.
Sirkat..... :Hırsızlık; çalma
Sitte..... :Altı.
Suihareket..... :Kötü hareket.
Suret..... :Dış görünüş.
Suûbet..... :Güçlük; zorluk.

Ş

Şâfi..... :Yeter görülen.
Şâmil..... :İçine alan; kaplıyan; çevreleyen.
Şâyân-ı dikkat..... :Dikkate değer.
Şedîd..... :Şiddetli; sert; sıkı; katı.
Şehvet..... :Aşırı istek, cinsî istek.
Şe'niyyet..... :Gerçeklik.
Şer..... :Kötülük, fenalık.
Şevket..... :Büyüklük; heybet.
Şey'i..... :Âfâkî, nesnel.
Şıkk..... :İkiye bölünmüş şeyin her bir parçası.
Şifâhî..... :Ağızdan, sözlü.

T

Taabbüd..... :İbadet etme; kulluk etme; tapma; tapınma.
Taaccüb..... :Şaşa kalma.
Taalluk..... :İlişiği, ilgisi olma.
Taayyün..... :Meydana çıkma;belirme.
Taazzuv..... :Şekillenme; organlaşma.
Tababet..... :Doktorluk, tıb ilbi.
Tâbi'..... :Birisinin arkası sıra gitme; ona uyan, boyun eğen, bağlı kalan.

Tâbiiyyet..... :Bir devletin vatandaşı bulunma.
Tâbir..... :İfâde; anlatma; deyim; terim
Ta'dilât..... :Doğrultmalar, doğrulamalar, değişiklikler.
Tafattun..... :Anlama, akıl erdirme.
Tahakkuk..... :Hakikat olarak meydana çıkma, gerçekliği anlaşılma.
Taharri..... Araştırma.
Tahavvül..... :Değişme; dönme; bir halden bir şekilden başka bir hale şekle girme.
Tahkîk etmek..... :Doğru olup olmadığını araştırmak.
Tahlil..... :Çözümlemek.
Tahrib etmek..... :Yıkıp bozmak.
Tahrif etmek..... :Değiştirmek, bozmak.
Tahsîs..... :Ayırma, bir şeyi birine veya bir yere ayırma.
Takarrûr..... :Yerleşme, kararlaşma.
Takbil..... :Öpme.
Taklîd..... :Takma, asma.
Takliden..... :Tıpkısını, benzerini yapmak.
Takrir..... :Yerleştirme; önerge.
Taksimat..... :Bölmeler; bölümler; bölüntüler.
Taksimat-ı amâl..... :İş bölümü.
Talak..... :Boşama.
Tâlî..... :İkinci derecede olan.
Ta'mîk..... :Derinleştirme.
Tarîk..... :Yol.
Tarikat..... :Allah'a ulaşmak arzusiyle tutulan yol.
Tasavvuf..... :Gönlünü Allah sevgisine bağlama.
Tasavvur..... :Zihinde şekillendirme.
Tashîh..... :Sağlığını iâde etme;düzeltme
Tasvir..... :Resmini yapma; anlatma; figür.
Taun..... :Veba hastalığı.
Tav'an..... :İsteyerek, kendi isteği ile

Tavazzuh..... :Açıklama.
Tavsif..... :Niteleme.
Tavsiye..... :Öğüt, nasihat.
Tebcil..... :Ululama; ağırlama.
Tebdil..... :Değiştirme.
Tebeddül..... :Değişme, başka hale girme.
Teberrük..... :Mübârek sayma, uğur sayma
Tebeyyün..... :Belli olma;anlaşma;meydana çıkma.
Tebliğ..... :Eriştirme, yetiştirme.
Tecdîd..... :Yenileme; yenilenme; tazelenme.
Tecellî..... :Görünme; belirme.
Tecerrüd..... :Arınma; soyunma; çıplak olma.
Tecessüd..... :Gövdelenme, gövde peyda etme.
Tedâhül..... :Biribiri içine girme; karışma
Tedfîn..... :Defnetme, gömme.
Tedib..... :Edeplendirme; terbiye etme; haddini bildirme; cezalandırma.
Tedrîs..... :Ders verme; okutma;öğretme
Teessüs..... Temelleşme; kökleşme; yerleşme.
Tefekkür..... :Düşünme.
Teferruat..... :Ayrıntılar.
Tefeül..... :Fal açma, uğur sayma.
Tefrîk..... :Ayırma; seçme; ayırdetme.
Tefsir..... :Yorum.
Tehâllüf..... :Bir birine zıd olma; bir birine uymama.
Tekabül..... :Karşı Karşıya olma; yüz yüze gelme; karşılaşma.
Tekâmül..... :Olgunlaşma, gelişme.
Tekerrür..... :Tekrarlanma.
Tekevvün..... :Var olma; meydana gelme; oluş.
Telaffuz..... :Söyleyiş, söyleniş.
Telâkki..... :Kabul etme; şahsi görüş.
Telif..... :Uzlaştırma.
Telkin..... :Aşılama.
Telvin..... :Renk verme; boyama.

Temamet..... :Bütünlük; tamamlık.
Temeyyüz..... :Kendini gösterme; sivrilme.
Temhid..... :Yayma;düzeltme;düzenleme
Temsil..... :Benzetme; bir şeyin aynını yapma; birinin veya bir topluluğun adına hareket.
Tenâzur..... :Benzerlik; paralellik.
Tenvir..... :Aydınlatma.
Terakki..... :Yükselme; ilerleme.
Tereddî..... :Soysuzlaşma; kötüleşme; adileşme.
Terekküb..... :Bileşim; meydana gelme.
Terkib..... :Birleştirme; birkaç şeyi birleştirip karışık birşey meydana getirme.
Tesanüd..... :Dayanışma
Tasa'udât..... :Yükselen nesneler; gazlar.
Tesmiye..... :Adlandırma; ad koyma.
Tesri etmek..... :Hızlandırmak; çabuklaştırmak.
Teşâbüh..... :Bir birine benzeme; benzeşme.
Teşahhus..... : Elle tutulur gözle görülür hale getirme.
Teşârük..... :Ortak olma; ortaklık.
Teşrî..... :Kanun yapma.
Tetâbuk..... :Uyma: uygun gelme.
Tetebbu..... :Etraflıca inceleme, araştırma
Tetevvüc..... :Taclanma; tac giyme.
Tevakki..... :Sakınma; çekinme; korunma.
Tev'an(Tûvân)..... :Güç, takat.
Tevârüs..... :Mirasa konma; birinden diğerine irsen geçme.
Tevazuh..... :Açıklanma.
Tevâzu..... :Alçak gönüllük gösterme.
Tevcih..... :Çevirme; yöneltme; döndürme.
Teveccüh..... :Yönelme; yakınlık duyma, sevgi; hoşlanma
Tevellüd..... :Doğma; doğum.
Tevfik..... :Uydurma; uydurulma; uygunlaştırma; Allah'ın yardımına kavuşma.

Tevhîd ..... : Birleştirme; birliğine inanma
Tevsî ..... : Genişletme, genişletilme.
Tevzî ..... : Dağıtma; ulaştırma.
Tezâhür ..... : Meydana çıkma; belirme; belirti.
Tılsım ..... : Esrarlı bir kuvvet taşıdığına inanılan şey.
Timsâl ..... : Sembol; sûret; resim.
Tuğyan ..... : Taşma; taşkınlık.

U

Ufkî ..... : Yatay.
Uknum ..... : Asıl, unsur.
Ulûhiyyet ..... : Asıl, unsur.
Ulûhiyyet ..... : Allahlık niteliği; tanrılık niteliği.
Umde ..... : Dayanak; destek; ilke, prensip
Unsur ..... : Eleman, esas ; kök; birleşik cisimleri meydana getiren basit cisimlerin herbiri.
Usûl ..... : Asıllar, kökler.
Usûlî ..... : Usulle ilgili.
Uzviyyet ..... : Canlılık.

Ü

Üstûre ..... : Efsane, uydurma, masal.

V

Vahdet ..... : Yalnızlık; teklik, birlik.
Vak'a ..... : Olay.
Vak'anüvist ..... : Zamanın olaylarını yazmakla ödevli bulunan resmî Devlet Tarihçisi

Vakfe ..... : Durak, durulacak yer.
Vakıa ..... : Olmuş bir iş.
Vâkıf ..... : Bir işten haberi olan; bilen.
Vâlid ..... : Baba
Vârid-i hatır ..... : Hatıra gelen; akla gelen.
Vâsıl : : Erişen; ulaşan; varan.
Vâsi ..... : Geniş, engin.
Vasiyet ..... : Bir kimsenin sağ iken öldükten sonra yapılmasını istediği şey.
Vâzıh ..... : Açık, aydın, belli; anlamı çok açık söz ve yazı.
Veçhile ..... : Suretle; biçim, bir yönden, bir bakımdan.
Vefat ..... : Ölüm, ölme.
Velâyet ..... : Velilik, ermişlik otorite, sulta
Velâyet-i âmme ..... : Umum mallara ve ferdlere şamil olan ermişlik, genel otoriteye sahib.
Vücud-u vâhid ..... : Tek vücud.
Vukuat ..... : Olanlar, olan bitenler, olgular
Vukûf ..... : Anlama; bilme, bilgi.
Vürud ..... : Geliş; gelme; varma.

Y

Yed-i ihtiyar ..... : Seçme hakkı.
Yerliğ = Yarlığ ..... : Hükümdar buyrultusu, ferman.
Zâdegân ..... : Sınıf farkı güden topluluklarda soylular takımı.
Zâhir ..... : Açık; belli; dış yüz; görünüş.
Zâhiren ..... : Görünüşte; görünüşe göre.

Zaîl ..... : Yok olan; ortadan kalkan; savulan.

Zâlim ..... : Kıyıcı; zulmeden.

Zarf ..... : Kab; kılıf, bir fiilin, bir sıfatın veya başka bir zarfın manasına "yer, zaman, nicelik, nitelik, gibi bakımlardan başkalık katan kelime, belirteç.

Zaruret ..... : Zorunluluk; sıkıntı; çaresizlik yoksulluk.

Zâviye ..... : Köşe; açı; küçük tekke.

Zeâmî ..... : Tımar şekli.

Zehap ..... : Bir fikre, düşünceye uyma, sanı.

Zeval ..... : Sona erme; yok olma.

Zeyc ..... : Yıldızların hareket ve mevkiini bildiren astronotların tertib ettikleri cedvel.

Zî-hak ..... : Hak sahibi

Zikir (Zikr) ..... : Anma, söyleme.

Zinde ..... : Dinç; canlı

Zir-i hakimiyet ..... : Egemenliği altında.

Zuhûr ..... : Görünme; meydana çıkma; türeme.

Zulm ..... : Haksızlık, eziyet.

Zulmet ..... : Karanlık.

Zükûrüyyün-neseb ..... : Erkek neslinden gelen.

Zümre ..... : Bölük, topluluk; grup.

SATIŞ VE DAĞITIM YERİ : İstanbul'da Devlet Kitapları Müdürlüğü ve İllerde Millî Eğitim Bakanlığı Yayınevleri ve Kitap Bayileri

Gündüz Matbaacılık 18 44 70 ANKARA 1977 **F. 10 TL.**